9.0.09
C77

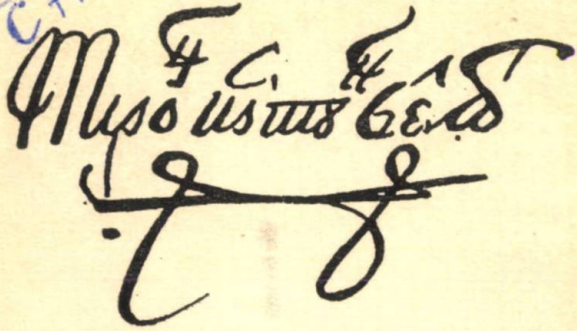

ntroducere
n opera lui

MIRON COSTIN

MIRCEA SCARLAT

INTRODUCERE ÎN OPERA LUI MIRON COSTIN

Coperta: *Dumitru Verdeș*

Toate drepturile rezervate
Editurii Minerva

859.0.09
C77

MIRCEA SCARLAT

INTRODUCERE ÎN OPERA LUI MIRON COSTIN

LICEUL „GHEORGHE LAZĂR"
BIBLIOTECA
BUCUREȘTI
17.666

EDITURA MINERVA
București — 1976

ÎN CĂUTAREA LUI MIRON COSTIN

Iconografia pe care o cunoaştem nu a păstrat nici un portret al lui Miron Costin[1]; datele biografice sînt extrem de sumare. În acest caz, singurul portret este cel pe care-l putem deduce din operă. Dar, în cazul său, trebuie să vedem dintru început cît aparţine lui Miron Costin şi cît lectorului de azi. Mentalitatea *cititorului* fiind radical diferită de cea a *scriitorului*, lectura este, inevitabil, infidelă. O viaţă de trei secole a conferit operei calităţi pe care nu le-a avut iniţial. Om al secolului său, el ne apare azi ca precursor în multe domenii. A contribuit din plin la formarea unei tradiţii româneşti, căreia abia acum îi putem observa trăsăturile absolut caracteristice : numai în acest sens are rost raportarea la scriitorii ulteriori.

[1] Al. Alexianu, *Portretele lui Miron Costin*, în *Acest ev mediu românesc*, Ed. Meridiane, Buc. 1973, p. 311—315.

Spre deosebire de scriitorii mai noi, Miron Costin trebuie privit cu atenție nu numai drept creator de atmosferă și de personaje viabile, ci și ca om care comunică ceva strict obiectiv, a cărui operă prețuiește și prin valoarea-i de document istoric.

Pe de o parte, ne interesează gradul de obiectivitate, pe de alta motivele pentru care vedem artă aici. Contemporaneizarea unui scriitor din vechime depinde nu atît de denotația textului (foarte mare, în cazul lui Costin), cît și de conotația gnomică (generalul uman pe care-l exprimă) și conotația estetică.

O condiție preliminară a analizei o constituie distincția ce trebuie făcută între valoarea estetică și savoare ; ambele noțiuni ating sfera percepției, cu deosebire că în primul caz factorii intelectivi joacă un rol mult mai important decît cei senzoriali. La Costin, savoarea lecturii este dezarmantă, eliberîndu-te de orice prejudecată estetică. Lucrul este explicabil deoarece, după trecerea anilor, și relatarea brută, făcută de un om trăitor în urmă cu trei secole, are savoare deosebită. Asemenea vinurilor puse la învechit în beciuri tăinuite, valoarea estetică a *Letopisețului* crește cu trecerea vremii, sporind voluptatea lingvistică a lecturii.

Costin a mînuit limba română într-un stadiu al evoluției ei ce apare cititorului de azi drept stare metaforică a aceleiași limbi. Mutația produsă în evoluția limbii are, fără voia autorului, efect estetic. Timpul lucrează așadar în

favoarea cronicii și savoarea lingvistică este cu totul deosebită pentru cititorul de azi : pe Gavriliță-aga l-au scos oamenii „rănit în cap foarte cu grea rană și la o mînă cu scădere la degite" (M.C. 183) [1], iar comandanții oștii leșești „s-au topitu acolea pre cîmpi" (M.C. 129).

Toate hîrtiile pe care le găsești pe masa cuiva au fatal o coerență, spunea G. Călinescu. Întrucît trece prin mintea unui singur om, materia respectivă este organică. Totul este să vedem în teancul de hîrtii un om și nu doar un număr de improvizații indiferente.

Am încercat în paginile acestei cărți schițarea unui drum posibil de străbatere a operei lui Costin, creator pe care a venit vremea să-l adunăm din rodnica lui risipire. Nimeni pînă la el nu s-a manifestat, pe pămînt românesc, atît de variat și în atîtea domenii. A fost un om plin de virtualități artistice, care a „urdzit începătura" în cîteva sectoare importante ale literaturii românești.

Îmi place această sintagmă a scriitorului moldovean, căci ea definește întreaga noastră literatură pînă la Cantemir ; o literatură care urzește gînduri măreț și trasează perspective, punînd în același timp temelii solide.

Reprezentant al spiritualității medievale românești, Miron Costin gîndea și simțea în

[1] Parantezele (M.C. ...) indică pagina din ediția : Miron Costin, *Opere*, Editura de stat pentru literatură și artă, București, 1958 (Ediție îngrijită de P. P. Panaitescu ; retipărită în 1965 în 2 vol., la Editura pentru literatură, colecția „Scriitori români").

spiritul veacului al XVII-lea european. Spiritul moralizator îl făcea contemporan cu cele mai luminate minți ale secolului său ; epopeea îl situa la nivelul literaturii polone curente în epocă, iar „*Letopisețul* întreg" pe care-l plănuia răspundea necesității Moldovei de a avea o istorie consemnată pînă la zi. Ca istoric, Miron Costin ne interesează prin patru realizări cu importante urmări în cultura română : urzeala sintetică asupra istoriei poporului român ; discutarea metodică a problemei originilor etnice ; prima încercare românească de metaistorie ; documentația fundamentală pentru perioada 1595—1661. Pe plan politic nu era străin de nici un eveniment contemporan, la multe din ele luînd parte în modul cel mai direct și fiind în același timp, primul nostru doctrinar modern. Așadar, a fost întru totul om al secolului său, secol căruia îi arată sforțările lăudabile, dar și limitele.

Costin începe să-mi apară tot mai mult drept un fin reprezentant al civilizației veacului său (pe plan european), coborît într-o realitate socială care îl atrăgea (și-l dezamăgea uneori) prin desuetudinea ei și pe care se simte dator s-o îndrume, cultural și politic. E cazul fiului umblat prin școli înalte și întors în locurile natale cu ambiții civilizatoare. Venind în Moldova, se înscrie în tradiția locală, pe care o cunoștea bine și căreia îi va adăuga cărturărismul. Biv-vel-logofătul este cu atît mai important cu cît contribuie eficient la stabilirea unei tradiții culturale românești. El se numără

printre primii, la noi, care posedă facultatea de a vedea faptele în mod critic. Nu se mulțumește să fotografieze realitatea, ambiția lui fiind întotdeauna de a comenta. De aici — spiritul moralizator al scrierilor și cultivarea cu predilecție a genului anecdotei exemplare, ilustrative. Privirea lui se rotește de sus, tendința evidentă este surprinderea întregului, amănuntul fiind cultivat numai ca ilustrare a generalului. Viața unui om, Vasile Lupu de exemplu, este urmărită și prezentată într-o tehnică romanescă, tocmai pentru că destinul personajului este ilustrativ pentru ideea labilității norocului.

În esență, mentalitatea lui este de istoriograf. Miron Costin s-a vrut istoric : dar scrierile lui de istoriografie au în același timp valoare artistică, fără să urmărească deliberat aceasta (a făcut-o doar în versurile românești și, foarte puțin, în *Poema polonă*). Particularitatea cea mai frapantă a scrisului său este că vorbește întotdeauna din perspectiva prezentului, inaugurînd, în literatura română, specia literară a fabulei.

Reprosul fundamental la adresa prozatorului Miron Costin este caracterul digresiv al narațiunii. Multe dintre digresiuni indică însă un poet liric de vocație. Nu a avut înzestrarea narativă a lui Neculce sau a lui Creangă. Ceea ce frapează la el este atitudinea lirică în fața realității.

Adăugînd atitudinii lirice rigoarea investigativă, Miron Costin este creatorul prozei știin-

țifice românești, în *De neamul moldovenilor*. Concepția despre poezie este desuetă (ceea ce nu afectează valoarea lirică a poemului *Viiața lumii)*, dar importantă rămîne deschiderea luptei cu o limbă în care să se poată face poezie. Miron logofătul nu bănuia, desigur, că lupta va dura două secole.

Miron Costin era întru totul om al secolului său. G. Ivașcu a dovedit că la Miron logofătul depistăm, cultural, aceleași surse care au generat, în condițiile specifice Franței lui Ludovic al XIV-lea, marea școală clasică franceză. „Cultura și formația lui sînt ale nobilului european al veacului al XVII-lea, educat în școala iezuită a Contra-Reformei și în contact cu valorile literare și artistice ale curentului baroc, bine reprezentat în Polonia vremii sale. Învățămîntul iezuit era același din Spania pînă în Ucraina, întemeindu-se pe clasicismul latin filtrat conform intereselor bisericii și feudalității și însoțit de întreaga atmosferă intelectuală a Contra-Reformei.

În colegiul iezuit de la Bar [...] se familiarizează cu spiritul acelei clasicități la care se adăpase, cu cîțiva ani în urmă, la colegiul iezuit din Paris, un Molière (născut în 1622)“ [1].

Dar acest scriitor este întru totul un produs autohton, oricît s-ar strădui unii să susțină contrariul. Fondul cultural — virtual — dobîndit în străinătate a fost obiectivat abia în mediul românesc. Un singur exemplu : spre deose-

[1] G. Ivașcu, *Istoria literaturii române*, Editura științifică, București, 1969, vol. I, p. 181.

bire de părintele comediei franceze, în scrierile lui Miron Costin nu întîlnim rîsul senin, ci doar ironia amară și sarcasmul pamfletar. Chiar în haină poloneză, sufletul său a rămas românesc. Vom încerca să subliniem valoarea literară a prelucrărilor lui Costin, „traducerea" fiind la el masca unei gîndiri originale.

Nașterea lui Costin coincide cu delimitarea tot mai accentuată a culturii românești față de cea est-europeană. Cultura română a început să se individualizeze încă din secolul al XVI-lea și, în prima jumătate a celui următor. Grigore Ureche nu făcea decît să afirme plenar această individualizare. Confirmarea ei a fost făcută prin hotărîrea lui Miron Costin de a continua *Letopisețul* început de Ureche, dar și prin inaugurarea unor genuri și specii literare noi. Paralel cu această individualizare (proces în care Miron Costin are un rol de prim ordin) față de cultura slavo-bizantină, se petrece însă și un proces amplu de influențe, altele decît cele anterioare și — lucru important — determinante pentru epoca lui Costin și, implicit, pentru scrisul său. Este vorba de influența polonă (maximă în acel veac), apoi de cea neogreacă, cea occidentală și cea clasică greco-latină. Contactele cu rușii erau de asemenea importante, românii contribuind efectiv la punerea bazelor culturii ruse moderne, îndeosebi după ce Petru Movilă devenise mitropolit al Kievului.

Pe căi diverse, marea cultură universală ajungea în Moldova. Tradiția bizantină adusese

cu ea o întreagă cultură antică (vezi portretele filosofilor greci pe frescele din nordul Moldovei), revitalizată de ecourile Renașterii. Încercările de convertire la catolicism, nereușite, lasă totuși urme, iar elevii școliți la Veneția, Padova și Constantinopol, alături ce cei trecuți prin colegiile poloneze, crează un mediu cultural nemaiîntîlnit pînă atunci la noi.

Va fi datoria unei cărți viitoare să disocieze între confluențe și influențe și, în cazul acestora din urmă, să stabilească ponderea fiecăreia.

S-a dovedit că „tradiția greco-bizantină, cultura de limbă slavonă și civilizația occidentală își găsesc, pe teritoriul vechii Dacii, un loc de interferență, simbioză și sinteză, unic în Europa" [1]. Aflată în proces de formare, cultura română se autozămislește, căutîndu-se pe sine în veacul al XVII-lea, „conversînd" fecund cu vecinii și cu trecutul. Aici trebuie căutată măreția lui Miron Costin : în eficiența și talentul cu care a purtat acest(e) dialog(uri).

Miron Costin scria ca „măcar să rămînă amintirea despre acest popor". Conștiința decadenței, vizibilă la acest cărturar, este un semn al epocilor culturale moderne, dar nu singurul. Problematica tragică a individualității o întîlnim la acest scriitor, reprezentativ pentru o întreagă epocă de cultură. La fel de modernă este intenția de a pune bazele unor genuri literare culte și de a încerca o delimitare — naivă

[1] Dan Zamfirescu, *Cultura română — sinteză europeană*, în vol. *Istorie și cultură*, Editura Eminescu, București, 1975, p. 56.

şi şovăielnică, încă — între literatură şi istoriografie. Pe plan cultural, el ne-a luat din istoriografie şi ne-a mutat în Europa.

„Îngăduinţa" cu care este privit *artistul* Miron Costin trebuie să dispară. Valoarea estetică a operei sale este o realitate. Elementul autobiografic colorează întreaga operă a lui Costin. De aici subiectivitatea şi, implicit, apartenenţa la literatură. Vocaţia lui a fost de poet gnomic, având voluptatea comentariului.

În proză, semnul distinctiv al scrisului său îl constituie caracterul digresiv al naraţiunii.

Spre norocul literaturii, n-a fost un savant rigid, ci un diletant de talent, care a scris istoria spre a o putea comenta. Subiectivismul îi irigă toate paginile, în care lectorul de azi poate găsi plăceri rare. Dacă va avea răbdare să le caute.

VIAȚA ȚĂRII. ISTORICUL

Înainte de a căuta valoarea literară a scrierilor lui Miron Costin, se cuvine a-l aborda ca istoric. Problema fundamentală a fazei de început a literaturii române este modul în care am ajuns la istoriografie și a căilor pe care ne-am desprins de ea. Cronica precedă știința istorică, supraviețuind și după apariția acesteia. Literatura română s-a născut treptat din forme literare nefictive ; vel-logofătul s-a vrut, înainte de toate, istoriograf, dînd istoriei (ca disciplină) un sens mult mai larg decît cel pe care îl acordăm astăzi.

„Subminarea" istoriografiei s-a făcut în mod constant la acest scriitor, care marchează un moment de răscruce în cultura noastră. Mai tîrziu, drumurile (unite încă, la el) se vor diversifica net ; la Miron Costin întîlnim pentru ultima oară un echilibru între tentația povestirii și efortul de pozitivare a demonstrației,

Ne aflăm deci în faza coexistenței, pașnice încă, a istoriei cu procedeele, tot mai numeroase, ale artei literare. Pentru înțelegerea literatului, să-l urmărim întîi pe istoric.

*

Miron Costin își încheie predoslovia la *Letopiseț* cu făgăduința unui „letopiseț întreg" și cu regretul de a nu-l fi realizat încă. Cel din 1675 este prezentat ca o parte dintr-un plan mult mai vast: „Fost-au gîndul mieu, iubite cetitoriule, să fac letopisețul țării noastre Moldovei din descălecatul ei cel dintăi [...] și urdzisăm și începătura letopisețului" (M.C. 42).

Cumplitele vremi au tot amînat proiectul, dar visul a rămas același pînă la moarte, transmis fiind și fiului său, Nicolae. În 1677, intenția inițială este reafirmată la începutul *Cronicii polone*, unde se exprimă și speranța că acea cronică, la care lucra, va apărea totuși în românește. Este cert că visul de o viață al vel-logofătului a fost această istorie exhaustivă a țării, fără goluri de informație sau erori de interpretare. De aceea *Letopisețul Țării Moldovei de la Aaron vodă încoace*, *De neamul moldovenilor*, cele două cronici în limba polonă și prelucrarea din Toppeltin *(Istorie de Crăiia Ungurească)* nu pot fi analizate decît împreună (ca fragmente ale unui edificiu grandios), în ciuda diferențelor în ceea ce privește stilul, complexitatea și chiar gradul de originalitate. Între intelectualii români, el este primul arhi-

tect. Şi chiar dacă „*Letopiseţul* întreg" a rămas doar în parte realizat, „macheta" edificiului aparţine lui Miron Costin. În istoria culturii, rostirea gîndului are deseori importanţă capitală. Transpunerea lui în practică o pot face şi alţii. Miron Costin este adevăratul întemeietor al tradiţiei istoriografice în cultura românească, fiind primul care înţelege să lucreze după un plan clar, cunoscînd dinainte locul fiecărui detaliu informativ şi făcînd eforturi conştiente şi metodice în privinţa documentării.

Este cert că încă înainte de 1675 Miron Costin concepuse bruionul ce a constituit baza celor trei monografii, redactate succesiv. El este primul care a exprimat necesitatea acţiunii conştiente întru scrierea, în timp, a istoriei ţării. Aşa trebuie interpretată repetata afirmare a condiţiei lui de începător, deşi cunoştea cronicile slavoneşti şi *Letopiseţul* lui Ureche. În ciuda existenţei acestor cronici, Miron Costin afirmă negru pe alb că „această ţară pînă acum [...] nu are istorie" (M.C. 202). El înţelegea prin „istorie" o abordare exhaustivă a apariţiei şi dezvoltării poporului român. Visul său era, de fapt, un studiu monografic, structurat epic, asupra neamului.

Dificultatea unei atari întreprinderi nu stătea numai în lipsa „arhitectului" ci şi a informaţiilor de încredere. „Cît amu nevoit şi cîtu amu cercat să ştiu ceva, [...] un cuvînt, o pomenire n-am putut afla, cu mare jele" (M.C. 265), afirmă patetic la un moment dat, după ce mărturisise în Predoslovia la *De neamul moldove-*

nilor : „Îndemnatu-m-au mai multu lipsa de știința începutului aceștii țări, de descălecatul ei cel dintîi, toate alte țări știindu începuturile sale“ (M.C. 242). Lipsei documentației interne sigure („despre lucruri vechi, nu se află nimic scris“, M.C. 205) i se adaogă insuficiența datelor oferite de istoricii străini : „Singur Kromer aflase că moldovenii sînt din Italia și dacă e așa ce facem numai cu atît ?“ (M.C. 236). Miron logofătul inițiază, la noi, critica izvoarelor. Față de predecesori e cînd malițios, cînd ironic, cînd polemic. Nu sînt scutiți de critică nici cărturarii străini, oricît respect i-ar inspira operele lor.

Deplîngerea lipsei informației istorice și a unei istorii naționale se asociază, firesc, cu conștiința de începător. În ultimele rînduri din *De neamul moldovenilor,* mîndria de a fi realizat prima sinteză informativă este marcată de luciditate : „și aceste cîte s-au putut afla de descălecatul cel dintăiu pe largu s-au scris ; mai multe ce lipsăscu să nu fie mirare, cîte vacuri de oameni s-au petrecut. Pentru aceia, ce nu s-au putut plini, crede, iubite cetitoriule, uitîndu-te la atîta vacu, că nu s-au pomenit păn la acestu anu nimic de descălecatul țărilor acestora“ (M.C. 274).

Mîndria adamismului conștient asumat izbucnea liberă, în schimb, la începutul *Cronicii polone,* unde autorul afirmă răspicat : „Îndeplinesc această slujbă pentru dînsul (Marcu Matczynski, n.n.), căci nu o va putea cere nici unui moldovean“ (M.C. 202).

LICEUL „GHEORGHE LAZĂR“ BIBLIOTECA BUCUREȘTI

O afirmație repetată în două lucrări : „orice istorie își are rînduiala de la începutul ei" (M.C. 203) și „toate lucrurile, dacă să încep a spune din ceputul său, mai lesne să înțeleg" (M.C. 244) denotă înțelegerea dezvoltării organice a poporului și necesitatea de a cuprinde integral istoria acestuia. Și — lucrul cel mai important — el a intuit *necesitatea construcției în istoriografie*. Este foarte semnificativ că n-a rescris *Letopisețul* Moldovei pentru perioada consemnată de Gr. Ureche, ci a vrut doar să restabilească (activitate tipic umanistă) textul original, semnalînd interpolările și discreditîndu-le. Acestui letopiseț îi adaugă informațiile referitoare la Transilvania, furnizate de Toppeltin. După cum se vede, vel-logofătul nu accepta eforturi în gol.

Thibaudet exprima cîndva dezideratul unei critici care să pornească de la opera încă *nesăvîrșită*, opera *de săvîrșit*, pe care s-o intuiască pătrunzînd în curentul creator care-i este anterior, care o lasă în drum și o depășește. O astfel de critică este necesară în cazul lui Miron Costin.

Intenția primordială a fost studiul monografic. După un capitol despre Dacia, ar fi urmat relatarea cuceririi ei de către romani.

„Pustiirea coloniei lui Traian de către tătari" ar fi subliniat retragerea populației în munți, de unde se va întoarce cu prilejul celui de-al „doilea descălecat". Istoria Moldovei de la al doilea descălecat pînă la 1661 era relatată în letopisețele lui Ureche și Costin, în care se

fac referiri frecvente și la Țara Românească și Transilvania. Pentru aceasta din urmă, Miron Costin prezenta o informație bogată în *Istoria de Crăiia ungurească*, prelucrată după Toppeltin. Nicolae Costin citează „izvodul lui Miron logofătul" despre domnia lui Dumitrașco Cantacuzino (1674—1675), ceea ce presupune o strîngere continuă de informații pentru făgăduitul „letopiseț întreg".

Înțelegerea istoriei românilor era, cum se vede, *sintetică*, nelipsind nici unul din evenimentele cruciale. Trebuie subliniată conștiința necesității unei istorii naționale corelată cu cea universală (în 1620 apărea *Cronograful* lui Moxa), dar nu umbrită de aceasta. În privința factorului primordial și a datelor de amănunt, raportul față de Moxa s-a inversat la Miron Costin, care visează să scrie (titlul e dat de fiul său, Nicolae) *Letopisețul Țării Moldovei de la zidirea lumii* pînă în zilele scriitorului. Faptele țării nu mai sînt puse ca adaos la cronografele traduse, ci tocmai istoria universală este invocată în măsura în care explică „viața țării". Avem în acest proiect costinian una din primele manifestări de amploare ale trezirii conștiinței naționale românești.

Proiectul costinian al „*Letopisețului* întreg" a fost împlinit aievea de urmași. O dovedesc cele șapte continuări ale *Letopisețului* lui Costin, ca și dispunerea după planul sugerat de vel-logofăt a izvoarelor istorice interne, în copiile manuscrise din secolul al XVIII-lea. Un compendiu de istorie a Moldovei, datînd din

prima jumătate a secolului XVIII (ms. rom. 1298, B.A.R.S.R.) are următorul cuprins[1]:

filele 1—46	Miron Costin. *De neamul moldovenilor.*
46v— 121	Nicolae Costin. *Începătura Letopiseţului Ţării noastre, Moldovei* (este inserată apoi *cronica* lui Ureche, cu adaosurile lui Simion Dascălul)
121v— 240v	*Letopiseţul Ţ(ă)rii Moldovii, de la domniia lui Aron vod(ă), scris de Miron Costin logofătul.*
241 — 283v	*Cronica anonimă a Moldovei* (1662—1705).

La fila 8, lucrarea *De neamul moldovenilor* este intitulată „Cartea dintîi" (urmează cele şapte capitole ale ei). De la *Letopiseţul* lui Nicolae Costin (fila 46v) începe numerotarea capitolelor — în total 89 (capitolele 50—74 cuprind *Letopiseţul* lui Miron Costin). Alte compilaţii de cronici (cuprinzînd şi *Letopiseţul* lui Neculce) prezintă aceeaşi frumoasă sugerare a continuităţii activităţii istoriografice româneşti.

Încercînd să facem o schiţă rezumativă a eforturilor lui Miron Costin întru urdzirea „letopiseţului întreg", vom fi şocaţi de ezitarea lui în privinţa începutului lucrării. O afirmaţie

[1] *Catalogul manuscriselor româneşti*, Editura Academiei R.S.R., Bucureşti, 1967, vol. IV, pp. 486—491.

repetată în două lucrări (orice istoric trebuie să înceapă cu începutul) îl duce la concluzia că istoria românilor trebuie să înceapă cu dacii *(Cronica polonă)*, altă dată cu romanii *(De neamul moldovenilor)*.

De ce va fi optat, în final, pentru începutul de la romani ? Poate pentru a sublinia noblețea originii, dacii nesatisfăcîndu-l deplin în această privință, deși sînt prezentați ca foarte viteji. Este posibil ca prestigiul imens, în epocă, al culturii dezvoltate în republicile italiene să-i fi determinat această opțiune. Așadar „toate lucrurile, dacă să încep a spune din ceputul său, mai lesne să înțeleg. Și neamul moldovenilor fiindu dintru o țară care să chiamă Italiia, de Italiia și de Împărățiia Rîmului [...] a pomeni întăi ne trage rîndul" (M.C. 244—245). Abia în *Capul al treilea. De Dachiia* Miron ajunge la băștinașii acestor locuri : „Dacă s-au început de Italiia a zice, de unde ieste venit neamul acestor țări și de Împărăția Rîmului, de care împărăție sîntu discălicate ceste țări cu rîmleni, *vine rîndul* acum și *locului* acestuia, la ce loc au venitu acestu neam, din locurile cele dintăi" (M.C. 254). De aici începînd (în versiunea ultimă), Miron Costin reconstituie genealogia neamului cu multe veacuri înapoi, de vreme ce este vorba de urmașii direcți ai romanilor ; cu aceștia coborîm în timp pînă la războiul troian și călătoria lui Eneas, a cărui legendă este rezumată spre a pregăti concluzia : „Așa s-au făcut troadenii moșani Italiei, așezați și legați întru sine cu italienii" (M.C. 250). Le-

gendele ilustre se succed (nelipsind, bineînțeles, cea despre „doi frați, anume Romul și Remu, carii au urzit orașul Roma", M.C. 251) și scriitorul român se poate mîndri cu prestigiul Împărăției Rîmului, „căriia putere și lățime asemenea nu au fostu nici o împărăție de cîndu ieste lumea" (M.C. 249).

Pentru Miron Costin nu există o separație între antichitatea europeană (pe care și-o asumă) și cea românească, vorbind de prima ca despre *propria noastră antichitate*. În acest caz, două sînt direcțiile în care se îndreaptă eforturile vel-logofătului : argumentarea romanizării Daciei și permanența elementului latin pe cuprinsul fostei Dacii ; „căci natura cea dintîi a lucrurilor nu piere, ci dimpotrivă se păstrează veșnic, măcar în parte" (M.C. 227). În privința dacilor, Miron Costin le subliniază *vechimea :* „Dacii aceștia cu multe vacuri mai nainte de Hristos au așezat locurile acestea [...]. Limba lor iară așa vechie ieste" (M.C. 254) și *vitejia :* „Puternică într-o vreme, cît supt vremea împărăției Rîmului supt Domențiian împăratu, iară la Dachiia crăind Decheval craiul, lua dachii o sumă de bani din visteriia Rîmului, [...] să nu le robească țările, că prăda și dachii Italiia cu călărimea, pînă în zilele lui Traianu împăratul" (M.C. 255).

Este grăitor faptul că atunci cînd a vrut să nareze la modul epopeic istoria românilor, în *Poema polonă*, Miron Costin s-a oprit asupra momentului dramatic ce avea să determine,

peste scurt timp, romanizarea Daciei și nașterea poporului român : „Puterea romană începuse să decadă în lumea întreagă din pricina tiraniilor, iar puterea războinică a dacilor se ridica“ (M.C. 221). Sînt relatate cele două războaie cu dacii, în urma cărora, înfrînți, „dacii se răspîndesc în lume, iar italienii ocupă locul lor“ (M.C. 222). E posibil ca această „eliminare“ să fi fost făcută doar pentru ușurarea demonstrației, căci Miron Costin afirmă în repetate rînduri că dacii au continuat să trăiască pe teritoriul vechiului lor regat, dar în regiunile mai ferite ale munților.

„Dacia în granițele ei cele vechi era mărginită la apus de munții care se numeau cu veacuri înainte Ilirici, pînă se așezară acolo ungurii ; la răsărit Nistrul, la miazănoapte Podolia, la miazăzi Dunărea“ (M.C. 222). În acest teritoriu romanii au adus coloniști „și de atunci acel popor a rămas în aceste locuri pentru apărarea romanilor împotriva tătarilor“ (M.C. 222).

Dar colonia romană întemeiată în Dacia n-a putut dura decît „foarte puțin peste o sută de ani“ (M.C. 206), din cauza tătarilor, a căror presiune i-a obligat pe coloniști să se retragă în munți : cei din Moldova s-ar fi așezat în Maramureș, cei din Muntenia pe valea Oltului. Alții s-ar fi retras, după cunoștințele lui Miron Costin, în Dobrogea.

„Și așezarea lor în aceste locuri a ținut multe veacuri, căci socotesc aceste vremuri la o mie de ani și mai bine și cine ar vrea să știe cu

siguranță să citească despre aceasta cum în aceste veacuri și Attila hanul a năvălit în aceste părți a lumii și poporul slav sau slavonesc după dînsul" (M.C. 206). Două lucruri esențiale reies de aici : Miron Costin știa mai mult despre cele relatate (de vreme ce trimite pentru amănunte la cărți pe care le cunoștea), dar intenționa aici doar *să schițeze* devenirea istorică a poporului român. El avea o idee destul de clară despre trecerea popoarelor migratoare și localiza cu suficientă precizie venirea slavilor, care au lăsat urme în limbă *după* formarea poporului român și a limbii sale. Miron Costin știa, de asemenea, că românii au luat alfabetul și „cele preoțești" de la sîrbi (M.C. 209). Influența slavă asupra limbii române este prezentată cu luciditate în toate cele trei monografii. Vorbind despre „stricarea" (alterarea fondului latin) limbii, la sfîrșitul ultimei opere *(De neamul moldovenilor)*, Miron vorbește despre daci care, în timpul retragerii coloniștilor romani în munți, au conviețuit cu aceștia, lăsînd urme în limbă (M.C. 274).

Vel-logofătul plasa nașterea poporului român între retragerea administrației romane din Dacia și întemeierea statelor feudale românești. În secolul al XIV-lea Miron Costin poate vorbi despre „romanii acum prefăcuți în rumâni" (M.C. 228), cu numele „corupt", zice scriitorul, dar avînd și acum conștiința nobilei origini. „Ei își aminteau de Traian și de locurile glorificate prin numele său, precum și de virtuțile și calitățile lui antice" (M.C. 228). Trebuie remarcat

faptul că Miron Costin știa că poporul român era deja format la venirea ungurilor în Transilvania (M.C. 243).

Miron Costin a dedicat multe pagini formării statelor feudale românești, în toate cele trei monografii. Partea a treia din *Poema polonă* se intitulează chiar : *Despre al doilea descălecat al Moldovei și Munteniei după alungarea tătarilor*. Fiind vorba de o epopee, poetul face multe concesii legendei, insistînd în direcția relatării legendelor etiologice.

În această revenire a populației romanizate pe teritoriul vechii Dacii, Miron Costin vede o ultimă sclipire a măreției pe care acest popor o dobîndise în antichitate. Condițiile istorice oferite de Evul Mediu est-european nu-i par favorabile unei adevărate renașteri naționale și faptul că „Dragoș nu s-a bucurat multă vreme de țara întemeiată cu atîta greutate" (M.C. 235) este interpretat ca semn prevestitor : „O ! cît de mult a prorocit această domnie scurtă și domniile cele de ani puțini ale urmașilor săi !" (M.C. 235). Înainte de a încheia *Poema polonă*, Miron Costin găsește cuvenit a rosti cuvinte de laudă pentru Alexandru, căruia „îi zic cel bătrîn și bun și pînă azi locuitorii îi slăvesc amintirea" (M.C. 235).

În continuare, autorul nu vede necesar să relateze faptele consemnate de Grigore Ureche, ci continuă *Letopisețul* acestuia, pînă la anul 1661. Dintre cele trei figuri ce domină *Letopisețul* său (Mihai Viteazul, Vasile Lupu, Matei Basarab) numai unul este moldovean ; e și

acesta un indiciu că interesul vel-logofătului se îndrepta către românii de pretutindeni. Din Toppeltin prelucrează paginile referitoare la perioada cuprinsă între sfîrșitul secolului al XIV-lea și anul 1662, completînd cu informații de încredere despre Transilvania pentru epoca prezentată în cronicile lui Gr. Ureche și Miron Costin. Vel-logofătul voia să realizeze o *compilație utilă*. Adunarea în același izvod a unor lucrări aparținînd unor autori diferiți era generală în epocă, realizarea compilațiilor fiind chiar un orgoliu al învățaților și o probă a culturii lor. Miron Costin ridica problema funcționalității actului cultural, înțelegînd necesitățile epocii și făcînd eforturi eficiente în direcția lor. În orice cultură, traducerile și opusculele practice preced marile tratate savante.

Avînd în mînă cartea lui Toppeltin, Costin traduce o singură parte, celelalte folosindu-le doar ca izvor informativ pentru propriile-i scrieri. Este interesant amănuntul că traducerea (prelucrarea) începe de la domnia în Ungaria a lui Ludovic I de Anjou (1342—1382), organizatorul campaniei militare împotriva tătarilor, în care un rol important l-au avut românii din Maramureș. El a organizat la răsărit de Carpați o marcă militară în frunte cu voievodul Dragoș (suzeranitatea lui Ludovic I asupra Moldovei va fi înlăturată de Bogdan I).

Miron Costin a schițat așadar viitoarea istoriografie națională, indicînd locurile unde mai era de adăugat și subliniind în fiecare scriere

necesitatea aducerii de noi amănunte. Absolut nouă în istoriografia românească este tratarea istoriei românilor ca un tot imposibil de fragmentat. Miron Costin avea acea *înțelegere sintetică a istoriei* pe care o vom întîlni, curînd, doar la stolnicul Cantacuzino și la Dimitrie Cantemir. Cînd scrie despre antichitate face concretizări prin raportare la prezent, iar cînd scrie despre prezent îl compară deseori cu trecutul. Viața țării este integrată în viața lumii încă de la origini.

*

Miron Costin este primul intelectual român la care putem surprinde o încercare (bazată mai mult pe intuiții decît pe demonstrație) de a fundamenta o metaistorie. El a înțeles că istoria nu e doar succesiune (ordonare cronologică), ci și cauzalitate, monument cultural și îndreptar politic. El nu reprezintă tipul medieval al istoricului pierdut între infolii. Nu este un erudit în adevăratul înțeles al cuvîntului ; știe despre trecut atît cît îi trebuie pentru a acționa asupra prezentului.

G. Călinescu plasează *constituirea spiritului critic* în cultura românească în anii premergători revoluției de la 1848. Dar ceea ce spunea criticul despre Kogălniceanu s-ar putea aplica și lui Miron Costin : „Darul de căpetenie a lui e de a fi avut spirit critic, atunci cînd lumea nu-l avea, și de a-l fi avut în formă construc-

tivă, ardentă, fără sarcasm steril"[1]. Contemporanul cel mai ilustru al lui Costin — stolnicul C. Cantacuzino — lucra mult mai metodic. El își încheie istoria trimițîndu-l pe cititor la cartea lui Toppeltin; Miron Costin tradusese o parte din ea înainte chiar de redactarea *Letopisețului*. Mai puțin modern prin metoda de istoric, Miron Costin a fost mult mai *eficient*.

El întreprinde o primă ordonare a izvoarelor istoriei românilor, respingînd pe unele, prelucrînd pe altele, fără să acrediteze necritic ceva. Atitudinea lui față de izvoare este un semn al epocilor moderne, a omului care nu mai crede într-o singură carte. Scrupule de istoric îl încearcă și vel-logofătul se simte dator a sublinia obiectivitatea spre care tinde: „Acest războiu cum au fostu și cum s-au prilejit, nici unii părți nefățărîndu, că nemică nu strică credința așe celora ce scriu letopisețele ca fățăriia, cîndu veghe voia unuie și coboară lucrul cu hula altuia, noi, măcară că am hi datori cu pomenire lăudată mai multu lui Ștefan vodă, de la carele multă milă am avut, decît lui Vasilie vodă, de la carele multă urgiie părinții noștri au petrecut, iară dreptatea socotindu, nu poci scrie într-altu chip" (M.C. 157). Idealul obiectivității este transpus deseori în practică, artistul temperîndu-și uneori chiar ieșirile pamfletare îndreptate contra turcilor, bunăoară. Despre Saidi-pașa notează că era „neîn-

[1] G. Călinescu, *Istoria literaturii române de la origini pînă în prezent*, Fundația regală pentru literatură și artă, București, 1941, p. 172.

frînt om la războaie", „cît cu hatmanii cei vestiți în lume poate să să puie hirea lui" (M.C. 198). Ca istoric, Miron Costin s-a vrut *obiectiv*. Într-o măsură însemnată, a și reușit să fie. Dar mentalitatea clasei și a vremii sale a făcut ca privirea lui, obiectivă în intenție, să fie fatalmente subiectivă. Deși n-a reușit întotdeuna să fie obiectiv, Miron Costin are meritul de a fi transmis istoricilor de mai tîrziu idealul obiectivității.

Dialectica istoriei este intuită de acest om care vorbește, în spiritul veacului, de „creștere și descreștere". El caută anul „începătoriu spre mare scădere țării" (M.C. 130), iar destinul lui Vasile Lupu e prezentat ca o creștere și descreștere pilduitoare. Cauzele evenimentelor sînt văzute deseori just : cauza căderii lui Vasile Lupu este trădarea („de îmbe curțile i-au venitu înșălăciune", M.C. 131), cea a căderii lui Tomșa, frica inspirată supușilor („unde este frica, nu încape dragoste", M.C. 61).

Costin subliniază, de asemenea, că dezbinarea internă pregătește înfrîngerea ; politica turcilor față de români este pusă sub semnul vechiului dicton *divide et impera :* „Împărăția Turcului avîndu treabă tot cu nemții pentru crăiia ungurească, bucuroasă era că să sfădește Ieremie vodă cu Mihai vodă" (M.C. 52). În timpul unor lupte interne din Moldova „turcii la războiu n-au vrutu să margă, ce au prăvitu de departe" (M.C. 57). Uciderea lui Mihai Viteazul și evenimentele imediat următoare „numai ce au fostu pricina de multe vărsări de sînge

între creştini şi au făcut turcilor îndemînă să poată a cuprinde locurile cele mai bune de Ardeal" (M.C. 50).

Limitele gîndirii istorice a lui Miron Costin sînt limitele epocii. El explică deseori deznodămîntul luptelor prin confruntarea conducătorilor (influenţă renascentistă ?) şi pune prea mare preţ pe „roata lumii". Nu lipsesc la acest om din veacul al XVII-lea nici explicaţiile religioase, dar important este modul în care explicaţia *laică* îşi face drum într-un secol bîntuit de frămîntări eclesiastice. El deosebeşte „voia şi orînduiala lui Dumnedzău" de cele pe care le explică „numai pe socoteala oamenească grăindu" (M.C. 152). În cel de-al doilea caz, el ierarhizează cauzele obiective. Victoria lui Matei Basarab de la Finta „ieste den nebuniia lui Timuş întîiu şi den bărbăţiia şi a lui Matei vodă al doilea" (M.C. 152). Apare la Miron Costin mentalitatea omului practic ce-şi dă seama de prezenţa masivă a puterii *laice*. Vorbind despre posibilitatea ca Vasile Lupu să fie pus „crai la Ardeal în locul lui Racoţie...", Miron logofătul comentează : „...care lucru nu ştiu cum ar hi putut fi pentru lege, iară puterea ce nu lucreadză ?" (M.C. 178). Este vorba de puterea deloc sfîntă a banului, mai mare decît motivul neconcordanţei între religia lui Vasile Lupu şi cea a ardelenilor.

El nu se miră de evoluţia firească, precum cea a limbii române : „toate aceste schimbări *nu sînt lucru de mirare*, pricina stă în lunga trecere de vreme" (M.C. 229). Luciditatea poli-

tică o remarcă imediat la eroi, subliniind-o. Politica turcilor *(divide et impera)* este explicată cu regretul că românii n-o înțeleseseră încă. Vizibil în lunga-i activitate de dregător, *realismul politic* al lui Miron Costin transpare în operă.

Costin se desprinde deseori de fatalismul medieval, intuind cauzele obiective ale evenimentelor. De aici — marele interes pentru istoria socială a românilor, pentru istoria țărilor vecine și pentru faptele economice. El se referă uneori și la țări mai depărtate, precum Persia de pildă. În mai multe rînduri sînt relatate războaiele perșilor cu turcii, subliniindu-se repercusiunea cea mai interesantă pentru noi : liniștea în Moldova. Miron Costin a înțeles situația noastră la marginea imperiilor, corelînd istoria națională cu cea a țărilor dimprejur. Justificarea deselor referiri la străini este făcută de însuși autorul *Letopisețului* : „Și de aș avea la cineva pentru acest lucru vreo hulă, că letopisețul acesta mai multu de lucruri streine pomenește, decît de loc de țară, făcut-am acestu cursu, pentru *să să dezlege mai bine lucrurile țării,* care la ce vreme s-au prilejit. Și aceia să să știe că *această țară fiindu mai mică, nice un lucru singură den sine, fără adunare cu alte țări, n-au făcut*" (M.C. 130).

Paranteza despre cazaci are dimensiunile unei micromonografii (M.C. 123—130). Nimic din ceea ce a influențat istoria Moldovei nu rămîne neconsemnat : „nu ni să cade să trecem ce s-au lucrat între craiul leșăscu Cazimir și

între hanul Crîmului și hatmanul căzăcescu, Hmil, *atingîndu-să toate aceste și de țară*" (M.C. 166).

De cele mai multe ori, Miron Costin face deosebirea între situația internațională și cea *românească*, nu moldovenească.

Precizările de ordin istoric sînt completate inevitabil cu o adevărată inițiere în geografie. După ce în *Cronica polonă* făcuse primul compendiu geografic al țărilor române, Miron Costin arată în *De neamul moldovenilor*, „pentru deșchisul minții, să să înțeleagă statul lumii", că „în patru părți împart istoricii lumea : răsăritului zic, cu toate împărății, acei părți Asiia, părților dispre miazăzi, cîte țări sîntu, Africa, părților dispre apus și dispre miazănoapte, Evropa. A patra parte ieste America, care parte așa ieste depărtată și vine cum ar fi suptu noi, că cîndu ieste la noi zioă, la dînșii atuncea ieste noapte și cîndu la noi noapte, la dînșii zioă, că fiind pămîntul rătundu, cum ar hi împotriva noastră, suptu noi acea parte ieste". (M.C. 262).

Vel-logofătul credea în existența unui ocean planetar a cărui unicitate e sugerată prin scrierea cu majusculă : Ochean.

Am văzut care este nivelul înțelegerii faptelor istorice la Miron Costin. Dar istoria este, pentru el, nu numai înțelegere, ci și acțiune. Apărută ca încercare de a învinge moartea (la originile istoriografiei naționale stau pomelni-

cele și inscripțiile funerare), istoria începe, în secolul XVII, să-și asume un rol de utilitate politică. P. P. Panaitescu a subliniat faptul că, pentru Miron Costin, *istoria este o știință politică*, mai ales istoria țărilor străine, pe care o vor consulta monarhii și sfetnicii lor. Tot P. P. Panaitescu arată că acest punct de vedere este superior concepției simplist moraliste a istoriei. Miron redactează în mai multe feluri constatarea că „scriptura departe lucruri de ochii noștri ne învață, cu acele trecute vremi să pricepem cele viitoare" (M.C. 244). Consemnarea evenimentelor trecute provoacă aluzii la prezent, pe care le vom analiza într-un capitol special. Vorbind despre pacea încheiată mai demult de turci, autorul *Letopisețului* comentează într-o paranteză : „iară, ia, cum țin" (M.C. 84), atrăgînd atenția contemporanilor asupra creditului pe care trebuie să-l acorde făgăduielilor turcești. Din același punct de vedere educativ politic trebuie înțeleasă și atitudinea lui (în scris) față de poloni, cazaci, unguri și turci.

Intenția educativă este argumentată și... filosoficește : „știința dar și sufletește ieste de folos omului, și trupește de treabă și de mare folos. Iar mai ales în trebile țărilor și a chivernisirilor la vremi cumplite asupra țării : *să să știe* [...] ce s-au lucrat la alții și alte țări megieșe cu vremi trecute și la ce primejdii și scîrbe au venit mari crăii și preaputernice [...] ca să urmeze cele bune, de cele rele să să ferească. Acea știință de care grăiesc ție, iubite

LICEUL „GHEORGHE LAZĂR" BIBLIOTECA BUCUREȘTI

cetitoriule, prea lesne fieștecine o poate agonisi cu cetitul istoriilor" (M.C. 277). Același declarat scop educativ îl au și traducerile pe care le-a efectuat : „Iată că-ți dau mijloc ușor și foarte prea lesne, pre limba ta cea din naștere, *să înțelegi și să știi* din ce și cînd și cu ce vină și sfaturi au perit (sau) se-au schimbat Crăia Ungurească" (M.C. 277).

Pentru Miron Costin, istoria înseamnă pe de o parte *înțelegere*, pe de alta *acțiune*. De aceea el este poate primul doctrinar al nației : demonstrația latinității noastre își găsește rațiunea în urmările ei.

*

Avînd o interesantă idee organicistă asupra istoriei, Miron Costin își îndreaptă o mare parte a eforturilor spre lămurirea originii poporului, a cărei necunoaștere o deplînge deseori. El este primul român care a dedicat acestei probleme o întreagă lucrare *(De neamul moldovenilor)*, anticipată prin cele două lucrări în limba polonă.

Elogiul antichității, privită ca model („Antichitatea cea plină de spirit și înțeleaptă în născocirile ei..." ; „și noi, urmînd după același obicei al Antichității...", M.C. 328) se face în chip tendențios, pentru a reliefa noblețea poporului nostru, a cărui antichitate devine însăși clasica antichitate greco-romană. S-a remarcat că Miron Costin e pătruns de ideea unității de origine, de limbă și de nume a poporului ro-

mân, nu numai ca fapt istoric, ci și ca *necesitate politică a timpului.* [1]

În privința romanității românilor exista o puternică tradiție autohtonă. Acesteia i s-au adăugat, în secolele XVI—XVII, tradiții externe (papală, imperială) și tradiția savantă. Importanța lui Miron Costin constă în faptul că la el constatăm „întrepătrunderea elementului autohton din conștiința romanității cu cel legendar — popular și cu cel savant, de erudiție umanistă (Flaccus, teoria descendenței dace a sașilor)" [2]. El a fost puternic influențat de concepția învățaților sași din a doua jumătate a veacului al XVII-lea, care în încercarea de a demonstra presupusa lor origine dacă afirmau originea pur romană a românilor. Miron Costin a cunoscut lucrarea *Origines et occasus Transsylvanorum* (Lyon, 1667) a lui Lorens Töppelt (Laurentius Toppeltin). Cunoscuse, de asemenea, lucrările umaniștilor italieni care vorbeau despre romanitatea românilor, aducînd, pe lîngă argumente istorice, pe cel al permanenței lingvistice. În acest caz, în *De neamul moldovenilor* se îmbină „prezentarea savantă și critică a literaturii culte umaniste despre originea romană a românilor cu înrîurirea decisivă și corectivă a conștiinței autohtone a romanității și unității neamului" [3]. Sinteza dintre fondul con-

[1] Vasile Maciu, *Semnificația denumirii statelor istorice române*, în *Revista de istorie*, tom 28/1975, nr. 9, p. 1321.

[2] Adolf Armbruster, *Romanitatea românilor. Istoria unei idei*, Editura Academiei, București, 1972, p. 189.

[3] Id., p. 191.

ştiinţei autohtone a romanităţii şi cercetarea ştiinţifică umanistă străină asupra începuturilor românilor pregăteşte „răspîndirea în mediul românesc a argumentării ştiinţifice a romanităţii neamului, sădită pe fondul general românesc al conştiinţei romanităţii, prezentă prin amintirea Romei în însăşi denumirea naţională. Dar, această sinteză mai îndeplineşte o funcţie activă, ca reacţie a mediului românesc împotriva unor teorii greşite despre originea neamului.

Realizarea acestei sinteze cu cele două funcţii ale ei constituie cucerirea principală a ideii romanităţii la români ; de atunci, ea a devenit o permanenţă a acestei idei“ [1].

Mîndria originii latine este asociată cu mîndria înrudirii cu Italia. Deşi face distincţia între limba şi civilizaţia latină şi cea italiană, Miron Costin o foloseşte deseori pe cea din urmă întru dovedirea nobleţei noastre etnice. Explicaţia stă în prestigiul imens dobîndit de cultura Umanismului şi a Renaşterii.

Originea nobilă a limbii române este subliniată prin elogierea limbilor latină şi mai ales italiană — „aşa de iscusită, de dezmierdată, cît că ieste limba îngerească îi zicu-i“ (M.C. 248). Istoricul are idee de evoluţia limbii de-a lungul timpului ; şi, aşa cum „italiianii tîrziu ş-au scornit limba din letinească“ (M.C. 248), româna este rezultatul „stricării“ latinei prin împrumuturi din alte limbi. După retragerea românilor în munţi „vremea a stricat şi vorbirea lor,

[1] *Ib.*, p. 243.

limba latină curată, căci ce nu strică vremea în veacuri lungi ? Unde trebuia să fie *Deus*, avem *Dzeu* sau *Dumnedzeu, al mieu* în loc de *meus*, aşa s-a stricat limba ; [...] dar în schimb nu avem nici un cuvînt care să nu amintească, fie prin început, fie prin terminaţie, fie prin mijloc, originea sa dintăi. Unele cuvinte au rămas chiar întregi [...] iar altele cu foarte mici deosebiri. În plus, s-au adăugat mai tîrziu şi puţine cuvinte ungureşti. În sfîrşit, luîndu-se cele sfinte de la sîrbi, s-au adăugat şi foarte puţine cuvinte slavoneşti" (M.C. 226).

Mai scurt spus, „cu vremea ş-au schimbat graiul şi s-au amestecat cu slavenescu, dăţescu şi cu alte" (M.C. 272). De remarcat în acest citat prezenţa elementului autohton (dacic) în limbă. Miron Costin subliniază faptul că româna şi italiana au păstrat *spiritul* limbii latine, nu *litera* ei. Semnalînd similitudinea unor cuvinte italieneşti şi româneşti, scriitorul remarcă : „acestea în limba latinească, adecă rîmlenească, acum nu începe, ce cură fără acestea în măsurile sale" (M.C. 248).

Cărturarul moldovean avea idee asupra existenţei unor familii de limbi de vreme ce ştie că există popoare „despărţite ca crăngile dintr-un copaciu" (M.C. 268).

Între argumentele aduse ca „să să cunoască niiamul cu obiceiurile că au ieşit de la Rîmu" (M.C. 273), primul este numele însuşi al poporului : „mare dovadă neamurilor, din ce rădăcină şi izvor sîntu, numile care au şi în de sine şi la alte ţări streine" (M.C. 267) ; „Aşa şi nea-

mul acesta, de carele scriem, al ţărilor acestora, numele vechiu şi mai direptu ieste rumân, adecă rîmlean, de la Roma. Acest nume de la discălicatul lor de Traian, şi cît au trăit pănă la pustiirea lor di pre aceste locuri şi cît au trăitu în munţi, în Maramoroş şi pe Olt, tot acest nume au ţinut şi ţin pînă astăzi" (M.C. 268).

După cum se vede, numele era, pentru Miron Costin, şi un argument întru susţinerea permanenţei românilor pe acest pămînt. El constituia o dovadă atît de concludentă încît, vorbind în *Poema polonă* despre munteni şi moldoveni, afirma : „atît aceştia, cît şi ceilalţi poartă numele vestit de rumâni. Deci nimeni să nu se îndoiască că se trag de la Roma" (M.C. 220). Romanitatea noastră este dovedită, în egală măsură, şi de termenii cu care străinii desemnează acest popor : „Iară streinii şi ţările împrejur le-au pus acestu nume vlah, de pe vloh, cum s-au mai pomenit, valios, valascos, olah, voloşin, tot de la streini sîntu puse aceste numere, de pre Italiia cărora zic vloh" (M.C. 268).

Alţii folosesc vechiul nume, consemnat în istoriile antice : Dacia. Dar Miron Costin reţine drept cel mai adecvat numele pe care locuitorii acestui pămînt l-au adoptat şi l-au păstrat : „Şi acum mulţi ne zic noao, ţării noastre şi Ţării Munteneşti, streinii, Daţiia, *însă norodul, neamul lăcuitorilor nu ş-au schimbatu numele* său, ci tot *romanus,* apoi cu vreme şi îndelungate vacuri romani, apoi rumâni pănă astăzi" (M.C. 261).

Prudent, Miron Costin are grijă să prezinte expicațiile raționale ale numelor care nu sugerează romanitatea : bogdani (după numele primului domnitor care a închinat țara turcilor), moldoveni (de la Molda), molteni, cara-vlah, bogdano-vlah etc. Concluzia se edifică pas cu pas, vel-logofătul formulînd-o răspicat spre sfîrșitul monografiei *De neamul moldovenilor* : „stă dară numele cel vechiu ca un temei neclătit, deși adaog ori vremile îndelungate, ori streinii adaog și alte numere, iară cela din rădăcină nu să mută. Și așa ieste acestor țări și țărîi noastre Moldovei și Țărîi Muntenești numile cel direptu de moșie, ieste rumân cum să răspundu și acum toți aceia din țările ungurești locuitori și muntenii țara lor și scriu și răspundu cu graiul : Țara Românească" (M.C. 269).

Informațiile scrise fiind insuficiente, Miron logofătul apelează la un număr pînă atunci nemaicunoscut de izvoare : arheologice, etnografice ș.a. Principale rămîn însă argumentele istorice și lingvistice.

Deși n-a văzut (rod al mentalității feudale) utilitatea unirii *politice* a tuturor românilor, Miron Costin are meritul de a fi demonstrat convingător *unitatea poporului român* pe cuprinsul vechii Dacii. În *De neamul moldovenilor* afirmă chiar la început : „Biruit-au gîndul să mă apucu de această trudă, să scoț lumii la vedere felul neamului, din ce izvor și seminție sîntu lăcuitorii țărîi noastre, Moldovei și Țărîi Muntenești și românii din țările

ungureşti (Transilvania, n.n.), că *toţi un neam şi o dată discălecaţi sîntu*" (M.C. 241).

El subliniază prezenţa masivă a elementului românesc în Transilvania : „în tot Ardealul şi în ţările de sus cele ungureşti mai în jumătate cu ungurii, români, adecă rîmleni, sîntu lăcuitori pănă astăzi" (M.C. 258), făcînd şi prima menţiune a unui român despre cuţovlahi (în *Cronica polonă*) : „în Macedonia este de asemenea o colonie romană, cu *aceeaşi limbă cu noi* dar cu mult mai apropiată de limba italiană decît vorbirea noastră. Grecii îi numesc cuţovlahi, adică vlahi şchiopi" (M.C. 208). Cuţovlahii sînt menţionaţi şi în *De neamul moldovenilor* (M.C. 258). Cît despre munteni, la care face referiri frecvente, ei sînt priviţi drept „rude şi fraţi ai noştri, aflători în aceeaşi soartă şi suferinţe cu noi" (M.C. 211).

Conştiinţa latinităţii şi a unităţii poporului român este efectul cel mai fecund al activităţii de istoric şi ideolog a lui Miron Costin. Rezultatul deliberat al scrierilor sale este formarea conştiinţei de sine a poporului român. „Caută acum cu cugetul" (M.C. 253), îl îndeamnă el pe cititor, faţă de care se simte dator a-i modela conştiinţa : „Caută-te dară acum cetitoriule, ca într-o oglindă şi te priveşte de unde eşti, lepădîndu de la tine toate celelalte basne, cîte unii au însemnatu de tine" (M.C. 247).

Este rezultatul practic cel mai important al activităţii lui Miron Costin.

*

Dacă în privinţa istoriei pînă la „al doilea descălecat" ne interesează, mai mult decît informaţiile propriu-zise, *punerea problemei* şi urmările în conştiinţa românească, există o perioadă din istoria românilor (a Moldovei în special) pentru care Miron Costin oferă datele esenţiale : 1595—1661. Pentru aceşti 66 de ani, *Letopiseţul Ţării Moldovei de la Aronu vodă încoace* reprezintă singurul izvor informativ intern. Ni se oferă amănunte de o inestimabilă valoare documentară despre o perioadă agitată, dominată de figurile lui Mihai Viteazul, Vasile Lupu şi Matei Basarab. Autorul este conştient de faptul că letopiseţele străine au consemnat doar marile evenimente (nici acelea toate) din ţările române. De aceea el aduce detalii „de casă", pe care nu le putea afla şi consemna decît un moldovean din acele timpuri. E vorba îndeosebi de informaţii asupra unor clipe decisive (căci „războaiele în clipala ochiului stau", zice el, traducînd un dicton latin — M.C. 115) precum : „şi să nu hie dat ştire Stamatie [...] ar hi încăput Vasilie vodă la prinsoare. Ce şezîndu sara la masă, i-au dat ştire şi de la bucate s-au sculatu, pentr-o grădină, peste un gardu, suindu de pe spinarea unuia din slujitori şi acolo i-au scos calul şi au ieşitu cu fuga din Brăila, la Galaţi" (M.C. 117). Această orgie de minuţii n-o dă nici un alt document al vremii. În plus, documentele oficiale ale epocii ne-au parvenit rareori.

Găsim în *Letopiseț* multe *date precise*, extrem de prețioase, precum : „Era săimeni de toți, cu cei den Țara Muntenească și cu cei de loc, de aicea, carii fusese în slujbă și la Vasilie vodă, 1000 și nemți cu Lonceț chii polcovnicul, 400 călăreți, leși 200 cu Voicecovțchii, căpitanul de lefecii, moldoveni cu leși amestecați cu Rușcit căpitanul 300, lefecii de țară cu Grumadzea căpitanul, 400“ (M.C. 169). El este mîndru cînd oferă amănunte inedite, date „fără greș“ : „Pre Ștefan vodă Tomșea nu l-au știut *Letopisețul* cel leșescu ce neam de om au fostu. Iară au fostu direptu moldovan, din satu den Otești, de pre pîrîul ce să chiamă Răcătăul, în ținutul Putnei“ (M.C. 58).

Majoritatea datelor relatate în *Letopiseț* provin din surse informative de încredere. Tatăl lui Miron (Iancu Costin) și îndeosebi ascendenții soției (Movileștii) contribuiseră efectiv la facerea istoriei relatate în *Letopiseț*, la care se adaugă partea memorialistică. Anticipîndu-l pe Neculce, Costin acreditează multe informații păstrate în tradiția orală. În predoslovia la *Poema polonă*, patru veacuri nu i se păreau mult pentru memoria colectivă a unui neam : „noi încă putem afla lucru lămurit despre a doua descălecare și acum, căci această vreme trecută nu face mai mult decît viața a cinci oameni cu un trai îndelungat, care au aflat faptele unul de la altul, așa că amintirea acestor veacuri nu s-a pierdut încă în patru sute de ani“ (M.C. 219).

Există în *Letopiseț* și locuri albe (dovadă că autorul plănuia să revină asupra acestei versiuni) și unele inexactități — îndeosebi în prima jumătate a *Letopisețului* — sau confuzii, semnalate de P. P. Panaitescu, Magdalena Popescu ș.a. Aceste scăderi sînt compensate însă de modul în care scriitorul reconstituie epoca.

În latura strict informativă, importanța majoră a *Letopisețului* stă în prezentarea stării de spirit a epocii. Datele istorice nu sînt totdeauna sigure, dar comentarea documentelor (cît de puține) și a evenimentelor devine ea însăși document istoric, foarte prețios pentru înțelegerea secolului al XVII-lea românesc. Scriitorul *comunică*, dar în același timp *se comunică*. Este documentul cel mai prețios transmis posterității de Miron Costin. *Letopisețul* său este, cum ar fi spus L. Foulet, mărturia colectivă a unui întreg veac, aranjată și pusă la punct de către un grefier de geniu.

Perioada consemnată de Miron Costin în *Letopiseț* este una dintre cele mai zbuciumate din întreaga istorie a Moldovei. Între căderea lui Aron Tiranul (24 aprilie 1595) și urcarea în scaun a lui Eustratie Dabija (septembrie 1661) au avut loc nu mai puțin de 31 schimbări de domni, dintre care numai Vasile Lupu a reușit să se mențină în scaun un timp îndelungat (19 ani). Instabilitatea domniei este subliniată la tot pasul în *Letopiseț*, ca elementul cel mai ilustrativ al instabilității generale. Costin consemnează lucruri efemere, precum

domniile de scurtă durată : „Pusesă Mihai vodă şi un domnişoru, anume Marcul vodă, căruia numele nu să nice povesteşte, pentru scurtă vreme ce au avut acel domnişor şi nu să află numele aceştii domnii la letopiseţe streine“ (M.C. 51).

Primele patru capitole (din cele 22 ale *Letopiseţului)* sînt dominate de faptele lui „Mihai vodă, acel vestit între domni“ (M.C. 47). Relatarea cu lux de amănunte (în capitolele 2—4) a domniei lui Mihai Viteazul este încă o probă a interesului scriitorului pentru istoria tuturor românilor. Un motiv poate fi şi faptul, consemnat de Costin, că renumele lui Mihai depăşise graniţele Ţării Româneşti şi chiar pe cele ale vechii Dacii : „Scrie Hronograful leşescu că aşe era de vestit Mihai vodă şi la leşi, cît ţara Podolii [...] aştepta cu bucurie pre Mihai vodă să vie, [...] să i se închine toţi podolenii“ (M.C. 51—52). În aceeaşi pagină se arată că Mihai era atît de „vestit de războaie în toate aceste părţi, cît îndată ce au sosit la Suceava, i s-au închinat şi cetatea Sucevei şi a Neamţului“ (M.C. 51).

Lui Ştefan al II-lea Tomşa i se remarcă în primul rînd cruzimea : „Domniia lui Ştefan vodă Tomşea, cum s-au început în vărsări de sînge, tot aşè au trăit“ (M.C. 61). Cu totul altfel este prezentat contemporanul scriitorului, Gheorghe Ştefan : „Domniia lui Ştefan vodă au fostu cu mare bivşug ţărîi la toţi anii domniei sale [...]. Om deplin, capu întregu, hire

adîncă, cît poţi dzice că nascu şi în Moldova oameni" (M.C. 180).

Dar cele mai multe pagini sînt dedicate celei mai îndelungate domnii din acea vreme — cea a lui Vasile Lupu — cu referiri frecvente la domnia lui Matei Basarab în Ţara Românească.

„Fericită domniia lui Vasilie vodă, în care, de au fostu cîndva această ţară în tot binele şi bivşug şi plină de avuţiie, cu mare fericiie şi trăgănată pînă la 19 ani, în dzilele aceştii domnii au fostu" (M.C. 108). Domnul muntenesc Matei Basarab este prezentat ca „omu fericit preste toate domniile aceii ţări, nemîndru, blîndu, direptu om de ţară, harnic la războaie, aşea neînfrîntu şi nespăimat, cît poţi să-l asameni cu mari oşteni a lumii" (M.C. 168).

Punctul nodal al cărţii îl găsim în zac. 40 din *Capulu alu şeptesprădzece* : „Precum munţii cei înalţi şi malurile cele înalte, cîndu se năruiescu de vreo parte, pre cît sîntu mai înalţi, pre atîta şi durît facu mai mare [...] aşea şi casele cele înalte şi întemeiate cu îndelungate vremi, cu mare răzsipă purcegu la cădere, cîndu cad. Într-acela chip şi casa lui Vasilie Vodă, de atîţea ani întemeiată, cu mare cădere şi răzsipă şi apoi şi la deplina stingere au purces de atuncea" (M.C. 135).

În continuare, Vasile Lupu este prezentat ca muribund ce-şi prelungeşte agonia. Eroul viu, dinamic, în ascensiune, este acum Gheorghe Ştefan. Coborîrea unuia intersectată de

ascensiunea celuilalt inspiră scriitorului cele mai bune pagini ale sale.

Cu prima urcare în scaun a lui Gheorghe Ştefan (în 1653) se încheie prima parte a *Letopiseţului*. Urmează *Capulu alu optusprădzece*, cu acea binecunoscută teorie a cunoaşterii, care deschide partea a doua, memorialistică. Acest capitol — cel mai dramatic al cărţii — prezintă înfrîngerea lui Vasile Lupu la Finta. Miron Costin îşi îngăduie acum să relateze istoria la modul posibil. Greşeala capitală a lui Vasile Lupu după redobîndirea scaunului (cu ajutor căzăcesc) este subliniată în zac. 27, cu remarcarea faptului că „o samă de boieri" (între care se număra, desigur, şi Miron) îl sfătuiau să procedeze altfel, păzind pacea din ţară. *Idealul aşezării* apare des în paginile lui Miron Costin şi chiar Vasile Lupu fusese lăudat pentru că „multe locuri au aşădzat, care au statu multe vremi stătătoare" (M.C. 119).

Tonul general al *Letopiseţului* este cel al unei melancolii amare. Căci „fiecare epocă lasă posterităţii mai multe urme ale suferinţelor ei decît ale fericirii ei. Numai calamităţile devin istorice" [1]. *Spaima* domină epoca şi poate de aceea *liniştea* este remarcată imediat : „Pacea era întemeiată pre acele vremi den toate părţile, fără numai dodiia tătarîi [...] în Ţara Leşească" (M.C. 91). Se întîmplă în puţinele răgazuri nunţi fericite, veselia durînd săptămîni întregi : „N-au lipsitu nemică den toate

[1] Johan Huizinga, *Amurgul Evului Mediu*, Editura Univers, Bucureşti, 1970, p. 46.

podoabe, cîte trebuia la veselie ca aceia, cu atîţe domni şi oameni mari den ţări streine [...]. Şi aşea cu petrecănii trăgîndu-se veseliia cîteva săptămîni, au purces cneadzul Ragivil cu doamna să în Ţara Leşească, cu dzestre foarte bogate" (M.C. 121).

Cel mai senin pasaj din *Letopiseţ* îl găsim în capitolul dedicat domniei lui Miron Barnovschi : „Ce, cum floarea şi pomeţii şi toată verdeaţa pămîntului stau ovilite de brumă căzută peste vreme şi apoi, după lină căldura soarelui, vinu iară la hirea şi la frîmseţele sale cele împiedecate de răceala brumei, aşea şi ţara, după greutăţile ce era la Radul vodă, au venitu fără zăbavă ţara la hirea sa şi pănă la anul s-au împlutu de tot bivşugul şi s-au împlut de oameni" (M.C. 93).

Dar astfel de pasaje sînt rare în *Letopiseţ*, dominat de groază şi neaşezare. Chiar nunta este uneori prilej de spaimă, ca cea a fetei lui Vasile Lupu cu Timuş Hmilniţki. Tensiunea impusă în Iaşi de Timuş este simptomatică pentru o întreagă epocă : Toma vornicul şi Iordachie visternicul „îmbla cu dzilele amînă" şi „tot cu fereală îmbla şi tot pre ascunsu noaptea pe la poarta despre casăle despre doamna veniia la Vasilie vodă. De care toate suspina greu Vasilie vodă şi-şi frîngea mînule de ginere ca acela" (M.C. 148—149).

În timpul răscoalei seimenilor din Moldova „au stătut în mare zarve şi spaimă toată curtea şi singuru Ştefan vodă, la mare spaimă". Tot atunci „s-au făcut îndată o spaimă, o zarvă în

tîrg" (M.C. 170). Aceeași spaimă este generată și de răscoala seimenilor și dorobanților din Țara Românească. Aceștia „au abătut la casele boierești, cu arme fărămîndu-i înaintea ochilor giupîneselor lor și cuconilor, făcîndu rîs pre multe locuri de fămeile lor, jecuindu casele și averea" (M.C. 170). Răscoala contra grecilor din Iași contribuie și ea la sporirea spaimei.

Deși mare boier, privind realitatea socială prin prisma clasei sale, Miron relatează și mizeria poporului, de-a dreptul halucinantă uneori : „țara într-aceia foamete era într-acela anu, cît mînca oamenii papură uscată în loc de pîine, măcinînd-o uscată" (M.C. 195). Sînt lucruri pe care nu le consemnează nici un alt document al vremii și fără de care ne-ar fi imposibil azi să înțelegem acea epocă.

Aceeași valoare de unic document o au relatările luptelor la care Miron însuși a participat. Cea mai bună relatare pare a fi cea a luptei de la Finta (M.C. 150—155), între oștile lui Vasile Lupu și cele ale lui Matei Basarab. Nimic nu lipsește din această relatare : efectivele trupelor, starea vremii, topografia locurilor, strategia adoptată de fiecare parte, greșelile făcute, starea de spirit a oștenilor, armamentul folosit ș.a.m.d.

La fel de importante pentru înțelegerea evenimentelor epocii sînt replicile inserate în cronică. Redarea lor în stil direct sporește verosimilitatea relatării, contribuind la mai buna sugerare a atmosferei epocii.

tîrg" (M.C. 170). Aceeași spaimă este generată și de răscoala seimenilor și dorobanților din Țara Românească. Aceștia „au abătut la casele boierești, cu arme fărămîndu-i înaintea ochilor giupîneselor lor și cuconilor, făcîndu rîs pre multe locuri de fămeile lor, jecuindu casele și averea" (M.C. 170). Răscoala contra grecilor din Iași contribuie și ea la sporirea spaimei.

Deși mare boier, privind realitatea socială prin prisma clasei sale, Miron relatează și mizeria poporului, de-a dreptul halucinantă uneori : „țara într-aceia foamete era într-acela anu, cît mînca oamenii papură uscată în loc de pîine, măcinînd-o uscată" (M.C. 195). Sînt lucruri pe care nu le consemnează nici un alt document al vremii și fără de care ne-ar fi imposibil azi să înțelegem acea epocă.

Aceeași valoare de unic document o au relatările luptelor la care Miron însuși a participat. Cea mai bună relatare pare a fi cea a luptei de la Finta (M.C. 150—155), între oștile lui Vasile Lupu și cele ale lui Matei Basarab. Nimic nu lipsește din această relatare : efectivele trupelor, starea vremii, topografia locurilor, strategia adoptată de fiecare parte, greșelile făcute, starea de spirit a oștenilor, armamentul folosit ș.a.m.d.

La fel de importante pentru înțelegerea evenimentelor epocii sînt replicile inserate în cronică. Redarea lor în stil direct sporește verosimilitatea relatării, contribuind la mai buna sugerare a atmosferei epocii.

Cu Miron Costin sîntem pentru ultima oară într-o stare de relativ echilibru între istorie și literatură. Pentru el poeții mai erau „dascăli", „vestiți istorici" și adevăratele istorii mai erau citite ca literatură beletristică. După el căile se vor diversifica net : la Neculce cronica va deveni povestire, intrînd în domeniul artei literare propriu-zise, pe cînd stolnicul Cantacuzino va respinge ficțiunea și tradiția orală, mergînd în direcția unei pozitivări a cercetării istorice. „Climatul rămîne cel al cronicii, dar se simte mijind gîndirea științifică, se schițează critica izvoarelor". [1]

Literatului de mai tîrziu, Miron Costin i-a oferit pretexte epice și un model stilistic, istoricului — urzeala sintetică și detalii informative. Pe primul l-a scos din istoriografie, pe al doilea din enciclopedism.

---

[1] C. Th. Dimaras, *Istoria literaturii neogreceşti*, Editura pentru literatură universală, București, 1968, p. 87.

VIAȚA ȚĂRII ȘI „VIIAȚA LUMII". MORALISTUL

Letopiseţulu Ţării Moldovei de la Aaron vodă încoace argumentează de minune poemul *Viiaţa lumii,* oferind exemple naţionale pentru maximele care, din dorinţa de universalizare, erau luate în poem din istoria lumii. Cyrus şi Vasile Lupu sînt invocaţi în acelaşi scop : al ilustrării ideii instabilităţii norocului.

Interesul scriitorului se îndreaptă în mod egal spre viaţa ţării şi spre viaţa lumii, fiecare ajutînd la înţelegerea celeilalte. Dar chiar atunci cînd narează viaţa ţării, ţelul este surprinderea şi dezvăluirea unor legi mai generale ; scriitorul are ambiţia de a surprinde generalul în particular, viaţa lumii în viaţa ţării. *Viiaţa lumii* nu este urmărită doar în poemul cu acest titlu, ci în toate operele lui Miron Costin. Ea îl interesează în mod deosebit, înţelegerea ei este ambiţia ultimă a scriitorului. *Letopiseţul* său relevă un moralist în-

născut, care narează istoria pentru a o putea comenta și pentru a-și justifica observațiile morale. În acest scop folosește și motive livrești, puse în analogie cu faptele narate. El recurge frecvent la sentințe din convingerea că pildele rostite sînt mai eficiente decît faptele înseși : „hărniciia împăraților și domnilor mai multu să înțelege din cuventele lor și sfaturi grăite de dînșii, care cum și păn încît au fostu, decît den războaie făcute de dînșii, că războaiele, avuțiia și prilejul vremii face mai de multe ori. Iară cuvîntul și sfat înțeleptu den singură hirea izvorește" (M.C. 89).

Preocuparea constantă de a discuta probleme de ordin moral și capacitatea de a surprinde trăsăturile definitorii ale caracterelor (Costin era contemporan cu La Bruyère) sînt comune mai tuturor scriitorilor din veacul al XVII-lea, care a însemnat triumful clasicismului și al raționalismului cartezian. Un mare avînt (poate chiar apogeul) a cunoscut literatura de esență moralistă. Iată-l deci pe boierul moldovean contemporan nu numai fizic, ci și spiritual cu mințile luminate ale secolului. Trebuie subliniat spiritul de moralist al scriitorului nostru, căci acesta îl plasează în centrul preocupărilor intelectuale specifice secolului său, pe plan european. Axîndu-și scrierile pe o schemă morală, cu intenție vădită de gîndire gnomică, sentențioasă, Miron Costin este contemporan moraliștilor francezi ai secolului său ; deosebirile — esențiale — de aceștia, nu fac decît să sporească interesul pentru opera lui. Prin aceeași trăsătură, el se înscrie într-o lungă tradiție

autohtonă. Cu un secol înainte de Costin se scriseseră, pe pămînt românesc, *Învățăturile lui Neagoe Basarab*, operă moralizatoare prin excelență, care dovedește că eticul era o constantă a literaturii române încă de la începuturile ei. Codicele miscelaneu de la Neamț[1], scris în 1557, cuprinde și o *Poveste folositoare despre latini cum aceștia s-au despărțit de greci și de sfînta dumnezeiască biserică și cum s-au scornit eresuri, slujind pîinea nedospită și hulind pe duhul sfînt.* Am reprodus titlul acesta pentru a arăta că, la vremea cînd scria Costin, exista o tradiție moldoveană, un gen de „povestire folositoare", în care se va încadra și dînsul. Tradiția nu era exclusiv moldoveană. Coresi tipărea *Evanghelia cu învățătură*, iar într-un codice scris în Transilvania la 1620 *(Codex Neagoianus*, B.A.R.S.R., ms. nr. 3821) găsim o colecție de maxime morale intitulat *Albinușa*, care este cunoscuta *Floarea darurilor*. Pe cînd Miron era copil, Mitropolitul Varlaam tipărea *Carte românească de învățătură dumenecele preste an*, iar în Țara Românească starețul mînăstirii Cîmpulung (Melchisedec) traducea din grecește cartea *Învățături preste toate zilele*, pe care o tipărea în 1642. În 1685 apărea la Bălgrad *Cărare pe scurt spre fapte bune îndreptătoare*. Letopisețul lui Costin este plin de fapte (bune și rele) pe care autorul le-a vrut cu tot dinadinsul exemplare, „îndreptătoare". Și după moartea lui Costin se tipăresc multe cărți de învățătură, preocu-

[1] I. Bogdan, *Cronici inedite*, București, 1895, 83—89.

parea etică rămînînd o constantă a literaturii (originale sau traduse în românește) citite pe pămîntul nostru.

Apărînd într-o tradiție culturală ce acorda factorului etic o importanță capitală, Miron Costin nu i se putea sustrage. La el putem surprinde un compromis cu morala creștină, care nu este preluată întru totul, deși preceptele se raportează la aceasta. Vel-logofătul era în fond un libertin gen Montaigne, un om de Renaștere stăpînit de voința de emancipare a personalității de sub apăsarea servituților tradiționale. Desigur, această voință este voalată la Costin, acoperită printr-o sofistică bine stăpînită. El este, precum protestanții calvini, dominat de realism istoric (vizibil îndeosebi în activitatea-i politică) și pesimism moral. O comparație cu La Rochefoucauld este semnificativă. Ca și ilustrul său contemporan apusean, Miron Costin este un amestec de realism, ambiție și dorință de a plăcea, cu un neastîmpărat impuls romantic. Dar, spre deosebire de moralistul francez, dispoziția contemplativă și spiritul de finețe, avute de amîndoi, n-au devenit obstacole (precum la francez) în calea unei vieți active. Francezul își îndrepta curiozitatea spre studiul sufletului uman, retrăgîndu-se în meditație și cizelînd timp de un sfert de veac *Maximele*. Trăind în „cumplitele vremi" de la Porțile Orientului, Costin scrie pe apucate, participînd intens la viața politică și tocmai de aceea nu avea timp să-și cizeleze stilistic textele, așa cum ar fi dorit. Spre deosebire de

francez, Miron Costin este, după opinia lui Eugen Negrici, un *justițiar sever* ce n-a atins, pentru că însăși cultura în care el apăruse nu atinsese, rafinamentul moraliștilor apuseni care în acel secol, vînau lapidaritatea extremă a exprimării. Costin are conștiința de precursor care-l obligă să facă glosări și să evite concizia. El se deosebește mult de moraliștii francezi și e mai indicat să vorbim în cazul lui de spiritul moralizator, mai degrabă decît de un *moralist* în sensul pe care dicționarele îl dau acestui termen. Dacă logofătul n-a practicat forma cam seacă a aforismului, este pentru că nu-i vedea rostul decît în context exemplificator. La el realitatea concretă este referent pentru ilustrarea maximelor și am putea vorbi la acest scriitor de un proces de REALizare a gnomismelor abstracte. E o lege intuită de oricine că exemplele trebuie să însoțească cugetarea ; nu altfel procedează Miron Costin. Îi place boierului să generalizeze, ca atunci cînd vorbește despre Ștefan-vodă : „Om deplin, capu întregu, hire adîncă, *cît poți dzice că* nascu și în Moldova oameni“ (M.C. 180).

Pasajul citat este o mostră concludentă a tehnicii lui Miron Costin : faptul istoric este prezentat pentru că oferă posibilitatea comentariului : „cît (= încît) poți dzice că...“ (urmează o generalizare). Costin iubește tocmai faptele care-ți permit „să poți dzice“ ceva mai general, o concluzie de viață. Sintagma reliefată este un tipar stilistic frecvent în *Letopisețul* lui Costin, unde apare în felurite variante,

autorul dînd dovadă de mare mulţumire cînd poate spune ceva mai mult decît ne-ar oferi un simplu cronicar. Cînd narează istoria Moldovei, logofătul are mîncărime de limbă şi un foarte dezvoltat gust al analogiei. Într-un pasaj găsim acelaşi tipar stilistic de două ori : „După acestea toate ce s-au lucrat în Ţara Muntenească, aicea domniia lui Ştefan vodă au fostu în pace, de *să poate dzice că* are casa aceia pace, lîngă carei alta lipită de părete arde. *Aşea şi* ţara noastră nu *să poată dzice că* au fostu cu pace temeinică, cîndu răutăţile din Ţara Leşască şi den căzaci nu ieşiia" (M.C. 174).

Altă dată, acelaşi tipar mărturiseşte plăcerea logofătului de a face puţin caz de erudiţie, chiar dacă-i de sorginte populară : „Omu de miratu la întregiia lui de sfaturi şi de înţelepciune, cît pre acele vremi de-abiia de era pementean de potriva lui, cu carile şi Vasilie vodă sîngur, deosebi de boieri, făcea sfaturi şi cu multe ceasuri voroavă, aşea era deplin la hire. Iară la statul trupului era gîrbov, ghebosu şi la cap cucuiatu, *cît puteai dzice că* este adevăratu Esopu la chipu" (M.C. 141).

Acest tipar este atît de caracteristic stilului lui Miron Costin, cît... poţi dzice că şi atunci cînd nu este exprimat îl bănuieşti în structura intimă a fiecărei unităţi contextuale din *Letopiseţ*.

La fel de caracteristică lui Costin este şi vorba, frumos alterată dialectal şi arhaic, „adecă". Ea introduce de obicei glosările şi o

întîlnim extrem de des în toate scrierile lui Costin, îndeosebi în *De neamul moldovenilor*, unde efortul de a se face înțeles este maxim. Mulțimea cuvintelor lămuritoare (adecă, sau, pre care, carile etc.), deși dăunează continuității epice, este o mărturie a atenției pe care moralistul o acordă clarității în exprimare.

Valeriu Cristea observa că Neculce „*fotografiază* cu mare precizie realitatea, lăsînd parcă altora grija interpretării adecvate și complete a datelor“ [1]. Spre deosebire de Neculce, *comentariul* primează la Costin și nu faptele înseși. Pentru prozator dezavantajul e cert; Costin nu are puterea de observație a lui Neculce și nici ambiția de a înregistra exact aspecte sau trăsături. Scopul său vădit este să dea, cînd este posibil, concluzii și *pilde* (cuvînt mult îndrăgit de dînsul) morale „ce mai multu să hie de învățătură, ce ieste bine și ce este rău și de ce să să ferească și ce va urma hie cine“ (M.C. 184). Căci rostul letopisețelor este, după afirmația repetată a lui Costin, educativ, dătător de modele etice. În comentarea faptelor istorice, el găsește necesar să dea sfaturi, precum acest îndemn la consultarea părerii colective: „Iară ce fac domnii singuri den gîndurile sale sau den șoapte, rar lucru iesă la folos, că în lume omu n-au născutu pînă acmu ca acela, să nu-i trebuiască voroavă cu svat [...]. Deci, ce ai gînditu că este bine, dacă să mai tocmescu cu gîndul tău, ce ai gînditu că

[1] Valeriu Cristea, *Introducere în opera lui Ion Neculce*, Editura Minerva, București, 1974, p. 171.

este cu cale, încă a doi sau a trei socoteala, fără greș pre acela lucru să stai, că nu te va înșela" (M.C. 122).

Întru susținerea sfaturilor sale, Costin nu evită să dea exemple menite a înfricoșa: „Fără sfatu au făcut Vasilie vodă lovitul tătarilor la Brătuleni pe Prut și apoi prada a toată țara, nespuse de agiunsu cu cîtă robie și plean dentr-aceia faptă au venit asupra țării. Și așea și Duca vodă, sfătuindu numai cu unul pentru cartea cu hanul și-au stricat domniia den care mazilie mare răsipa și greutăți asupra țării au venit" (M.C. 122). De obicei meditația urmează după prezentarea faptelor istorice; alteori le precede, cugetarea fiind urmată de un „așea că" sau „așea și", care introduc nararea unor fapte notabile: „Iară precum izbîndele dintîiu a mulți au fostu mai pre urmă spre scădere, așea și acestui domnu, lui Mihai vodă, precum vei vedea povestea mai jos, la rîndul său" (M.C. 48). Este evident că „rîndul" (= ordinea cronologică a faptelor) este doar suportul pe care se brodează meditația scriitorului.

Generalizarea constituie primul pas spre rostirea unor sentințe morale, împrumutate uneori din cărți și din tradiția orală prin tehnica, deseori folosită, a citatului. Generalizarea se leagă de exemplul sau aforismul ce-o urmează printr-un „așea și", la fel de frecvent folosit de Costin ca și „adecă": „iară la curțile împăraților multe răutăți pot să să facă peste știrea celor mari. *Așea* s-au prilejit *și*

LICEUL „GHEORGHE LAZĂR" BIBLIOTECA BUCUREȘTI

boierilor celora..." (M.C. 97); „la toate țările în lume urîtă este stăpîniia, *așea și* a lui Tomșea vodă. Îlu urîse și boierii..." (M.C. 61).

Aforismele abundă în *Letopiseț*, fără a lipsi din celelalte scrieri. Interesante sînt sentințele morale versificate din *Apostrof*, *Stihuri împotriva zavistiei* și mai ales *Viiața lumii*.

Și ecourile livrești sînt dese în opera lui Costin : „Un craiu de Englitera, de cîte ori se îmbrăca diminețile, de atîtea ori dzicea sîngur șie : Adu-ți aminte că a multe gloate de oameni esti stăpînu". Urmează inevitabilul comentariu al scriitorului : „Domnii cei buni și direpți fără grije și desfătați stăpînescu, iară cei răi tot cu siială" (M.C. 99).

Nu lipsesc nici citatele din filosofi iluștri : „Dzice Aristotel filozoful că tot omul a ști din firea sa poftește" (M.C. 277). Dar cele mai dese citări sînt din tradiția orală, din Biblie sau din lucrările de patristică. Pasajele moralizatoare converg către precepte ale eticii creștine. În *Letopiseț* autorul se bucură cînd faptele urîte sînt pedepsite, iar în portrete îl interesează în primul rînd latura etică.

Există o „osîndă" care explică orice cădere, la Miron Costin. Astfel, deoarece „osînda trage la plată" (M.C. 138), Ieremia Movilă pierde scaunul Moldovei în ciuda faptului că„ era întreg la toate" și „în dzilele lui mare bivșuguri și plină țara de toate. Ce de ieste vro osîndă stîngerea casei lui, din faptele doamnei sale ieste" (M.C. 64).

Nu întotdeauna moralistul invocă dreptatea divină, sugerînd totuși că păcătosul și-a primit pedeapsa : „Așa ș-au plătit și lui Răzvan răul ce făcusă și el lui Aron vodă“ (M.C. 46). Nici o faptă nu rămîne fără urmări : „Și care țări să suie pre la mare bivșuguri, zburdează hirea omenească peste măsură și zburdăciunea naște păcatul și pre păcatul urmeadză mînia lui Dumnedzău“ (M.C. 120). Deseori plata este nu numai exemplară, dar și anecdotică : „Plătit-au apoi cu capetele sale această faptă și Șepteliciu și Goia, de la Alexandru vodă, pe lege direaptă de le-au tăietu capetele și trupurile le-au aruncatu în ieșitoare“ (M.C. 72).

În faptele relatate, moralistul urmărește „hirea“ oamenilor. „Neamul den hirea sa a moldovenilor lacomi la dobîndă“ (M.C. 130) explică, de pildă, prădarea taberei tătărăști.

Autorul *Stihuri*-lor *împotriva zavistiei* (invidiei) stigmatizează și alte tare morale : lăcomia, îngîmfarea, despotismul, amoralismul etc. Dar cel mai des este înfierată semeția. Trufia lui Vasile Lupu este sugerată cu dispreț : „Vasilie vodă, avîndu fericite vremi de domnie în pace [...] au început svadă cu Matei vodă domnul muntenescu pentru domniia acei țări, ori că nu-l încăpea Moldova, ca pre un omu cu hire înaltă și împărătească, mai multu decît domnească, ori că siliia să vadză pre feciorusău, Ionu vodă, la domnie“ (M.C. 113). La fel de dur este încondeiat Racoți, care „înghite mari și înalte gînduri, cum s-ari vedea crai preste crai și domnu preste domni“ (M.C. 173).

Semeţia leşească este apostrofată prin proverbele a două popoare diferite : „Veniia Potoţchii sămăţu cu izbîndele ce făcuse fraţii lui [...], ce, cum zice muldovanul nu sîntu în toate dzile Paştile“ (M.C. 59) ; „ce leahul simăţu şi fără crieri n-au vrut să purcează mai devreme, ce amu dacă să apropiiesă oştile. Bine le dzicu de aceasta căzacii leşilor : După pagubă, leahul înţeleptu“ (M.C. 64).

În aceeaşi măsură cu *Letopiseţul*, celelalte scrieri în proză sau versuri îl arată pe moralistul înnăscut. Toate au substrat moral, creştinească „faptă bună“ fiind văzută ca unica salvare.

De aceeaşi factură este şi poemul *Viiaţa lumii*, unde moralistul nu se limitează la manifestarea poeticească. Înaintea versurilor aşează o Predoslovie şi un capitol introductiv *(Înţelesul stihurilor, cum trebuieşte să să citească)* în care face referiri (naive, dar primele în cultura noastră) la ceea ce numim azi măsură şi rimă. Scopul acestui capitol e pur educativ ; deducem din el că, după opinia logofătului, stihurile trebuiesc înţelese pentru „pildele“, învăţătura lor. De aceea adaugă, după textul poetic, un alt capitol, despre *înţelesul pildelor ce sîntu în stihuri*. Nu prea avea încredere logofătul în capacităţile intelectuale ale cititorilor săi... De aceea, după ce o spusese frumos în versuri, simte nevoia să „traducă“ şi în proză „pilda“ stihurilor : „Din toate stihurile să înţeleg deşertările şi nestătătoare lucrurile lumii şi viiaţa omenească scurtă“ (M.C. 323).

Acest capitol, menit de autor să fie „cheia" versurilor sale, prezintă glosări asupra unor lucruri considerate mult prea înțelepte spre a fi cunoscute de contemporanii săi : „Pentru Țiros împăratul, carile îl pomenescu stihurile" și „Pentru Gangies, ce să pomenește". După aceste erudite explicații poetul se oprește, căci, odată arătată calea înțelegerii, „celelalte stihuri vei înțelege pre rîndu" (M.C. 324). Dar tot nu se lasă pînă nu mai dă o explicație : „ieste ceva norocul și ce ar fi acela norocul ?" Răspuns : „norocul nu ieste alta, numai lucrurile ce ni să prilejuiescu și ni să întîmplă, ori bune, ori rele" (M.C. 324).

Hotărît lucru, logofătul a fost un moralist incurabil.

Două sînt consecințele cele mai importante ale acestui fapt : „tezismul" demonstrației și tentația de a transforma orice fapt relatat într-o anecdotă exemplară. Aceasta duce la o frapantă discontinuitate epică, în ciuda faptului că moralistul înlănțuie întregul text într-o plasă de cauzalități.

Scriitorul nu are, în proză, respirație lungă, ci mai degrabă mentalitate de nuvelist, care, schițînd o psihologie, sugerînd o stare de criză, se mărginește la atît. Narațiunea propriu zisă șchioapătă adesea, frazele lungi și greoaie abundă în conjuncții sau pronume relative, ca și în apozițiile parazitare pe care moralistul nu le poate evita. Iată una chiar la începutul

Letopiseţului : „Scris nu să află, nice de altul, nici de Ureche vornicul, ori că l-au împiedecat datoriia omenească, moartea, *care multe lucruri taie şi să să obîrşască nu lasă*, ori că...“ (M.C. 43). Pe aceeaşi pagină întîlnim o paranteză ce-l ucide pe prozator („Domnilor de Ardealu dzicem...“), rupînd firul epic, şi aşa destul de firav. În cea mai serioasă exegeză a *Letopiseţului* lui Miron Costin,[1] Eugen Negrici releva *primejdiile epicului*. Primul ar fi spiritul moralizator, cu efecte negative asupra desfăşurării epice, stînjenită de faptul că autorul crede întotdeauna că binele izbîndeşte şi cel rău şi nesmerit piere oricît de puternic ar fi. Exegetul a demonstrat că, în *Letopiseţul* lui Grigore Ureche, convergenţa narativă este subordonată pînă la înrobire imperativului justiţiar, care face ca textul să fie prins într-o uriaşă plasă de previzibilităţi ce conduc adesea la înăbuşirea epicului (acesta are nevoie, spre a cîştiga interesul lectorului, de o doză de imprevizibilitate). Fenomenul e acelaşi la Costin.

Un alt inamic al epicităţii este spiritul anticipativ, concretizat la Costin în mulţimea semnelor prevestitoare. Mai notăm, de asemenea, stereotipia, formulele epice şi secvenţele formale care, ca şi la Ureche, apar deseori fără efecte fericite.

În ceea ce priveşte semnele prevestitoare, trebuie să amintim („circumstanţă atenuantă“

[1] Eugen Negrici, *Naraţiunea în cronicile lui Grigore Ureche şi Miron Costin*, Editura Minerva, Bucureşti, 1972.

pentru scriitor !) că exista, pe timpul lui Costin, o îndelungată tradiție în ceea ce privește prevestirea viitorului : arhivele noastre sînt pline de texte conținînd zodiace sau rojdanice, în care oricine își găsește arătată soarta după zodia care stăpînește luna de naștere. La aceasta se adaugă și credința în justiția creștină ; rezultatul este, în cazul lui Costin, supărătoarea anticipare a deznodămîntului epic. Astfel, un leah i-ar fi spus lui Barnovschi-vodă : „Iară obedzăle turcești încă sîntu grele !“ „Și apoi așea au ieșitu cuventele leahului, cum au dzis“ (M.C. 101), comentează Costin, anticipînd cu cîteva pagini uciderea lui vodă de către turci. Același deznodămînt mai fusese anticipat o dată prin vorbele (des întîlnite la Costin) : „precum vei afla la rîndul său“. În altă parte anticipă iarăși, cam în același mod : „Iară curundu au luat plata deplin pentru faptele sale, precum vei citi mai gios“ (M.C. 190). Autorul ține așa de mult la anticipările sale, încît amintește deseori cititorului că-l anunțase despre respectiva faptă : „Și așea s-au plinit toate cuvintele lui Condrațchii grăite nainte“ (M.C. 161). El nu-și poate ține gura, face cu ochiul sugerînd deznodămîntul înainte de momentul firesc. Aceasta dă scrierii aparența de continuitate epică, sporită și de continuitatea istorică a evenimentelor narate. Numai aparență, însă, căci continuității epice i se acordă prea puțină atenție în *Letopiseț*. Multele digresiuni sporesc valoarea documentar-informativă, dar nu și literară.

Discontinuitatea epică nu caracterizează doar *Letopiseţul*, ci şi celelalte lucrări. În *De neamul moldovenilor*, de pildă, în capitolul care prezintă drumul fabulos al armatei lui Traian în jurul Pământului, ea este frapantă ; după un enunţ precum : „şi trecînd apa Siretului, apoi Prutul, Nistrul, Buhul, Niprul, Donul", găsim, în locul aşteptatei urmări epice, un şir de informaţii parazitare „pentru deşchisul minţii" (M.C. 262). E vorba de numele vechi al rîurilor amintite şi de continente. Este aici, ca şi în *Letopiseţ*, reflexul obsesiei monografice a scriitorului.

Datorită spiritului moralizator, nici arta de portretist nu-i desăvîrşită : se insistă excesiv pe zugrăvirea portretului moral, mijlocul cel mai frecvent fiind facila negare a viciilor. Ieremia vodă, de exemplu, era „nerăpitor, nemîndru, nevărsătoriu de sînge, blîndu, dumnădzărăscu..." Scriitorul e interesat doar de comportamentul etic al personajelor portretizate şi de „hirea" acestora şi refuză a face portretul unui om căruia nu-i cunoaşte o faptă definitorie : „Hirea aceştii domnii a giudeca nu putem, că nu era încă coptu în vîrsta sa. Multe să cunoştea într-însul den hirea tătîne-său, iară la mînie răpitoriu" (M.C. 201).

E vorba de Ştefăniţă vodă, pe care Costin l-a cunoscut. Nu s-ar crede asta, de vreme ce ne poate spune despre el doar că era „la mînie răpitoriu..." La fel, spre începutul *Letopiseţului*, o informaţie ca „vărsătoriu de sînge" (M.C. 60) nu spune prea mult despre personaj. Mai in-

teresantă, prin sugestiile oferite, este asocierea acestuia cu un „pierdzătoriu de oameni“ (M.C. 61) ; dar aceasta întregește caracterul, ceea ce înseamnă numai o latură (semnificativă, e drept, dar numai una) a portretului. O altă obiecție ce s-ar putea aduce tehnicii portretistice a lui Costin este *lipsa nuanțelor* : portretele sînt prea tranșante, prezentîndu-i pe oameni fie buni, fie răi ; cale de mijloc nu există. În plan literar, reușitele portretistice sînt deosebite cînd autorul dă frîu liber vocației sale de caricaturist (v. portretul lui Timuș Hmilnițchi).

Acest prozator fără lungă respirație este, în schimb, un remarcabil observator moralist, iar în lamentații e mai degrabă poet decît prozator. Harul construcției epice de largă respirație i-a lipsit și, în definitiv, nici nu și l-a dorit. Ceea ce a vrut, în *Letopiseț*, a realizat : să ofere documentație de tip monografic despre neamul său și, cînd e posibil, concluzii și pilde morale „ce mai multu să hie de învățătură“. Este inutil să ne rușinăm a spune aceste lucruri, de vreme ce ele alcătuiesc scopul însuși al autorului. Valoarea estetică a *Letopisețului* trebuie căutată în elemente *parazitare* firului epic. Scrierea impune, înainte de toate, un moralist înnăscut, care narează istoria pentru a o putea comenta.

DISPONIBILITATEA STILISTICĂ

Un fapt curios se întîmplă în *Istoria...* lui G. Călinescu : criticul care nu prea avea încredere în posibilităţile analizei stilistice de a explica o operă şi un scriitor (v. cap. *Tehnica exterioară* din *Opera lui Mihai Eminescu)* o aplică aproape exclusiv în abordarea lui Costin. Concluzia este destul de curioasă la un critic de formaţia lui Călinescu : „însă adevărata contribuţie a lui Costin la scrisul românesc este sintaxa". Curioasă numai în aparenţă, căci dovedeşte, în fond, putinţa Criticului de a mînui orice instrument exegetic atunci cînd lucrarea cercetată îi cere. Afirmaţia este argumentată în aceeaşi pagină : „cunoscător al frazei latine, Costin a desfăşurat-o în moldoveneşte în spiritul ei şi cu ajutorul limbii noastre, păstrîndu-i toate registrele şi toate fluierele". Urmează observaţia apoteotică : „Combinînd coordonarea vorbirii orale cu subordonarea frazei latine,

spărgînd fluviul periodic prin insule parantetice, introducînd grupuri de feluriţi metri, Miron Costin creează un corp sintactic cu fraze inegale şi cesuri asimetrice, asemeni unei melodii“ [1]. Spre deosebire de Grigore Ureche, „darul de scriitor al lui Miron Costin nu se mai nutreşte din concentraţia individuală a cuvintelor. Aceleaşi vechimi în lexic, puse acum în slujba unei *mari stilistici*, se sting [...]. *Ceea ce iese de sub pana lui* mai mult sau mai puţin spontan, *este rodul unei arte*“ [2]. După cîţiva ani, în *Compendiu*, G. Călinescu începe observaţiile despre Costin cu afirmaţia că acesta „are talent literar, *stilistică savantă* de factură clasică, putinţa de a descrie“ [3]. Valoarea stilistică a scrierilor sale se impusese încă din timpul vieţii logofătului şi, la puţini ani după moarte, un manual de retorică (provenit de la Şcoala domnească din Iaşi) cuprinde discursuri ale lui Miron Costin, date ca exemple de artă retorică. Iată o mostră convingătoare a disponibilităţii stilistice a lui Costin : „Dacă cineva nu va fi învăţat omenia de la oameni, dacă nu o va fi dobîndit din firea sa înnăscută, dacă nu o va fi cunoscut din virtuţile omeneşti, atunci să se ruşineze de statuia cea mută a lui Memnon, să înveţe omenie de la dînsa. Despre aceasta aşa se povesteşte, că odinioară, pentru a întîmpina

[1] G. Călinescu, *op. cit.*, p. 25.
[2] *Id.*, p. 23.
[3] G. Călinescu, *Istoria literaturii române. Compediu*, Editura pentru literatură, Bucureşti, 1968, p. 21.

soarele de dimineață, cînd [dimineața era] acoperită de razele sale ca de un păr de aur, el dădea glas de recunoștință ce răsuna ca dintr-un instrument muzical.

Dacă o statuie, deși mută, a arătat și a exprimat o astfel de omenie, o astfel de recunoștință oaspetelui așteptat de întreaga lume, în adevăr și noi ar trebui azi să ne rușinăm nu puțin de acea statuie, dacă la întîmpinarea prealuminăției-tale, domnul nostru mult milostiv, nu am exprima cu cuvinte de omenie și nu am arăta bucurie din inimă, atunci cînd în casa binefăcătorului nostru ne-ai primit ca oaspete mult dorit și pe noi ne luminezi și ne înveselești prin prezența ta de domn [...]. Așadar, exprimăm într-atîta bucuria zilei de azi, precît este datoria omeniei ; vorbim ceea ce este *datina elocvenței*, dorim ceea ce urăm" (M.C. 329—330).

Fragmentul reprodus este tradus din poloneză, dar el dovedește buna însușire a tradiției retoricii clasice, cu care făcuse cunoștință în Polonia. Sofistica lingușitoare a discursului e susținută de o retorică plăcută, în care analogia cu minunea neînsuflețită provoacă surpriza. Odată deprinsă, „datina elocvenței" este transpusă în românește. Predoslovia la *De neamul moldovenilor* e o dovadă. Iată prima frază, remarcabilă prin cursivitate și limpezime :

„Începutul țărilor acestora și neamului moldovenescu și muntenescu și cîți sînt și în țările ungurești cu acest nume, români și pînă astăzi, de unde sîntu și de ce seminție, de cînd și cum

au descălecat aceste părți de pământu, a scrie multă vreme la cumpănă au stătut sufletul nostru" (M.C. 241).

Puterea de a rostui prin cuvînt este mare la acest scriitor și arta persuasiunii eficientă. Nu numai în scrierile sale : diplomatul mult umblat avea un cuvînt greu în Moldova, tocmai pentru că știa să fie convingător (v. mărturiile lui Neculce).

Între exegeții mai vechi și mai noi, cel care a dovedit în modul cel mai convingător marea disponibilitate stilistică a lui Miron Costin este Eugen Negrici. „Revoluționarea" produsă de Costin în literatura română este explicată de exeget prin raportare la predecesorul literar cel mai important, Grigore Ureche : „o anumită tendință de stereotipare se contura în sintaxa povestirii lui Ureche [...]. La Costin se constată, dimpotrivă, străduința de a schimba mereu felul de a istorisi" [1]. Stilul lui Ureche se caracteriza prin conciziune. Miron Costin se deosebește prin prolixitate și tendința spre comentariu și justificare. Observația deosebirii între cei doi a fost făcută de multă vreme, semnalîndu-se radicalitatea acestei diferențe (curioasă dacă ne gîndim că aveau o formație culturală asemănătoare), dar nerelevîndu-se lucrul extrem de important că ea n-a fost bruscă. Trecerea de la Grigore Ureche la Miron Costin a realizat-o mult hulitul Simion Dascălul, care face — organic — trecerea spre Miron Costin, în ceea ce privește stilul.

[1] E. Negrici, *op. cit.*, p. 310.

LICEUL GEORGE LAZĂR BIBLIOTECA BUCUREȘTI

Spre deosebire de predecesori și de contemporani, Costin avea disponibilități stilistice remarcabile. Scria extrem de ușor, fără continuitate epică însă. Importanța lui în istoria limbii literare românești este excepțională ; au remarcat-o toți exegeții, iar G. Călinescu îi aducea elogiul suprem : „Cu el sintaxa literară apare începută și cu desăvîrșire încheiată, în stare a exprima orice gînd“ [1]. Mai puțin încrezători în potențele creatoare ale scriitorilor, unii lingviști i-au contestat, în mod direct sau mascat, originalitatea, reliefînd în scrierile costiniene construcții tipic latinești, de care nici G. Călinescu nu făcea abstracție. Orice om lucid își poate da seama, însă, că nu poate fi vorba de o calchiere a modelelor latine, antice sau medievale, pe care Miron Costin le cunoștea. Și totuși s-a mers pînă la susținerea absurdității că Miron Costin și-ar fi scris letopisețul întîi în limba... latină, din care l-a tradus apoi (fără să facă vreo aluzie la prima versiune, scrisă în „limba îngerească“ !) în românește : „textul român e o traducere de pe o versiune latină. E foarte probabil că Miron Costin l-a scris întîi în latinește și apoi a fost tradus în românește“ [2]. Să fim serioși !.. Cunoștințele lui Miron Costin nu erau așa de mari în privința limbii latine (P. P. Panaitescu le considera „aproximative“), încît să-și redacteze

[1] G. Călinescu, *Istoria literaturii române de la origini pînă în prezent*, Fundația regală pentru literatură și artă, București 1941, p. 25.

[2] I. Șiadbei, *Istoria literaturii române vechi*, Ed. Albatros, București, 1975, p. 93.

în ea acest bruion. Cînd a scris într-o limbă străină (poloneza), a făcut-o constrîns de circumstanţele istorice, în scopul cîştigării unui ajutor polonez în lupta contra turcilor. Însă tendinţa generală a epocii era, în cultura română, traducerea din alte limbi în limba noastră şi nu invers. Însuşi Costin a tradus din latineşte, nu numai pentru cititorii săi ci, în primul rînd, pentru uzul personal. Este suficient să amintim traducerea din Toppeltin, care i-a folosit întreaga viaţă în redactarea operelor sale.

Senzaţia de model latin vine de la cîteva construcţii izbitor latineşti, care nu au o frecvenţă atît de mare încît să ateste dorinţa de reconstrucţie în sensul unei similitudini. „Altceva defineşte sintaxa narativă costiniană; nu aspiraţia la un model, ci silinţa autorului de a scrie frumos şi mai ales variat, de a elabora o modalitate de expresie literară cît mai cuprinzătoare“ [1]. E. Negrici vorbeşte chiar de „ambiţia de diversificare“ a lui Costin, care duce la „heterometria sintactică, la acele perioade somptuoase urmate de fraze tip folcloric, la variaţiile din ordinea frazelor“ [2]. Aceasta l-a salvat de pericolul manierismului. Competentul exeget a dovedit că sforţarea de a crea felurit şi de a rosti cît mai expresiv este hotărîtoare şi *anterioară influenţei* unor modele sintactice străine : „La topica şi la construcţiile latineşti (asimilate instrumentului

[1] E. Negrici, *op. cit.*, p. 320.
[2] *Ibid.*

său sintactic original) Costin recurge — în cazul în care nu o face mașinal — sub impulsul acestei tendințe și nu invers. Cu sau fără model latin, sintaxa românească trebuia să evolueze și s-a perfecționat uluitor în ultimele două secole"[1]. Atît G. Călinescu, cît și P. P. Panaitescu au subliniat faptul că Miron Costin nu s-a îndepărtat niciodată de spiritul limbii române, nu a creat o limbă artificială. Așadar, nu influența latină (reperabilă, dar nu determinantă) este lucrul cel mai important, ci faptul că el „este cel dintîi scriitor român care a încercat să creeze o modalitate de expresie literară limbii românești"[2]. Prin aceasta ocupă un loc deosebit în istoria culturii românești. E de admirat sobrietatea cu care Costin a folosit un model lingvistic extern (cuvîntul „străin" n-ar fi potrivit în acest context, fiind vorba de două idiomuri romanice); de admirat pentru că această sobrietate i-a lipsit lui Cantemir și, îndeosebi, unor iluștri cărturari din secolul XIX.

Argumentația cea mai convingătoare în privința necesității utilizării unui model lingvistic extern pentru crearea unei modalități de expresie literară limbii românești a făcut-o un filozof — Constantin Noica — la aniversarea lui D. Cantemir. Mai mult decît Cantemir, Costin era sigur pe limba română. „Dar limba noastră, poate, era nesigură în ceasul acela.

---

[1] E. Negrici, *op. cit.* p. 320.

[2] P. P. Panaitescu, în Miron Costin, *Opere*, ESPLA, Buc. 1958, p. 25

În fond, întotdeauna o limbă este nesigură, ca orice realitate vie. Dar au fost ceasuri cînd limbile moderne au trecut de la stadiul de limbă populară la cel de limbă cultă și de la o limbă nescrisă la una scrisă"[1]. Într-un asemenea ceas, cum să nu înțelegi că un om cum era Costin a reflectat asupra cuvîntului și vorbirii, ceea ce înseamnă că le-a dus pînă în pragurile lor ? Trăind într-un ceas rodnic cînd limba se putea mlădia ușor, Costin a siluit sintaxa și topica românească. De ce ? Pentru că „fraza noastră își spune de la început gîndul și pe urmă, dacă vorbitorul poate, dacă vrea, îl întregește. Este aici o probitate care nu e de disprețuit ; dar este și un îndemn la o încetineală a gîndului, respectiv la ieșirea lui din orice tensiune. Nu se întîmplă așa în alte limbi. Latina, după cum se știe, își are verbul la urmă și întreaga propoziție stă în tensiune pînă la rostirea lui. Așa e însă nu numai în latină, ci și în turcă, în greacă, în slavonă, într-o măsură mai mare sau mai mică"[2]. De remarcat faptul că de toate aceste limbi avea idee logofătul. Că el a stat sub influența uneia ori alteia din ele și mai ales a latinei, cum s-a spus ? Se poate, dacă influență înseamnă aici exemplu și lecție. Dar străduința lui Costin în a chinui fraza românească este ea însăși o lecție. Dacă spui ca el : „Să înceapă osteneala aceasta, după atîta veci de

[1] C. Noica, *Un ceas cînd cuvintele vechi se mai puteau mlădia*, în „Steaua", nr. 20, 1973, p. 7.
[2] *Ib.*, p. 8.

la discălecatul țărîlor cel dintăi de Traian, împăratul Rîmului, cu cîteva sute de ani peste mie trecute, să sparie gîndul" (M.C. 241), ții gîndul treaz pînă la capăt. Dacă spui însă : „Să sparie gîndul...", poți pune după verb orice întregire ; gîndul s-a rostit și restul nu e decît încărcătură. „Caracterul acesta al vorbirii de a fi prea destinsă și de-a risca tocmai de aceea aglomerarea rapsodică de întregiri (păcate pe care nu le-a evitat Costin, n.ns.) l-a mărturisit indirect scrisul său". Ca și Cantemir, „el ne-a certat ființa morală și ne-a certat și limba" [1].

Necesitatea de a crea o modalitate de expresie literară limbii românești era stringentă la Miron Costin. În pasajul introductiv la *Viiața lumii* ne spune că a scris versuri ca să dovedească putința limbii române de a fi folosită într-o asemenea lucrare. De fapt, prin întreaga-i activitate literară, Costin a vrut să arate că se poate face și în limba noastră *literatură* (așa cum o înțelegea el). A luptat cu limba obligînd-o să se mlădie în chip neașteptat. Cunoaștem textul unor discursuri care dovedesc arta oratorică a logofătului ; din păcate, textele păstrate sînt redactate în limba polonă. Dar faptul că autorul era un bun retor și atunci cînd folosea limba română ni-l dovedesc discursurile intercalate în textul *Letopisețului* și puse pe seama unor personaje (ex. M.C. 128, zac. 14).

[1] C. Noica, op. cit., p. 8.

Studiul retoricii l-a ridicat deasupra simplului istoric : odată dobîndită „datina elocvenţei", Costin îşi pune eforturile în slujba ei, uitînd unele îndatoriri ale istoricilor. El îşi permite multe libertăţi scriitoriceşti, precum inserarea în *Letopiseţ* a unei scrisori (procedeu modern !), construirea unor dialoguri verosimile ş.a.m.d. Aceste fericite îndrăzneli confirmă valoarea artistică incontestabilă a acestei scrieri istoriografice. El are „variaţie stilistică rapidă" şi E. Negrici a putut vorbi despre diversitatea modurilor stilistice, pe care a analizat-o cu multă pertinenţă [1]. El a arătat că, în *Letopiseţ*, Costin poate sări uşor de la stilul solemn-jeluitor la naraţiunea lineară, rezumativă, spre a continua prin citate indirecte (care capătă pe parcurs caracterele unor citate directe), apoi citate în stil direct reuşind să se constituie în replici. Variaţia stilistică rapidă este impusă, în *Letopiseţ*, chiar de faptele narate şi de eroii ce apar, succesiv, în prim-plan. G. Călinescu arăta că Miron Costin are vocaţia relatării la modul dramatic, ceea ce implică evident o variaţie stilistică. Personajele nu vorbesc la fel, atitudinea scriitorului faţă de ele (şi de faptele lor) nu este aceeaşi.

La Miron Costin disponibilitatea stilistică este *dobîndită* printr-un efort conştient întru atingerea ei. Cam în aceeaşi perioadă Antim statornicea triumful elocvenţei în limba română. Asistăm, de altfel, în secolele XVII—XVIII, la un efort general în acest sens.

---

[1] E. Negrici, *op. cit.*, pp. 161—186.

Influență decisivă asupra stilului lui Costin au avut, în egală măsură, lecturile și *traducerile* pe care le-a efectuat (proză științifică și literară, versuri). Atributele clasice ale oratoriei și ale artei literare au fost depistate la Costin și analizate deseori [1]. Mai mult decît acestea ne interesează însă măsura în care Miron Costin este sau nu dator lecturilor sale. Medievalii vedeau în istorie o oglindă a tuturor lucrurilor, dar făcută mai rațional și mai spiritual. Îmbrăcînd haina hronografelor, istoria tinde să înglobeze toate cunoștințele acumulate anterior. Nu numai viziunea asupra istoriei ca disciplină s-a schimbat, ci și maniera de prezentare a evenimentelor.

Făcînd o analiză amănunțită asupra modalităților de reprezentare a realității în literatura europeană, Erich Auerbach a subliniat deosebirea între istoriografia antică și scrierile evanghelice în ceea ce privește spiritul în care sînt concepute evenimentele. El a extins apoi deosebirea la istoriografia medievală, care, continuînd scrierile evanghelice, se opune istoriografiei antice. Modalitatea scrierilor evanghelice, pe care Auerbach o numește *evidența (ilustrarea) sensibilă* [2] îl obligă pe citi-

[1] Semnalăm aici doar studiile mai întinse, efectuate de: G. G. Ursu *(Memorialistica în opera cronicarilor*, Editura Minerva, 1972, pp. 230—261), D. Velciu *(Miron Costin*, Editura Minerva, 1973, pp. 158—268) și E. Puiu: *Viața și opera lui Miron Costin*, Editura Academiei R.S.R., București, 1975, p. 199—263.

[2] Erich Auerbach, *Mimesis*, Editura pentru literatură universală, București, 1967, p. 63.

tor să-şi imagineze faptul relatat. Ea şi-a făcut loc în lucrările istoriografilor creştini începînd cu cei din epoca tîrzie a Imperiului, apoi din ce în ce mai pregnant în Evul Mediu, cînd efortul merge în direcţia *reprezentării evenimentelor*, nu în cea a comunicării succinte a elementului sensibil. Auerbach exemplifică această schimbare comparîndu-l pe Tacit cu Tucidide. La Tacit este reperabilă „dramatizarea ilustrativă *(illustratio)* a evenimentului", spre deosebire de Tucidide, la care „nu găsim, afară de relatarea succesivă a evenimentelor de prim-plan, decît consideraţii cu un conţinut static-aprioric-moralist" [1]. Miron Costin a învăţat pe textele istoricilor antici şi tocmai de aceea raportul lui faţă de realitatea contemporană descrisă rămîne combativ ca la aceşti istorici. În acelaşi timp, însă, viziunea sa de cronicar se resimte de progresul adus scrierilor creştine de înţelegerea şi reprezentarea evenimentelor. „Elementul raţional-interpretativ şi cel senzitiv coexistă" [2], ceea ce explică prezenţa, la Costin, a „amestecului de artificii retorice dintre cele mai rafinate şi de realism strident" pe care Auerbach îl semnala la Amian [3]. S-a produs la Costin un compromis între reprezentarea coerentă (existentă în vechea istoriografie şi, într-o mare măsură, la Gr. Ureche) şi cea în salturi, de înrîurire religioasă. Faptul este remarcabil pentru că ne

[1] E. Auerbach, *op. cit.*, p. 43.
[2] E. Negrici, *op. cit.*, p. 267.
[3] E. Auerbach, *op. cit.*, p. 66.

aflăm deja, prin această sinteză, în cadrul literaturii. Istoria coexistă încă, fără a mai fi preponderentă. Solistul prim devine figurant; nici o clipă, însă, el nu părăsește scena. Judecînd stadiul de dezvoltare a literaturii române în veacul al XVII-lea, este clar că Miron Costin nu se putea rupe total de istoriografie. Bătăliile mari nu se decid dintr-o dată. Dar el a început atacul poziţional şi trebuie admirat pentru aceasta.

Grigore Ureche separa pildele de epica propriu-zisă, introducînd de cîteva ori o „învăţătură şi certare" după relatarea faptelor. Acest naiv procedeu nu îl întîlnim la Costin, care-şi organiza mult mai unitar scrierile. Atît *Letopiseţul*, cît şi *Cronica polonă* şi *De neamul moldovenilor* sînt concepute ca scrieri unitare. Se pare că logofătul intuia incapacitatea-i de a conferi continuitate epică lucrărilor sale şi îndeosebi celei mai întinse : *Letopiseţul*. Intuitiv, Miron Costin a compensat aici în mare măsură lipsa continuităţii epice, prin construirea, cărămidă cu cărămidă, a lucrării, în ceea ce el numea *zaceale*. Materia este organizată savant în unităţi armonios închegate. Atît de riguros sînt construite zacealele, încît unele dobîndesc o perfectă autonomie, putînd fi scoase din context fără a-şi pierde valoarea literară. Ele sînt nu numai cuante informative, ci şi unităţi estetice care, cum s-a observat, răspund intenţiilor compoziţionale. Neavînd harul continuităţii epice, scriitorul con-

struiește pe mici dimensiuni. *Letopisețul* lui Costin se compune din istorisiri cu o autonomie — mai ales în primele capitole — bine conturată ; cronologia istorică îndeplinește aici rolul pretextelor amînării din unele cărți sadoveniene *(Hanu Ancuței, Divanul persian)* sau din *Halima.*

În comparație cu istoriografia moldoveană anterioară, Miron Costin marchează un progres extraordinar al tehnicii scriitoricești, care-l plasează înaintea tuturor contemporanilor săi. O comparație cu stolnicul Constantin Cantacuzino este revelatoare în acest sens. Stolnicul avea o metodă științifică (de istoric) mai modernă decît a lui Miron Costin. Dar vel-logofătul are stil, fiind, spre deosebire de stolnic, artist. Faptul se datorează în primul rînd exersării în mai multe genuri literare, care au amplificat disponibilitatea stilistică a scriitorului. S-a afirmat că Gr. Ureche este mai interesant atunci cînd nu e conștient de efectele artistice ale creației sale și izbîndește cînd nu intenționează cu orice preț. La Costin, în schimb, găsim *tendința* de perfecționare artistică și chiar multă rîvnă în acest sens. Progrese în perfecționarea stilului se depistează ușor în ceea ce privește categoria calificării și în înmulțirea procedeelor portretizării. Dar cel mai frapant progres, subliniat de toți exegeții, este săvîrșit în domeniul sintaxei.

Pe lîngă atribute clasice ale oratoriei (interogația retorică, gradația, repetiția, exclamația, apostrofa), Costin folosește din plin expresii figurate : metaforă, metonimie, anaforă, poliptoton [1]. Ceea ce trebuie subliniat în mod deosebit este faptul că, în scrisul lui Costin, comparația este procedeul artistic cel mai frecvent [2]. Mult mai cult decît Gr. Ureche, Costin lărgește sistemul asociativ al acestuia, dar își dezvoltă o coordonată livrescă (asocierea cu figurile ilustre) și una retorică (vastele comparații-parabole).

Este cert că logofătul nu scria așa cum vorbea. Dar, cu toată influența modelelor latine în sintaxă, el este salvat peste tot de la manieră și artificialitate, de folosirea limbii vorbite. Idealul lui Costin a fost să scrie retoric. Dar inovația lui (poate involuntară) în domeniul exprimării literare românești este tocmai... subminarea retoricii clasice prin intervenția limbii vorbite. Pe aceasta o modelează, *în spiritul ei,* în vederea unei frumoase rostiri artistice. *A vrut* să arate lumii că se poate scrie în românește literatură artistică și a reușit să convingă. În pasajele în care limba vorbită triumfă, istoricul devine povestitor : „nice într-un chip nu-l lăsa în pace Radul vodă domnul muntenescu, ce săpîndu-l totdeauna și astăzi și mîne, i-au venitu lui Ștefan vodă maziliea (M.C. 88)."

---

[1] Analiză detaliată în D. Velciu, *op. cit.*, pp. 193—208.

[2] V. G. G. Ursu, *op. cit.*, pp. 247—249 și 260.

PROZATORUL

Valoarea *documentară* a scrierilor în proză ale vel-logofătului fiind recunoscută, îmi propun în acest capitol să privesc aceleași texte din punct de vedere literar. Deși opere cu o finalitate istoriografică precisă, ele au o netăgăduită valoare estetică. La Miron Costin, efortul documentării a fost dublat de voința frumoasei rostiri. Cultura sa umanistă, în care retorica juca un rol însemnat, îl făcea să acorde atenția cuvenită exprimării, în vederea atragerii cititorului.

Cronica (de la grecescul *cronos,* timp) este o lucrare cu caracter istoric în care faptele sînt relatate după criteriul cronologic. Costin nu a făcut doar atît și nu în simpla ordonare cronologică a unor informații stă valoarea operei sale. Admirația de care se bucură scrierile lui Miron Costin se datorează în egală măsură valorii informative și celei literare. Se știe,

de altfel, că la început vechii greci puneau Istoria și Poezia epică sub semnul unei singure muze (inițial, Clio era inspiratoarea lui Homer și, deopotrivă, a logografilor).

„De unde au părăsit elu, începem noi" (M.C. 43), scrie Costin, lăudînd osîrdia lui Urechevornicul. El continuă *activitatea* începută de Ureche, ridicînd-o pe un plan superior în ceea ce privește calitatea și eficiența. Și — lucrul cel mai important — diversificînd-o. Nedesprins total de pomelnicele mănăstirești, Ureche insera uneori cîte un capitol-răboj, cum nu găsim la Costin.

Ceea ce acesta aduce nou este studiul de tip monografic. Se face astfel saltul de la consemnarea evenimentelor către istoriografia modernă, care presupune, pe lîngă *relatarea* evenimentelor istorice, și *interpretarea* lor. Vocația studiului monografic este, pe de o parte, expresia culturii sale enciclopedice, pe de altă parte efectul structurii intelectuale de moralist.

În scrierile sale istoria este premisa studiului monografic, după cum singur mărturisește în Predoslovia la *De neamul moldovenilor*: „De *cînd* și *cum* au descălecat aceste părți de pămîntu, a scrie multă vreme la cumpănă au stătut sufletul nostru" (M.C. 241). O lectură atentă a acestei predoslovii indică un echilibru sugestiv între circumstanțele temporale și cele modale.

O caracteristică esențială a istoriografiei medievale este caracterul aglutinant (Stolni-

cul Cantacuzino este primul, la noi, care a intuit acest lucru, încercînd o pozitivare a cercetării istorice). Se poate vorbi de o vocație eseistică la Miron Costin ; deși observabilă în toate scrierile sale, numai citind *De neamul moldovenilor* ne putem face o idee clară asupra acestei vocații. Aici, odată declanșată discuția, digresiunile devin din ce în ce mai stufoase, generîndu-se una pe alta și luminînd din felurite unghiuri ideea de bază. Cultura întinsă și umblarea prin străinătăți l-au dus la dobîndirea unei extrem de necesare perspective comparatiste, pe care a utilizat-o cu consecvență. De cele mai multe ori, autorul este conștient că face o digresiune, oprind-o deliberat : „Ci cîtu ne trebuiește la rîndul istorii noastre, ne ajunge de atîta de Împărăția Rîmului" (M.C. 253). Din aceleași considerente ține să-și justifice alteori digresiunile : „Acestea pomenindu-să pentru deșchisul minții, să să înțeleagă statul lumii, ne întoarcem la istoria noastră" (M.C. 262). Se observă ușor „conflictul" între aspirația la rigoare și tentația de a spune tot.

Tentația monografică face ca scrierile istorice ale lui Miron-logofătul să cîștige în detalii. Dar, din faptul că autorul încearcă să interpreteze evenimentele prin prisma lui și a epocii sale, scrierea interesează nemijlocit pe literat în aceeași măsură în care ea îl interesează pe istoric și pe filolog. Ceea ce-l face pe Miron Costin foarte interesant pentru literat este structura lui de moralist, pe care am ana-

lizat-o într-un capitol precedent. Moralismul constituie o primă treaptă spre literatura artistică, deoarece presupune interpretarea subiectivă a faptelor narate. Imperativul justițiar (rod al spiritului moralizator), „face ca opera să cîștige un caracter nucleic și, prin aceasta, să reprezinte un pas înainte spre configurarea unor specii narative“ [1] în măsură a-l interesa pe literat. S-a remarcat că, din unghiul estetic modern, principiul justițiar ne pare invers cu epicitatea și, deci, cu fenomenul literar intrinsec. Dar el își are importanța, netăgăduită la începuturile unei literaturi. În prima cronică românească valoroasă estetic — cea a lui Grigore Ureche — acest principiu l-a detașat pe autor de anterioarele pomelnice mănăstirești. Eugen Negrici observa cu subtilitate rolul — pozitiv și negativ în același timp — al acestui principiu în cronica lui Ureche, unde convergența narativă este subordonată pînă la înrobire imperativului justițiar. El dă unitate cronicii, deoarece face ca textul să fie prins într-o uriașă plasă de previzibilități. Acestea din urmă, însă, conduc deseori la înăbușirea epicului. Păcatul acesta este perfect justificabil la Grigore Ureche și nici Costin sau Neculce nu vor reuși să-l evite întru totul. Dar ne aflăm în fața unui paradoxal păcat fecund, care a produs detașarea de simpla consemnare și intrarea în literatură. Urmărirea conștientă a imprevizibilității epice n-o depistam la Ure-

[1] E. Negrici, *op. cit.*, p. 78.

che ; ea va apare la Costin, fapt ce marchează, alături de altele (dobîndirea vieţii, în primul rînd) intrarea în domeniul literaturii. Aceasta se vede mai ales în ton. Grigore Ureche îşi permitea un ton vădit personal numai în predoslovie şi cu totul accidental în cronica propriu-zisă ; Costin adoptă acest ton în toate scrierile, dar mai ales în *Letopiseţ* şi în *De neamul moldovenilor*. În ultima lucrare, tonul pamfletar este indiciul cel mai evident în această privinţă. Tirania propriului „eu" îl face pe Costin interesant pentru literat.

Pe de altă parte, saltul estetic de la Gr. Ureche la Miron Costin este vizibil : intenţionalitatea unor anumiţi „factori de tensionare" este la Costin cu mult mai pregnantă decît la Ureche, deşi distincţia între povestirea alertată artificial şi cea dramatizată de istoria însăşi rămîne să se facă aproape tot atît de greu. Esenţial însă este faptul că Miron Costin, într-o măsură mult mai decisă decît Ureche, nu înţelege prin cronică o simplă emisie de ştiri. Făcînd distincţia între *tensiunea imanentă* (care este a istoriei) şi *tensiunea întreţinută* de artist prin felul particular în care îşi redactează opera, Eugen Negrici lăuda faptul că la Costin mecanismul epic al întreţinerii incertitudinii funcţionează de cîteva ori în *Letopiseţ*, fără a mai fi perturbat, ca de atîtea ori, de proclamarea prematură a deznodămîntului. Scriitorul Costin este, în aceste cazuri, o prezenţă mult mai bine conturată. În secvenţa bătăliei de la Ţuţora (M.C. 68—75), de exemplu,

felul cum rezistă scriitorul tentației de divulgare de-a lungul capitolului, istorisind acest itinerar de bătălii, îl îndreptățește pe exegetul citat să vorbească de o conștiință scriitoricească veghind la întreținerea interesului de lectură. Premisele epicității existau, de altfel, în însăși materia tratată.

Miron Costin dovedește rar că știe să povestească, pe spații restrînse. Invenția epică o depistăm în dispunerea evenimentelor în narațiune și legarea lor într-un tot.

Uneori simpla relatare este suficientă alertării prozei : „Era numai de perire amîndoi frații în Buciuleşti, închişi amîndoi, şi porunca mergea una după alta să-i omoară" (M.C. 169). Dar scriitorul știe să alerteze narațiunea prin alternanța formelor verbale : „Ce, cîndu stă lucrul gata şi sfatul, numai să purceagă în ceambuluri tătarîi, sosescu de la hanul olocari la Şirăm beiu, oriunde l-ari ajunge, într-acela loc să lase toate, măcară că ar hi şi asupra vremii trebi şi îndată să purceagă îndărăptu, dîndu-i ştire că iată a treia dzi are război cu craiul leşescu" (M.C. 164). Rezultate apreciabile sînt obținute și în proza de război : „Leşii încă ce-au avut oaste mai aleasă, o au tras de pen arepi în frunte şi la o vreme ca aceie la care şi de nevoie numai caută a hi toți viteji, că nu era altă cale de viiață, au mărsu cu toată tabăra direptu asupra temeiului oştii turceşti şi ştindu tare şi cu focul, au căutat turcilor a le da cale" (M.C. 74).

Dar scriitorului îi reușesc îndeosebi scenele în care este zugrăvită groaza unor mase mari de oameni, mizeria colectivă. Unul din cele mai dramatice episoade din *Letopiseț* îl constituie retragerea leșilor hăituiți de Schinder-pașa : „Iară hatmanii leșești, vădzîndu-se închiși și părăsiți și de tovărășiia moldovenilor și în țară streină, încungiurați de atîtea oști, au scos, a doua zi, toată oastea, cîtă le rămaseră, stoluri, însă aproape de șanțuri, cît să apere de năvala turcilor și a tătarîlor“ (M.C. 72). „Leșii încă să facă războiu nu era putere, că și oastea li să împuținasă cu domnii cei fugiți și răniți mulți din războiul cel dintîiu [...]. Vădzîndu-să leșii că cu altu mijloc de acolea n-au cum să iasă, de unde erau cădzuți, au ales sfat să iasă cu tabăra legată pre mijlocul oștilor și așè au făcut, 19 dzile a lui septemvrie îndesară“ (M.C. 73).

Scriitorul sugerează în continuare alternanța zi-noapte și modurile diferite în care cele două tabere foloseau întunericul nopții (turcii — pentru odihnă, leșii — pentru retragere) : „A doa zi, septemvrie 20, au sosit și Schinder pașea cu toate oștile asupra taberei leșăști, ce leșii, cît s-au făcut dziuă, stătusă, unde i-au apucat dzua. Și într-aceia dzi au fost războiu foarte tare și mare, pînă la vremea de chindie și descălecîndu turcii cu corturi de mas, leșii mai îndesară iară au purces cu tabăra și iară toată noaptea au mărsu, numai cu dodiială de tătari“ (M.C. 73).

Uneori dramatismul situației este consemnat cu o sobrietate care-l reliefează : „Vasilie vodă vădzîndu-să iară la cumpănă grea și țara îndoită cu urîciune spre dînsul și doamna sa la Suceavă [...], unde era să mai năzuiască nu avea, căzacii amu înfruntați și rușinați cu Timuș în Țara Muntenească și doi nepriietini tari pre acele vremi, și Racoții și Matei vodă, să mira ce va face" (M.C. 156).

Dar ceea ce dă operei lui Costin unitate este meditația asupra omului. Făcînd o analiză a literaturii române vechi din perspectiva operei ca interogație, Doina Curticăpeanu a arătat că neliniștea provocată de perceperea nestatorniciei dă tensiune scrierilor lui Costin. El este „scriitorul care marchează momentul transformării suferințelor istorice în act de conștiință. Și tot el, primul, înfățișează modelul cronicarului problematic" [1].

Lirismul gnomic care îi străbate opera, precum și marea disponibilitate stilistică fac din acest istoriograf și un scriitor de primă importanță în cadrul literaturii noastre vechi. Convingătoare în acest sens pot fi referirile la monografiile scrise de vel-logofăt, în care ne-am aștepta mai puțin să-l găsim pe artist. Ceea ce ne interesează în mod deosebit este *atitudinea*.

Importanța documentară a efortului monografic întreprins de Costin într-un interval de

[1] Doina Curticăpeanu, *Orizonturile vieții în literatura veche românească*, Editura Minerva, București 1975, p. 183.

circa două decenii este, desigur, excepțională. Literații studiază aceste lucrări pentru că în ele palpită tot atîta viață ca în *Letopiseț*. Subiectivismul scriitorului este tiranic în *De neamul moldovenilor* și totul este o pledoarie, pătimașă uneori, în care imaginația este folosită în mare măsură. O dovadă în acest sens este imaginea Italiei.

Ca orice mare artist, Miron Costin transfigurează realul. Întîlnim în scrierile sale prima utopie din literatura română cultă : cea a unei țări paradisiace, localizată geografic în țara Umanismului și a Renașterii. Informațiile livrești pe care le poseda scriitorul sînt transfigurate vizibil : ținutul acesta fabulos (căruia îi creează o climă ideală) este „raiul pămîntului" și nimic nu este aici imposibil. Minunația este, desigur, unică : „Nu ieste în toată lumea altă parte de lume, pămîntu ca Italiia, de tot bivșugul și dezmierdatu, cît bine i-au dzis raiul pămîntului" (M.C. 259). Are și o stea, care-i dă un nume fabulos : Hesperiia (M.C. 245). Întemeierea este mitică, „limba îngerească" [1] (M.C. 248), iar țara „plină [...] ca o rodie, plină de cetăți și orașă iscusite, mulțime și desime de oameni, tîrguri vestite [...]. Ceriu blîndu, voios și sănătos, nici cu căldură prea mare, nici ierni grele. De grîu, vinuri dulci și ușoare, untudelemnu, mare bivșug și de poame de tot feliul [...] și oameni iscusiți, la cuvinte stătători [...] și la războaie neînfrînți

[1] Se observă ușor că elogiul nu este numai al Italiei, ci *al romanității* în genere.

într-o vreme" (M.C. 246). Clima este paradisiacă (M.C. 269—270), iar geografia prielnică : ţara e situată „în dricul (mijlocul, n.ns.) pămîntului" (M.C. 245). O asemenea ţară şi un asemenea popor au şi o cultură deosebită : „Aceia ţară ieste acum scaunul şi cuibul a toată dăscăliia şi învăţătura, cum era într-o vreme la greci Athina" (M.C. 246). Comparaţia cu Grecia se face la tot pasul, ca un suprem elogiu adus Italiei (Costin cunoscuse în Polonia influenţa barocului italian, ceea ce putea să impresioneze puternic pe moldovean).

Şi informaţiile despre imperiul întemeiat de romani sînt transfigurate artistic. „Împărăţia Rîmului, căriia putere şi lăţime asemenea nu au fostu nici o împărăţie de cîndu ieste lumea" (M.C. 249), are limite geografice fabuloase (din toate părţile fiind înconjurată de Ocean), iar ordinea este desăvîrşită în interior. Senatul seamănă cu un „sfat de împăraţi" (M.C. 253) ; la o astfel de putere se cuvenea şi un erou de legendă. El a fost întrupat în persoana lui Traian. În scopul dovedirii superiorităţii *romanităţii*, Miron Costin trasfigurează artistic şi informaţiile pe care le deţinea cu privire la Traian. Asistăm la un proces evident de mitizare, explicabil prin scopul central al lucrării *De neamul moldovenilor*. Traian face o călătorie mitică în jurul lumii şi lasă în urmă-i semne de neşters. Scriitorul nostru respinge ipoteza utilităţii militare (defensive) a şanţului troian, atribuindu-i rostul simbolic pe care-l avea şi Columna din Roma (M.C. 263).

Astfel idealizată, împărăţia romană îi părea vel-logofătului inegalabilă şi numai analogiile cu acest model desăvîrşit atrag admiraţia lui Costin.

Am semnalat această transfigurare a realului pentru a sublinia caracterul vădit literar al monografiei costiniene. Titlul însuşi al unei scrieri ca *De neamul moldovenilor* este semnificativ în acest sens : în mintea scriitorului *obîrşia* este importantă deoarece relevă „hirea", fondul neschimbător. Genealogia este întotdeauna o premisă a literaturii, iar monografia citată prezintă tocmai genealogia poporului român.

După E. Negrici, progresul artei narative în *Letopiseţul* lui Costin (raportat la *Letopiseţul* lui Ureche) stă în descoperirea *devenirii* personajului, a biografiei : romanul lui Vasile Lupu este ilustrativ în acest sens. Este indiscutabil un progres, pentru că Grigore Ureche nu reuşise (iar Miron Costin reuşeşte încă destul de rar) să se elibereze de a gîndi prin scheme, codificat. Schema cade în momentul în care scriitorul este biruit de viaţa personajului, relatată destul de fidel. Şi nu-i de mirare, în acest caz, că îi reuşesc mai bine tocmai portretele oamenilor pe care i-a cunoscut în mod nemijlocit. Fenomenul este analog în cazul descrierilor. Virtualităţile descriptive sînt, pe de o parte, obiectivarea disponibilităţii stilistice a autorului, pe de alta, împlinirea necesită-

ții (stingente la acest om) de a spune altora ce a văzut. Dacă nu are încă o mare vocație de povestitor, are oricum o plăcere nemaiîntîlnită pînă la dînsul la un scriitor român, de a spune celorlalți ce a făcut cutare domnitor și cum a fost pedepsit altul, cît de rău a fost un boier și cît de corupt vodă ș.a.m.d. S-a spus despre dînsul că posedă acel simț suplimentar al romancierului popular pentru incidentul captivant, precum și gustul spectacolului, al întîmplării anecdotice. Că nu relatează toate evenimentele de care luase cunoștință, e clar. El selectează (act creator elementar) din mulțimea de date pe cele care ilustrează o maximă (sau pot genera alta) moralizatoare și, lucru semnificativ pentru artist, pe cele care conțin o latură anecdotică. E tentat să relateze mereu „mari și de mirat lucruri" (M.C. 301), precum faptele glorioase ale împăraților romani, dar și elemente decorative de pitoresc autohton, cum sînt podoabele vestimentare ale dărăbanilor: „haine tot de feleandrăș, cu nasturi și cu ceprage de argintu, în pilda haiducilor de Țara Leșească, cu pene de argintu la cumanace și cu table de argintu la șoldure pe lăduce" (M.C. 63).

Acest moldovean școlit prin străinătăți gustă „bizareriile" ivite în cale, relatîndu-le deseori cu certe intenții literare. Ca o curiozitate amuzantă relatează și celălalt nume (cu sonorități nu tocmai decente) al Bahluiului (M.C. 150). Dar mai ales nu-i scapă relatarea cu prefăcută groază a caznelor la care erau supuse, în acele

vremuri tulburi, urmașele Evei. După ce ne avertizase de mai multe ori că doamna lui Ieremia Movilă își va primi plata pentru faptele sale, scriitorul nu se dă în lături să ne spună și cum : „au cădzutu pre mîna lui Schinder pașea și biiata doamna cu coconul, Bogdan vodă [...]. Iară doamna la mare ocară au sositu, de care singură au mărturisit cătră boieri. Trecîndu cu carul, au vădzut pre boieri și lăcrămînd au dzis : Boieri, m-au rușinat păgînul“ ((M.C. 64). De altfel, nu evită deloc să arate cît de mult aveau de pătimit bietele jupînițe de pe urma păgînilor și nu numai a lor. Multe fapte „lumii neaudzite“ își găsesc o consemnare atentă în *Letopiseț*. Gabriel Bathory „au scos pre bărbați denafară de oraș [...] iar femeile lor le-au împărțit tuturor alor săi, de petrecanie fărdelege, alegîndu-și întîiu luiș un cîrd, pe care au socotit el mai frumoase. Pentru care *rar audzită faptă*, cînd striga theologhii, preoții lor, pe la biserici de a lor, el au răspuns că bună plată au sibienii pentru fapta ce au făcut cu Andrei Bator [...]. Iar cu această faptă ce face cu muierile lor nici un rău nu face, ce înmulțește orașul. Aceste fărădelege vădzîndu-le domnii, *lumii neaudzite*, preste dumnezeiești și omenești pravile, au trimis jaloba la împărăție pre dînsul“ (M.C. 310). Păcătosul ajunsese spaima ardelenilor și Costin nu pierde prilejul de a arăta motivele fricii generale : „Și așea în gîndul său cel cu creieri tineri suindu-să, au sosit la desfrînată și făr de rușine viață, călcînd casele a cîțiva boieri,

cu sila muierilor lor, a cîteva şi fete de boieri, stricîndu-le fecioria peste voia lor. Anume de aceia treabă avînd trimişii săi, ca să iscodească unde ar afla femei frumoase, pîn într-atîta, cît pe unde i să întîmpla a trece, şi ţăranii şi boierănaşii fugea, ascunzîndu-şi femeile şi fetele pe la biserici" (M.C. 309).

Astfel de picanterii (folosite pentru prima oară, în mod consecvent, de un scriitor român) găsim şi în *De neamul moldovenilor* (M.C. 251) şi în prelucrarea din Toppeltin, din care am citat deja. Costin are aplombul omului umblat şi pe deasupra foarte informat din cărţi şi din discuţiile cu oameni de încredere (şi de vază, ţine deseori să precizeze logofătul). El întreabă despre toate cele şi consemnează numai ceea ce crede că prezintă interes. În ciuda prezentării apologetice pe care i-o face, Neculce îi reproşează la un moment dat că a trecut sub tăcere fapte cunoscute, precum umilirea polonezilor de către moldoveni, la „dumbrăvile roşii" : „şi leşii încă nu tăgăduiescu, că scrie şi în cronică, în letopiseţul lor. Numai mă mier de Miron logofătul, cum au acoperit acest lucru de nu l-au scris" [1].

Neculce este astfel primul care ridică (vag) problema obiectivităţii acestui cronicar. Mai tîrziu, Şerban Cioculescu a vorbit de o discrepanţă între activitatea publică desfăşurată de Miron Costin şi imaginea pe care şi-a creat-o în *Letopiseţ*. Dar singurul portret pe care îl

[1] Ion Neculce, *Letopiseţul Ţării Moldovei*, Editura de stat pentru literatură şi artă, Buc. 1955, p. 109.

putem analiza în mod obiectiv este cel creat în opera-i scrisă. Pentru cel al omului ce a trăit aievea avem numai indicii care pot susține ipoteze — și atît. Tentația de a face din logofăt un personaj romanesc e mare, dar periculoasă. Lucrul cel mai cinstit este să lăsăm această tentație în seama romancierilor și să ne ocupăm de opera vel-logofătului, singura dovadă grăitoare a trecerii lui prin veac. Păcatele omului, de vor fi fost, s-au uitat și atestarea lor rămîne să se facă greu. Cele ce sînt puse pe seama lui, deși credibile, nu sînt în măsură a-l discredita pe scriitor. În cazul marilor creatori anecdota *poate* interesa, opera *trebuie* să intereseze. Se știu necazurile pe care D. Petrino i le-a făcut lui Eminescu, precum și atitudinea acestuia față de Petrino. Dar cînd fostul adversar a încetat a mai păcătui public, Eminescu scrie un necrolog de rară înțelegere : „Talent a avut, poet era ! Cît despre celelalte calități ale caracterului, nu a inteligenței, ele astăzi nu mai sunt“ [1].

Așadar sciziunea între faptele omului public și imaginea pe care el și-o creează în scris este mai interesantă pentru romancier decît pentru criticul literar. Acesta este dator să plece de la *realitatea operei* și să-și justifice *în ea* afirmațiile. Mai mult decît sciziunea amintită interesează altceva : diferența între modalitățile în care sînt scrise două opere fundamen-

[1] M. Eminescu, *Articole și traduceri*, vol. I, Editura Minerva, Buc., 1974, p. 101.

tale ale acestui scriitor (*Letopiseţul* şi *De neamul moldovenilor*). Moralistul e înclinat mai mult să observe şi să contemple, să ironizeze de la distanţă, decît să dea glas revoltei sale. Aşa se întîmplă în *Letopiseţ*, nu însă şi în *De neamul moldovenilor*, unde revolta scriitorului se obiectivează în primul pamflet laic din istoria literaturii noastre. În *Letopiseţ*, moralistul îşi destăinuie în modul cel mai flagrant ambiţia mărturisită de a fi imparţial. S-a vorbit cu dreptate despre drama căutării unei detaşări în opera lui Costin. Căutare fecundă pentru literat şi generatoare ea însăşi a unei tensiuni imanente. În paginile cele mai bune, Costin reuşeşte să dea viaţă ideilor morale. Fantezia şi memoria afectivă lucrează din plin şi talentul artistului se relevă încă o dată.

Înainte de a trece la analizarea virtuţilor de polemist şi pamfletar, se cuvine să ne oprim asupra unuia din cele mai tulburătoare pagini costiniene. Este vorba de imaginea invaziei lăcustelor (în *Letopiseţ*), în care toţi exegeţii operei lui Costin au subliniat amploarea transfigurării : „În loc ni s-au luat soarele de desimea muştelor. Cele ce zbura mai sus, ca de trei sau patru suliţe nu era mai sus, iară carile era mai gios, de un stat de om şi mai gios zbura de la pămîntu. Urlet, întunecare asupra omului sosindu, să rădica oarece mai sus, iară multe zbura alăturea cu omul, fără sială de sunet, de ceva. Să rădica în sus de la

om o bucată mare de ceia poiadă şi aşea mergea pe deasupra pămîntului, ca de doi coţi, pănă în trei suliţe în sus, tot într-o desime şi într-un chip. Un stol ţinea un ceas bun şi, dacă trecea acela stol, la un ceas şi giumătate sosiia altul, şi aşea, stol după stol, cît ţinea de la aprîndzu pănă în desară. Unde cădea la mas, ca albinele de gros dzăcea ; nice cădea stol preste stol, ce trecea stol de stol, şi nu porniia pănă nu să încăldziia bine soarele spre aprîndzu şi călătoriia pănă în desară şi pănă la căderea de mas. Cădea şi la popasuri, însă unde mînea, rămînea pămîntul negru, împuţit. Nice frundze, nice pai, ori de iarbă, ori de sămănătură, nu rămînea. Şi să cunoaşte unde poposiia, că era locul nu aşea negru la popas, ca la masul aceii mîniei a lui Dumnedzău. Cîteva dzile au fostu aceia urgie ; den părţile de gios în sus mergea" (M.C. 166).

Temperarea din final indică o foarte subtilă artă a dozajului : „Şi tot atuncea au fostu şi aicea în ţară lăcuste, şi după acela anu şi la al doilea, însă mai puţine. Şi apoi şi în dzilile a lui Ştefan vodă au fostu lăcuste, însă pre une locuri, şi nu ca aceia desime, ca în cela anu, de care s-au scris. Iarna să găsiia în pămîntu îngropate pre multe locuri" (M.C. 166).

*

Prozatorul îşi arată măsura talentului şi în paginile de pamflet din *De neamul moldovenilor*. Impulsul polemic care a dus la redacta-

rea lucrării este mărturisit chiar la începutul predosloviei. Punînd în cumpănă dificultatea întreprinderii și necesitatea de a înlătura ocara rostită de alții, Miron Costin răspundea necesității istorice : „Biruit-au gîndul să mă apucu de această trudă, să scoț lumii la vedere felul neamului" (M.C. 241). Înainte de a dovedi originea, trebuia să se răspundă „și pizmașilor neamului acestor țări și zavistnicilor" (M.C. 243). Intenția polemică a lucrării i-a determinat structura și tonul. Să urmărim care sînt „basnele" combătute și cine sînt „pizmașii" și „zavistnicii".

Cele mai mari eforturi (și cel mai mare talent scriitoricesc) sînt îndreptate împotriva interpolatorilor (Istratie-logofătul, Simion Dascălul și Misail Călugărul) cronicii lui Grigore Ureche. Ei afirmau descendența românilor din tîlharii Romei. Acestei „basne", Miron Costin îi opune ideea *nobleței etnice* (de remarcat substratul etic al problemei) a poporului român. Din infirmarea tezei compilatorilor rezultă și combaterea afirmației lui Simion Dascălul că tunsura obișnuită a țăranilor noștri ar fi „sămnu tălhărescu, cu carei însămna rîmlenii cei de rău făcători" (M.C. 271). Bazîndu-se pe scrierea lui Toppeltin, Costin arată că „ieste vechiu obiceiu tunsura aceasta, care și pînă astăzi să vede la o samă de lăcuitorii a țării noastre și-n Ardeal, și ieste de la rîmleni aceasta, *sămnu slujitorescu*" (M.C. 271). După cum se vede, problema este iarăși de natură etică.

Dar Miron logofătul se ridică și împotriva afirmațiilor unor străini, precum Ștefan Szamosközy (ungur ardelean), care nega originea noastră romană, afirmînd doar latinitatea limbii române : „Iară este altul, de neamul său leah [1], Iane Zamovschii, care orbu năvălește, zicîndu că nu sîntu moldovenii, nici muntenii din rîmleni, ci trecîndu pre aicea, pre aceste locuri, Traianu împăratul și lăsîndu slujitori de pază, au apucat o samă de dachi limba rîmlenească" (M.C. 243).

O altă problemă controversată este etimologia cuvîntului „vlah". Afirmația pe care Miron Costin o combate este rezumată de el însuși : „Un historicu, anume Eneas Silvius, și cîțiva alții, pre urma și pre cărarea lui, au scris în istoria sa cum moldovenii [...] și muntenii [...], acestu nume, vlah, îl trag anume după Fleacu, hatmanul Rîmului. Și această părere a celui Enea nu ieste aiurea, numai au cetit niște stihuri a unui dascăl anume Ovidius" (M.C. 248). Această etimologie fusese susținută și în *Compunerea lui Miron, preacinstitul mare vornic de Țara de Jos* (tipărită în 1673 la sfîrșitul *Psaltirii* lui Dosoftei), dar Costin revine asupra ei după lectura cărții lui Toppeltin, astfel încît n-o mai găsim în *Stihuri de descălecatul țării*, așezate în 1675 în fruntea *Letopisețului*.

[1] Eroare ; ea se datorează faptului că Miron scrie Zamovschii, nu Szamosközy. Astfel, el seamănă mult cu Zamoyschi (M.C. scrie Zamoyschii), numele unui cancelar și hatman vestit al Poloniei.

O ultimă problemă cu care autorul nu este de acord este afirmația că țara noastră s-ar fi numit Sciția. Logofătul aduce ca argument lecturile sale : „Altu nume mai vechiu decît acesta, Dachia, nu aflu în toți cîți sîntu istorici, că de le-au zis cineva că ieste Schițiia, de pe schiți, adecă tătari, Dachiia numele său cel vechiu tot au ținut la toți istoricii. Cum s-au zis, Schiția ieste direaptă Iuzbecul, adecă Tartariia cea Mare și o parte de Împărățiia Moscului" (M.C. 254).

Intenția polemică și problematica fiind limpezi, să vedem în ce mod este abordat subiectul. Anticipînd negarea ideilor lui Szamosközy, Miron Costin scria încă din predoslovie : „Vei vedea apoi și a cuvintelor lui *răspunsul* și *ocara*" (M.C. 244). Legătura copulativă sugerează întreaga structură — polemică — a lucrării, compusă în mod constant din *combaterea logică* a ideilor, presărată cu *invectiva* compromițătoare. Nu putem face o distincție prea netă între mijloacele logice și cele subiective (ieșirile lirice, pamfletare), căci ele se îmbină, de cele mai multe ori. Apelul la logica elementară, de pildă, este adesea persiflant, jignitor chiar. „Basnelor" combătute li se subliniază totala neîntemeiere : „Dacă n-au fostu dară dintăi scrisoare în țară și nici streinii n-au știut și nimica n-au scris, de unde sîntu aceste basne, cum să fie fostu moșii țării aceștia din temnițile Rîmului, dați întru agiutoriul lui Laslău, craiul unguresc ?" (M.C. 243). Argumentele principale ale lui Miron Costin

sînt invocarea autorităților (baza informativă o constituie cartea lui Toppeltin, mulți scriitori citați de Miron Costin fiind luați tot de aici) și observațiile personale („cu ochii mei am văzutu...") : „Făcutu-ț-am izvod dintăiași dată de mari și vestiți istorici mărturii, a cărora trăiescu și acum scrisorile în lume și vor trăi în veci. Și așa am nevoit, să nu-mi fie grijă, de-ar cădea această carte ori pre a cui mînă și din streinii, carii de-amăruntul cearcă zmintelile istoricilor. Pre dînșii am urmat, care vezi în izvod, ei pavăță, ei sîntu povața mea, ei răspundu și pizmașilor neamului acestor țări și zavistnicilor" (M.C. 243).

G. Ivașcu vedea în *De neamul moldovenilor* „prima noastră scriere de polemică științifică" [1]. Un lucru trebuie însă reliefat : Costin nu așteaptă destrămarea edificiului spre a-și începe marșul triumfal, manifestat în primul rînd prin persiflare, ci le combină în permanență. Pentru prima oară în literatura română competența într-un domeniu se asociază unei verve stilistice deosebite.

Costin procedează în spiritul ironiștilor moderni ; el apelează la vicleșugurile ironiei, care-i oferă detașarea, perspectiva. Tehnica preferată este analiza asediatoare. El caută fisura logică ; odată găsită, ea îi oferă posibilitatea să intervină asupra acestui punct cu greutatea întreagă a spiritului său. Arma cea mai eficientă este logica elementară. Apelul la

[1] G. Ivașcu, *op. cit.*, p. 192.

ea se face prin întrebări retorice, de tipul acestei îndoieli ironice : „Din temniţe cu sutele de mii de oameni cum s-ar afla ? Şi apoi fămei, iară atîta tălhărițe ?“ (M.C. 261). Acestei absurdităţi i se opusese, cu anticipaţie (M.C. 259), o serie de argumente riguros prezentate *(obiceiul* romanilor de a coloniza teritoriile cucerite), ceea ce denotă încă o dată construcţia savantă a demolării. Arghezi scria că pamfletul „se lucrează în adîncime, cu intuiţia şi cu imaginea. Pamfletul se învîrteşte în jurul obiectului cu oarecare frumuseţe de corb : între două zboruri circulare, ciupeşte, zgîrîie, înţeapă, rupe“ [1]. Nu altfel procedează Miron Costin, la care putem depista cîteva din procedeele folosite în tehnica modernă a pamfletului.

Fisura logică e reliefată continuu : „Deci, unde ieste şi cît vac ieste de cînd au venit Traian pre aicea şi cînd s-au bătut Laslo craiul unguresc cu tătarii ? Între Traian şi între Laslo craiul 800 de ani sînt. Şi au scris ei, aceşti istorici, Istratie logofătul şi Simion Dascălul şi Misail Călugărul, că acest Laslo au cerşit de la Rîm oameni. Şi neamul românilor acum trăia cu domnii săi în Maramoroş, ceşti dincoace, iar cei dincolo, dispre Munteni, pre apa Oltului. Nu să prinde dară, cum zic aicea : manno, ţigăneşte“ (M.C. 261).

Posibila acţiune de apărare a celui ridiculizat este dejucată prin anticiparea eventualelor

---

[1] Tudor Arghezi, *Pamfletul*, în „Lumea“, anul I, nr. 11, 18 ianuarie 1925.

răspunsuri : „Dzice-va neştene : prea tîrziu ieste ; [...]. Răspunzu : ...“ (M.C. 241) ; „De or întreba neştine...“ (M.C. 259) ; „Dzice-va neştine...“ (M.C. 274) ş.a.m.d. Pamfletarul construieşte adevărate dialoguri închipuite, în care foloseşte din plin *ironia previziunii*, care vine să sprijine *ironia definiţiilor* (termenii lui Vladimir Jankelevitch, din *L'Ironie*). Definiţii şi ele ironice, deseori, ca acea diabolică „genealogie“ a băsnuitorilor : „pre acestu Simeon Dascăl, Istratie logofătul l-au fătat cu basnile lui şi Misail Călugărul de la Simeon au născut, cela fiiu, cestălalt nepot“ (M.C. 243). Fantezia sarcastică a pamfletarului nu le acordă ultimilor doi nici măcar originalitatea erorii lor ! Li se subliniază în schimb, de fiecare dată, reaua credinţă.

Cu Grigore Ureche este maliţios : întru aceia (care derivau cuvîntul „vlah“ de la Flaccus, n.n.) aflu şi eu pre Ureche, săracul, următoriu“ (M.C. 249) ; „unde s-au lunecatu şi săracul Urechie vornicul. Credem neputinţii omeneşti“ (M.C. 243).

Cel mai adesea, însă, pamfletul săgetează fără menajamente. Tonul aparent sfătos, blînd, este presărat cu duritäţi lexicale ce-l arată pe pamfletar : „buiguite (buiguit = rătăcit la minte, n.n.) scripturi şi deşarte“ (M.C. 247), „amăgeu“ (M.C. 271), „din neştiinţă rătăciţi, alţii din zavistie“ (M.C. 247). Nenominalizarea este şi ea o sancţiune, des folosită de logofăt : Să află unii de zicu că acestu şanţu...“ (M.C. 263). Tot prin nenominalizare sînt dis-

creditaţi „epigonii" : „Un historicu, anume Eneas Silvii *şi cîţiva alţii*, pre urma şi pre cărarea lui, au scris..." (M.C.248).

Uneori, cei care susţin idei contrare sînt ironizaţi printr-o semnalare compromiţătoare : „Iară ieste altu [...] care orbu năvăleşte, zicîndu că..." (M.C. 243). La fel de usturătoare este şi mirarea prefăcută : „Şi mult mă mier de unde au luat aceste basne" (M.C. 243) ; „dar mă mir cum începe acest lucru" (M.C. 266), „lucru" căruia ţine să-i dovedească falsitatea. Faptul că avem de-a face, aici, cu o simulare a nedumeririi, este şi ironizarea mirării naive a unui istoric de prestigiu : „Să miră un istoric anume Cavaţie, dzicînd : «De mirat lucru ieste că limba moldovenilor şi a muntenilor mai multe cuvinte are în sine rîmleneşti, decît a italienilor», măcară că italianul tot pre un locu cu rîmlenii. Ce aceia nu-i divă (mirare, n.n.), că italianii tîrziu ş-au scornit limba din letinească" (M.C. 247—248).

Talentul pamfletarului moldovean e vizibil şi în celelalte scrieri ale sale. În *Cronica polonă*, ironia la adresa celor care derivă cuvîntul „vlah" de la Flaccus se concretizează în... eliminarea lor din rîndul istoricilor, printr-o afirmaţie categorică : „Dar acestea sînt poveşti..." (M.C. 208). În *Poema polonă* găsim o ieşire polemică tipică erudiţilor, ce ne trimite cu gîndul la aluziile făcute de Odobescu, mai tîrziu, la adresa academicienilor : „deşi această provincie a glorificat pe nedrept numele lor prin autorii mapelor geografice" (M.C. 223).

Limbajul de pamflet îl găsim în multe pasaje din *Letopiseț* (aproape întotdeauna în referirile la turci). Portretul caricatural cel mai reușit este cel al lui Timuș Hmilniţki, cu „fața numai de om, iară toată hirea de hiară" (M.C. 135).

Sînt frecvente și ieșirile lirice, precum : „O ! îndrăcite a voitoriului de rău veninuri, ce nu scornește limba amară a neprietinului" (M.C. 102). Frica e înfierată de fiecare dată : „Ai noștri, moldovenii, pre obiceai, îndată au plecatu fuga, și holota leșilor, ce era în goană, așișdere" (M.C. 71).

O ironie amară se poate surprinde și în relatarea încheierii unei păci, căreia i se subliniază totala deșertăciune : „Legăturile despre împărăție au fostu acestea : Pace vecinică de la turci să aibă crăiia leșască, niceodată asupra ei oști să facă (iară, ia, cum ţin), pre tătari să-i oprească să nu îmble, stricîndu în ţările leșești, la Moldova pași să nu puie (iară și de ceia, măcar de n-ar hi aproape) și alte mănînţușuri, pentru semnele hotarălor la cîmpii Oziei și despre Tighinea" (M.C. 84).

În scrierile lui Costin nu întîlnim rîsul senin ; ironia lui este întotdeauna amară.

Cu excepția, poate, a stolnicului Cantacuzino, cronicarii munteni sînt pamfletari prin naștere. La Costin, virtuțile pamfletare se organizează în polemică. Saltul de la simpla obiectivare a unei atitudini lirice la polemică mărturisește maturizarea culturii noastre. Polemica presupune existența unui mediu intelectual format, marcînd totodată cele dintîi semne ale conștiin-

ței de sine a respectivei culturi. Tentația de a polemiza este extrem de mare la acest cărturar. El relatează în *De neamul moldovenilor* o discuție avută cîndva cu „răposatul Panaiotachie terzimanul cel mare și vestit pe vremea lui la împărăție" (Nicussio Panaiotache, mare dragoman al Porții) : „Nu știu unde și la ce istorii va fi cetit acestu lucru. La voroavă cu mine pentru șanțul acesta, au dat samă că un istoric, anume Bonfin, ungur, pomenește de șanțul acesta. Cum mi să pare, cine atîta loc de lume, începîndu din Țara Muntenească, pînă peste apa Donului ar hi putut apăra peste tot locul ?" (M.C. 263). „Așa și lui Panaiotachie i-am răspunsu, la ce n-au știut cum mi-a mai răspunde" (M.C. 264).

Adăugînd izbucnirilor lirice un început de rigoare științifică, Miron Costin introduce, în literatura română, modalitatea polemică a expunerii. El inaugurează astfel *proza de atitudine*.

*

Alături de *De neamul moldovenilor* și *Letopiseț*, o proză de atitudine caracteristică lui Costin este o... traducere din latinește (Quintus Curtius, *De rebus Alexandri regis Macedonum*).

Motivele care-l vor fi făcut pe boierul moldovean să traducă din această lucrare fragmentul referitor la solia sciților (pe care, după obiceiul vremii, Costin îi numește „tătari") nu-s greu de intuit. Editorul operei fostului

logofăt, P. P. Panaitescu, a remarcat faptul că traducerea în sine este o aluzie politică la vremurile în care a scris Miron Costin și la stăpînirea turcească. El a făcut această aluzie în genul literar pe care l-a abordat cu predilecție : anecdota exemplară, pilduitoare. A tradus *Graiul solului tătărăscu* cu gîndul la moldovenii lui și este clar că a adăugat aluzia la disoluția marilor împărății (pasajul în care solul „tătărăsc" face aluzie la Cyrus nu există în textul lui Curtius), oricît de puternice ar fi, gîndindu-se la turci. Într-o vreme de maximă expansiune a Semilunei, cui putea să i se adreseze un pasaj ca acesta : „Tu ești întăi în lume sătul fără saţiu și pre cîtu agonisești ce n-ai, pre atîta să mai aibi rîvnești" (M.C. 316).

Dacă admitem că esența fabulei este exprimarea prin intermediul unui personaj fictiv a convingerilor proprii, alegerea, traducerea și prelucrarea acestui fragment constituie unul din primele gesturi cu intenționalitate de fabulă politică săvîrșite de un scriitor român. Fabula este, de altfel, un gen literar mult cultivat de scriitorii de tip clasic și, implicit, de clasicizanți. La Costin, traducerea este un mijloc aluziv de a spune unui tiran : „Atîta pohtești cîtu a coprinde nu poți" (M.C. 315), sau de a-l întreba : „De ce folos îți este avuțiia, care saţiu nu-ți face ?" (M.C. 316).

Duritatea invectivei este evidentă, textul căpătînd pe alocuri accente de pamflet. Nu știm dacă Eminescu a cunoscut acest fragment, dar gîndurile lui Mircea, rostite în *Scrisoarea III*,

sînt, altfel formulate, şi în fraze ca acestea : „Noi ce avem cu tine ? Niciodată de ţările tale nu ne-am atinsu. Cine eşti ? De unde vii ? Nici ştim, nici ne-au fostu aminte. Nişte oameni carei în cîmpi pustii, sălbatec petrecem viiaţă, nimărui a sluji nu sîntem învăţaţi, nici să stăpînim cuiva pohtim. Datu-ţ-am daruri, să ştii neamul nostru : doi boi, o săgeată, o suliţă, un păhar. Acestea sîntu la noi mai scumpe peste toate odoarăle" (M.C. 315), de vreme ce cu ele îşi duc traiul, apărîndu-şi sărăcia şi neamul.

Şi ideea din versurile eminesciene : „Tot ce mişcă-n ţara asta [...] Mi-e prieten numai mie" este prefigurată în traducerea lui Costin : „Ia să treci apa Donul, vei vedea cîmpilor celor pustii lăţimea între care pe tătari niciodată vei ajunge. Dobitocul nostru mai sprinten ieste decît oastea ta îngreuiată de prada lumii, ce ai prădatu. Şi cîndu de noi departe că sîntem vei crede, în mijlocul taberei tale ne vei vedea, că şi gonim şi fugim totu cu sîrguială. Lăcuitorii ţării tale [...] cîndu vor să rîză vreun loc pustiu, ei zic : «pustiile tătarilor». Tu, acum, ce vii la dînşile ? Noao, din firea noastră, acestea ni sîntu sate şi oraşă" (M.C. 316).

Traducerea lui Costin este în genere corectă, dar liberă. El corectează într-un loc, suprimă pasaje şi adaugă altele, creînd, am putea spune, o variaţiune pe temă dată. Dar aceasta fiind în româneşte, fiind scrisă pe deasupra frumos şi expresiv, ne interesează într-o măsură deosebită. De-ar fi să amintim doar crea-

ția lexicală și tot ar merita atenție această scriere ; dar mai importantă încă este creația metaforică și de concretizare a unor imagini abstracte.

Ca și celelalte lucrări ale logofătului, prelucrarea aceasta îl indică pe moralistul preocupat să dea „pilde". Numele ilustre ale eroilor (Cyrus, Alexandru Macedon), precum și prestigiul autorului latin și le-a asociat întru realizarea acestei anecdote exemplare. Pasajul referitor la Cyrus este introdus în text pentru a dovedi nestatornicia norocului „lunicos". *Unitatea* operei costiniene se relevă iarăși : nostalgia din *Viiața lumii*, provocată de conștiința relativității norocului și a deșertăciunii gloriei și averii o întîlnim și aici. Găsim chiar concretizări asemănătoare ale aceleiași idei, precum norocul „fără picioare" : „Așa zic bătrînii noștri, tătarîi, că norocul n-are picioare, numai mîini și aripi. Cîndu-ți pare că-ți dă mînule, atuncea și zboară" (M.C. 316).

Dar în ciuda unității tematice, cele două scrieri se deosebesc radical prin ton : cel elegiac din *Viiața lumii* e înlocuit în *Graiul...* de un ton vădit amenințător, „pildele" fiind prezentate spre a înfricoșa : „Copacii cei înalți multă vreme crescu și într-un ceas să oboară [...]. Și pre leu că l-au mîncatu păsările cele mici într-o vreme ieste o poveste. Și rugina hierul strică. Nu e nimica așa de tare în lume și așa de puternic să nu fie supus primejdiilor. Și de multe ori cel mai tare de cel mai slab

piere" (M.C. 315). Un turc inteligent ar fi descifrat fără mari eforturi morala fabulei.

Pasajul despre Cyrus este introdus pentru că e și el un simbol al nestatorniciei ; avem aici un curios caz de *fabulă în fabulă :* într-un text care este el însuși o fabulă asupra nestatorniciei, Miron Costin a introdus aceste rînduri : „Întreabă la ce hac au sosit Țiros, vestit și puternic împărat în lume. Un ceas a risipit toate ce au agonisit anii" (M.C. 316). Și în prezentarea celuilalt erou exemplar, Alexandru, Costin s-a abătut de la textul latin. În lucrarea lui Curtius, replicile sînt redate în oraţie indirectă. „Răspunsul lui Alexandru Macedon" formulat la persoana întîi, este creaţia lui Miron Costin, care nu operează doar această schimbare de formă a adresării, ci și una de fond, adăugînd o frază ce exprimă idealul eroic al lui Alexandru : „nu îndelungată, ci vestită poftescu viiaţă" (M.C. 317).

Gîndindu-ne de ce a ales învăţatul moldav acest fragment pentru a-l prelucra, vom vedea că, în afara intenţionalităţii politice, mai este un motiv ce a scăpat comentatorilor : afinităţile pe care le simţea Costin cu stilul lui Curtius. Va fi fost mult atras vel-logofătul de retorica plăcută a latinului, care căuta, precum Costin, vorba memorabilă, susţinută prin comparaţii și întrebări retorice : „Și nu știi că copacii cei înalţi multă vreme crescu și într-un ceas să oboară ? Prost este cela ce caută mărul, iară cum ieste de înaltu nu socoteşte. Fereşti-te,

cîndu te vei vedea în vîrful pomului, cu crăngile să nu te surpi“ (M.C. 315).

Traducerea (prelucrarea) aceasta este masca unei gîndiri originale, constituind un gest cu clară intenţionalitate de fabulă cu tîlc politic. Învăţatul moldav este şi pe această cale un precursor.

MEMORIALISTICA ŞI REFUZUL MEMORIALISTICII

S-a scris mult despre memorialistica lui Miron Costin. Ea îi subliniază toată frumuseţea şi toate slăbiciunile scrisului. Disponibilitatea stilistică se remarcă mai mult ca oriunde în paginile de memorialistică, ce îl „divulgă" încă o dată pe moralistul incurabil ; el îşi aminteşte cu precădere acele fapte care oferă prilejul unor analogii ; sau, cu vorba lui Costin însuşi, acelea care îţi oferă prilejul să „poţi dzice că..." lucrul respectiv este, în esenţă, aşa sau altfel şi că, în consecinţă, trebuie să faci sau nu la fel. Iată de ce memorialistica este reprezentativă pentru întregul efort scriitoricesc al logofătului. Disponibilitatea stilistică i-a relevat latenţele de povestitor („păcatele" scriitoriceşti sînt atenuate aici de caracterele limbii vorbite), iar formaţia de moralist a orientat povestirile spre latura etică. Au rezultat istorisiri cu autonomie relativă, cu pronunţată

funcție edificatoare, de tipul celor întîlnite în tot Evul Mediu (așa-numitele *„exempla“*).

Subiectivismul ce domină *Letopisețul* lui Costin îl face în unele locuri vulnerabil pentru istoric, introducîndu-l însă în sfera literaturii. Cercetătorul care a scris o carte întreagă despre memorialistica în opera cronicarilor ajungea la concluzia curioasă că Miron Costin ar fi „mai imparțial decît alți cronicari“ [1]. L-am putea întreba, însă, pe exeget, folosind propriile-i cuvinte (scrise cu privire la Neculce) : cum putea fi neutru un om cu bogată memorie afectivă, un om care a trăit o existență dramatică, plină de încercări grele pentru om, fecunde pentru artist ? Ca și Neculce sau Cantemir, Costin a supus unei prelucrări active, deformatoare, datele memoriei. „Cronicile memorialistice reflectă deci acest proces dinamic al memoriei.“ [2] Amintirea, mai ales cea a unui om politic, nu reflectă obiectiv întîmplările ; ea le metamorfozează întotdeauna. Memoria face o selecție între faptele experienței trăite, lucrînd, la oamenii obișnuiți, „într-un sens care este *grosso modo* și acela al fanteziei creatoare a artiștilor“ (T. Vianu). Fantezia leagă faptele alese de semnificații umane generale și acțiunea ei nu poate fi evitată de către memorialist ; ea „disociază și crează potențînd și tipizînd“ [3] ; nimeni nu-și amintește totul și nimeni nu re-

[1] G. G. Ursu, *op. cit.*, p. 11.
[2] *Id.*, p. 13.
[3] *Id.*, p. 14.

LICEUL „GHEORGHE LAZĂR“ BIBLIOTECA BUCUREȘTI

latează tot ce-şi aminteşte la un moment dat. Costin foloseşte amintirile precum pictorul culorile : le combină după voinţa proprie, neţinînd seama de vreo ordine prestabilită, ci doar de propria nevoie de echilibru a ficţiunii pe care o creează. Cronologia *Letopiseţului* costinian nu este identică cu cronologia istorică a Moldovei. Un fapt petrecut cu mult înainte şi nerelatat „la rîndul său" (M.C. 165) este introdus acolo unde poate justifica (ca semn prevestitor) căderea unei domnii. Aşa se întîmplă cu mult lăudata pagină a invaziei lăcustelor, introdusă abia la căderea casei lui Vasile Lupu. Logofătul se scuză că n-a scris acest lucru cînd a relatat vremurile respective, dar e greu de crezut că ar fi uitat una din amintirile lui cele mai puternice (ale cărei ecouri se văd şi în alte opere costiniene — ex. *Poema polonă*). Scena este introdusă aici, şi nu la anul la care s-a întîmplat aievea, pentru că în acest context funcţionalitatea ei în ansamblul operei este maximă şi efectul asupra cititorului vizibil sporit. Căci Miron Costin caută întotdeauna cauza primară a faptelor narate, coborînd în timp sau anticipînd (procedeu modern de nesubordonare a operei faţă de timpul real).

Cronica lui Ureche se bizuia mai mult pe izvoare scrise, cea a lui Neculce pe tradiţia orală şi pe amintirile proprii. Costin face trecerea firească de la unul la celălalt, deschizînd, practic, posibilităţi concrete de apariţie a prozei artistice româneşti. S-au căutat cu prea multă

insistență „izvoarele" livrești ale lui Costin, neglijîndu-se faptul că, în *Letopiseț*, izvorul principal rămîne totuși amintirea și informația orală. P. P. Panaitescu avea multă dreptate cînd afirma că această cronică poate fi socotită ca un memoriu al autorului și al altor contemporani. Este importantă distincția între memoria (individuală, deci fatalmente subiectivă) a autorului și memoria colectivă, pentru că, la Costin cel puțin, prima o modelează pe cea de-a doua.

Invocarea memoriei colective este făcută întru argumentarea propriilor opinii, ca și izvoarele livrești, de altfel. De aceea „diferențierea între elementul memorialistic și cel nememorialistic este mult mai frapantă în cronicile mici [...]. În cronicile de seamă, diferențele se topesc în ineditul viziunii și al expresiei personale, prin armonia superioară care le transfigurează" [1]. Nu putem delimita cu precizie elementul memorialistic în *Letopiseț*ul lui Costin și nici nu ne interesează în mod deosebit faptul că la cutare sfat domnesc a fost sau nu de față. Ceea ce ne-a lăsat scris este verosimil și asta-i de ajuns pentru cititorul lipsit de obsesii istoriografice. Începînd de pe la 1648 scriitorul creează impresia participării directe la evenimente. Pe o pagină scrie, de două ori, că a fost martor ocular, și e tare mîndru de asta : „De față am fostu la Bar, îmblam la școală cîndu au trecut pe la Bar canțelierul cel mare [...]. Iară la ce am fostu de

[1] G. G. Ursu, *op. cit.*, p. 24.

față scriu" (M.C. 126—127). Odată cu nararea luptei de la Berestecico, la care Costin a participat ca nobil polon, experiența personală începe să devină preponderentă. Lucrurile văzute sînt povestite cu naturalețe, iar stilul cîștigă în cursivitate și limpezime. Autorul *Letopisețului* devine povestitor : „Nu era toate voevodziile sosite, nice Litfa, că Litva avea de căzacii de pestre Nipru mare dodeială. Și au ieșit craiul leșăscu cu acela războiu biruitoriu și asupra tătarîlor și asupra căzacilor, cît au căutat hanului a lua fuga și lui Hmil hatmanul a-și lăsa tabăra cu toată oastea. De care izbîndă a leșilor, dacă au înțeles Vasilie vodă den Ionășcuță pîrcălabul de Hotinu, l-au îmbrăcatu cu haină cu soboli, avîndu nădejdea că cu aceia izbîndă a leșilor va hălădui de cuscriia lui Hmil. Iară nu s-au tăiatu cu atîta răutățile Țării Leșești, că apoi, la anul..." (M.C. 134).

Avantajul de a fi fost martor ocular îi dă încredere în sine ; limba i se dezleagă și scriitorul își arată, pe lîngă darul de povestitor, latențele de pamfletar : „Și într-acesta anu au căutatu a face lui Vasilie vodă și veseliia fiei sale, Roxandei, după Timuș, feciorul lui Hmil, hatmanul căzăcescu, în anul..." (M.C. 134). Așa veselie nu mai avusese nici o fată de domn moldovean, sugerează logofătul, narînd cu amănunte nunta domniței. În numai cîteva pagini, Costin a oferit atîtea sugestii, încît un povestitor de geniu (Sadoveanu) a putut broda în jurul lor un întreg roman.

Relatarea unor evenimente văzute de aproape devine curentă : „Eram pururea în casă eu la Iordachie visternicul“ (M.C. 140), spune cu mîndrie scriitorul, după ce arătase cît de important era respectivul personaj în viaţa politică a ţării. Rodul acestei şederi în casa vistiernicului sînt amănuntele furnizate (de remarcat introducerea replicilor şi reacţiilor de moment, ce creează iluzia de autenticitate) : „adormisă foarte cu greu Iordachie visternicul de mare scîrbă ce avea, cîndu, pre amiadzănoapte, au dat ştire de la curte de perirea Ciogoleştilor şi a serdarului. Şi dacă *l-am deşteptat*, îndată au dzis : «Au perit-au cei boieri ?» Şi dacă *i-am spus* că au peritu, au suspinat greu, dzicîndu : «Ah ! Ce s-au făcut !»“ (M.C. 140).

Dar Costin se sfieşte încă să dea frîu liber amintirilor : „Atuncea ce slujbă *am făcut* lui Iordachie visternicul, prea multe cuvinte nu lungescu“ (M.C. 140). O va face abia după teoretizarea superiorităţii văzului asupra celorlalte simţuri.

După acest paragraf urmează partea propriu-zis memorialistică a *Letopiseţului :* „Den cinci simţiri ce are omul, anume vederea, audzul, mirosul, gustul şi pipăitul, mai adevăratu de toate simţiri ieste vederea. Că pren audzu, cîte aude omul, nu să poate aşedza deplin gîndul, este aşea ce să aude, au nu este, căci nu toate sîntu adevărate, căte vin pren audzul nostru. Aşea şi mirosul de multe ori înşală [...]. Gustul încă este aşea [...]. Pipăitul, iară şi

multe pipăim în chip de une și sîntu altele și nu le putem a le cunoaște cu singur pipăitul, fără vedere. Iară vederea singură den toate așadză în-adevăr gîndul nostru și ce să vede cu ochii, nu încape să hie îndoială în cunoștință (M.C. 142).

Trecerea de la reproducerea amintirilor unor „bătrîni boieri" la nararea propriilor amintiri (care nu le exclud însă pe cele dintîi) este organică, firească și treptată.

După această filosoficească disertație, autorul își ia inima-n dinți și, simțindu-se mai liber, începe să povestească : „Așea și noao, iubite cetitoriule, cu multu mai pre lesne a ne scrie de aceste vremi, în care *mai la toate ne-am prilejit singuri* și pentru lungimea capetelor ce s-au scris den îndelungată domniia lui Vasilie vodă mai sus, den ieșitul cel dentîi den scaunul țării a lui Vasilie vodă, începem a scrie de domniia lui Gheorghie Ștefan vodă" (M.C. 142).

Povestirea se derulează firesc, stîngăciile se împuținează (fiind cu atît mai savuroase) pentru că autorul are darul de a crea impresia relatării unor fapte ce-i sînt familiare : „La leși încă *m-au trimis pre mine,* la starostele de Cameniță, la Pătru Potoțchii [...]. Și cu acea solie aflîndu-l pe starostele, cale de trei dzile mai sus de Cameniță, la niște ocine a lui, îndată au lăsat toate trebile sale și au purces spre Cameniță. Iară pănă a sosi starostele la Cameniță, la Hotin, într-o dzi, *dau știre* lui Vasilie vodă că iată că sosescu oștile lui Ștefan

vodă asupră-i. Au stătut în gînduri dentîi, să dea război cu cîţi oameni avea cu sine [...]. Iară dacă au vădzut răceala tuturora [...] s-au apucat de trecătoarea Nistrului, suspinîndu pre Boji căpitanul şi pre Cara căpitanul de dărăbani" (M.C. 142—143).

Tentaţia de a spune tot îl încearcă : „Nu pociu tăcea aice pentru cetatea Hotinului..." (M.C. 144) şi, cîştigînd în detalii, scrierea eşuează uneori epic. Dar relatarea are efecte halucinante : „Căzacii amu fiindu la mare strînsoare de hrană, închişi den toate părţile, amu pieile de pre cai morţi lua şi le herbea, şi opincile, rădăcini mînca, obosîţi de străji totdeauna şi străbătuţi de puşci" (M.C. 163).

Un efect similar are şi amintirea invaziei lăcustelor : „În loc ni s-au luat soarele de desimea muştelor [...]. Urlet, întunecare, asupra omului sosindu, [...] unde mînca, rămînea pămîntul negru, împuţit" (M.C. 166).

Orgia de minuţii caracterizează partea memorialistică a *Letopiseţului*. Dacă în cealaltă parte Miron Costin se mulţumea de cele mai multe ori cu prezentarea lucrurilor esenţiale, acum relatează pînă şi... rănirea a doi cai (M.C. 191).

Spuneam că Miron Costin are meritul de a şti să creeze impresia relatării directe. Este un merit, deoarece acestei ipoteze subiective asupra istoriei Moldovei i se dă tonul unei relatări obiective şi, vorba lui G. G. Ursu, imparţiale. Am vorbit despre subiectivitatea de netăgăduit a scrisului costinian, ca şi despre

construcția literară a acestei scrieri de istoriografie. E. Negrici găsea în *Letopiseț* „destine ilustrative", pentru realizarea cărora se folosesc toate informațiile posibile. În fond, scriitorul vrea să informeze și, în același timp, să construiască un personaj exemplar, cum sînt multe în cronică (Vasile Lupu, Ieremia Movilă, Mihai vodă ș.a.). Același lucru îl putem spune în legătură cu Ureche și Neculce.

La originile prozei românești stau genuri *nefictive*, între care cronica ocupă locul central. Wellek și Warren au arătat că „romanul se dezvoltă din familia formelor narative nefictive — scrisoarea, jurnalul intim, biografia, cronica sau scrierea istorică ; el se dezvoltă, ca să spunem așa, din documente" [1].

Ar fi greșit să căutăm elemente de memorialistică numai în *Letopiseț*. Le întîlnim în mare măsură și în alte scrieri lăsate de vel-logofăt. Să începem cu *De neamul moldovenilor*, pentru că aici ne-am fi așteptat mai puțin. Primele rînduri din *Predoslovie* sînt de o tensiune excepțională, rezultată din modul în care memoria afectivă ordonează etapele muncii de concepere, documentare și redactare a monografiei : „Începutul țărilor acestora [...] a scrie, multă vreme la cumpănă au stătut sufletul nostru. Să înceapă osteneala aceasta, după atîta veci de la discălecatul țărîlor cel dintăi de Traian împăratul Rîmului, cu cîteva sute de ani peste mie trecute, să sparie gîndul. A

[1] René Wellek și Austin Warren, *Teoria Literaturii*, E.P.L.U., Buc., 1967, p. 286.

lăsa iarăș nescris, cu mare ocară înfundat neamul acesta de o seamă de scriitori, ieste inimii durere. Biruit-au gîndul să mă apucu de această trudă, să scoț lumii la vedere felul neamului" (M.C. 241).

Avem în aceste pagini memoralistice istoria scrierii unei cărți. Și în cuprinsul acesteia elementul memorialistic este prezent, de vreme ce în primul capitol găsim însemnări precum : „*În casa noastră* au fostu această voroavă, în Iași cu un episcop italian, care între alte, foarte pre voia gîndului mieu, mi-au zis..." (M.C. 247). După ce reproduce, din amintire, cuvintele italianului, Costin continuă în același ton memorialistic : „Cu multă mirare am stătut de mărturia acelui vlădică, de mare agiutoriu istoriei mele" (M.C. 247). Pasajul este semnificativ pentru că subliniază un fapt important : elementul autobiografic era pentru logofătul scriitor un argument întru susținerea unei afirmații. Și nu orice argument, ci unul care nu admite replica : „cu urechile mele am auzitu că..." (M.C. 260) ; șanțul „eu l-am trecut" (M.C. 263) ; „le-am cetit eu singur" (M.C. 265) ș.a.m.d.

Cînd poate da un amănunt autobiografic o face cu plăcere : „*Cercat-am* cîtva din ce este, de au primenit numele său acestu turnu, de-i zice Severinul, că acest lucru, că l-au ziditu Traian împăratul și nu altul deplin și aievea, fără număr odoacă spun istoricii cîndu au făcut și podul, căruia *cu ochii noștri am privit* pragurile prin apa limpede a Dunării, cîndu am

mersu cu Dabija vodă cu oștile la Uivar" (M.C. 257).

Amintirile cercetărilor întreprinse de dînsul îi sînt dragi și nu pierde ocazia să le aștearnă pe hîrtie : „pre o piatră ce s-au aflatu la cetățuia năruită la Gălați *am cetitu însumi eu :* SEVERUS IMPERATOR ROMANORUM [...]. Însă numai atîta am putut ceti, celelalte slove, deși și aduc cu latinești, iară a înțelege limba latinească, nici într-un chip să pricepe. Cum pre un ban de aramă galbăn, iară la aceea cetate năruită *am aflatu,* cîtu un ort de mare..." (M.C. 257). Și în *Poema polonă* găsim elemente autobiografice. Vorbind despre Bogdan, care „se mîndrea că se trage din domnii cei vechi", Costin adaugă într-o glosă : „Se află în Maramureș privilegii de la acel Bogdan. *Mi le-au arătat"* (M.C. 256).

Elementul autobiografic poate fi depistat și în termenii unei comparații, precum : „Coloniile lui Traian [...] n-au mai putut ține piept mulțimii furioase, care venea fără încetare zi după zi, *ca un nor de lăcuste* fără de număr" (M.C. 225).

Dar elementul memorialistic cel mai neașteptat îl întîlnim în... traducerea din Toppeltin *(Istoria de Crăiia Ungurească).* În cap. 54 Miron Costin introduce relatarea unei bătălii (M.C. 313) la care nu se referă Toppeltin : cea între Seidi pașa și Gheorghe II Rakoczy. La această luptă a participat și Miron Costin, fiind vorba deci de o amintire personală. Multe expresii de aici le găsim și în consemnarea aceleiași lupte, în *Letopiseț* (zac. 24 din cap. 22).

Se cuvine subliniat și faptul că paginile memorialistice din *Letopiseț* nu se referă numai la evenimente anterioare anului 1661. Găsim referiri și la anii 1665—1666 (M.C. 122), ca și la părăsirea tronului de către Petriceicu vodă, în 1673 (M.C. 122—123).

În acest capitol se impune menționarea unei scrisori în limba polonă, în care talentul memorialistului de a dramatiza amintirile este remarcabil. Scrisoarea relatează fapte petrecute cu multe zile înaintea redactării ei. Ele pot fi considerate drept memoralistice ; îi sînt perfect cunoscute, autorul *„fiind mereu de față* și întrebat fără preget de turci despre felul cum stau lucrurile“ [1].

Povestirea are cursivitatea pasajelor memorialistice din *Letopiseț* : „Mai aveam încă două zile pînă să ajungem la Adrianopol cu haraciul țării, cînd rezidenții noștri la turci au spus intendentului vizirului [...] că mergem un număr atît de mare de boieri în necazurile noastre. Ci Dumitrașco Cantacuzino, fostul domn, temîndu-se de mine mai mult decît de ceilalți pentru ticăloșiile sale, a spus (din prevedere pentru el) intendentului în chip destul de răuvoitor despre mine, că mă aflu în numărul boierilor [...]. Și ajungînd la Adrianopol la prima audiență în trebile țării, sînt provocat de fiecare dată, între subiectele privitoare la necazurile noastre, să refer despre măria sa regală (Ioan Sobieski) și despre poloni“.

---

[1] Ilie Corfus, *O nouă pagină de cronică*, în *Magazin istoric*, nr. 8, 1971, p. 69.

Relatarea cîştigă în interes în momentul în care scriitorul începe să povestească tertipurile folosite : „Ca să mă prefac, cu băgare de seamă şi tărăgănînd, aşa cum se cuvine cu un asemenea neam de oameni, după a treia întrebare am răspuns în chip ironic că într-adevăr am venit acolo, nu în aceste treburi ale ţării, ci că aş fi rezidentul măriei sale regelui Poloniei la Poartă, că sînt supusul polonilor, dar că mă aflu şi martor secret al faptului că măria sa regele de acum se găseşte într-un simţămînt bun faţă de Poartă". Efectul e sugerat printr-o notaţie scurtă : „A zîmbit a rîde".

Urmează întrebările vizirului şi răspunsurile viclene ale lui Miron Costin. Totul este relatat la modul teatral, cu replici vii şi comentarii puţine. Descoperitorul scrisorii — Ilie Corfus — a considerat-o pe bună dreptate „o nouă pagină de cronică". O pagină semnificativă de memorialistică, s-ar putea adăuga.

*

Putem afirma deci că Miron Costin a iniţiat, la noi, genul memorialisticii (Grigore Ureche s-a născut pe la 1590, iar cronica lui se opreşte la 1594), dovedind virtualităţi certe în acest gen literar. Tentaţia memorialisticii l-a urmărit în toate operele. Mecanica „memoriei involuntare" e uşor de depistat în scrierile lui, matca narativă fiind abandonată deseori în favoarea unei structuri memoriale de moment. Să ne întoarcem acum la *Letopiseţ*. De ce se opreşte la 1661 ?

Într-o foarte incitantă postfață la *Letopisețul* lui Miron, Magdalena Popescu sugerează o interpretare inedită a faptului că boierul moldav nu și-a adus „la zi" cronica. Istoricii mai vechi au susținut la unison ideea că numai vremurile tulburi l-au împiedicat s-o facă. Dar autoarea postfeței amintite afirmă contrariul: *„Costin se oprește din voință proprie la 1661,* deși de-abia de aici înainte el devenise cu adevărat contemporanul și martorul evenimentelor politice și sociale din țara sa" [1]. Adevărata activitate politică, la nivel înalt, a lui Miron Costin, începe sub domnia lui Istratie Dabija vodă, după 1661! Scriitorul s-a oprit cu *consemnarea* faptelor la anul în care, practic, a început să contribuie efectiv la *facerea* istoriei Moldovei. Asistăm la faptul paradoxal că *inițiatorul memorialisticii românești refuză memorialistica!* Refuză consemnarea istoriei pe care o face, practicînd, în schimb, cu voluptate, literatura pe teme istorice.

Magdalena Popescu și-a asigurat un loc important în exegeza lui Costin, prin relevarea în opera acestuia a *dramei căutării unei detașări* [2]. El caută această detașare spre a putea rostui istoria, a o înțelege și a o face înțeleasă. Iar înțelegerea îi pare posibilă doar printr-o găsire a *construcției* verosimile. Lotman definea arta drept cunoaștere prin re-

[1] Magdalena Popescu, *Postfață* la: Miron Costin, *Letopisețul Țării Moldovei*, Editura Minerva, București, 1975, p. 269.
[2] *Id.*, pp. 278—279.

creare ; definiţia se aplică de minune la Costin. Cînd *Letopiseţul* ar fi putut deveni exclusiv memorialistic, îl întrerupe deliberat, pentru că lipsa perspectivei îl stînjenea, ca şi aglomerarea detaliilor, neîntrezărirea efectelor ; de aceea se opreşte la 1661 (deşi scrie în 1675), aplecîndu-se spre trecut (*De neamul moldovenilor* şi cele două cronici în limba polonă). Nu se vrea memorialist dătător de informaţii inedite, ci interpret al istoriei, cugetător asupra ei. „Cînd lucrează, Miron Costin încearcă să nu mai fie boierul moldovean al secolului XVII, supus tuturor conjuncturilor interne şi externe, silit să le asculte şi să se conformeze lor. El devine istoricul, care judecă fapte, oameni şi realităţi, superioare lui în ordinea lumească, dar subordonate în scris perspectivei cronicarului. Ridicîndu-li-se deasupra, el îşi asumă dreptul de a le evalua în semnificaţia lor absolută.“ [1] Costin însuşi scria în *Letopiseţ* : „Iară nu sîntu vremile supt cîrma omului, ce bietul om supt vremi“ (M.C. 144).

Lucrul se vede clar şi în cronică : atunci cînd narează faptele la care a fost martor, evenimentele îl copleşesc. Nu-i exclus să se fi refugiat în trecut tocmai spre a fi „deasupra vremurilor“, acţionînd *astfel* asupra lor.

Un pasaj din ultima treime a *Letopiseţului* poate justifica de ce Costin s-a oprit cu consemnarea evenimentelor la 1661. Este cunoscută voluptatea cu care el căuta cauza eveni-

[1] Magdalena Popescu, *op. cit.*, p. 295.

mentelor, pe care o găsim relativ ușor la începutul *Letopisețului*, unde întotdeauna ea îi apare unică și clară. Victoria lui Matei Basarab la Finta (Miron Costin a participat la bătălie) nu-i pare însă ușor de explicat ; de aceea prezintă mai *multe* cauze posibile (M.C. 152), obligat fiind *să aleagă*, să nuanțeze. Istoria *trecută* e mai ușor de înțeles și doar ea poate fi „dominată" de scriitor. O sugerează Costin însuși la începutul zecealei 49 din „Capulu alu doodzecile" : „Iară cît putem a înțelege den mulți și den multe lucruri *pre urmă*..." (M.C. 180). Lăsînd teoretizările în seama urmașilor, Miron Costin a intuit că invenția epică este superioară relatării cronologice seci, pe care o găsim în vechile pomelnice. Pentru a fi narat, evenimentul trebuie să devină „istoric", încheiat ; procesul distanțării este obligatoriu : autorul cunoaște direcția povestirii condusă de la distanță. El este atent la funcționalitatea epică a evenimentelor narate. Căci „timpul istoric este cronologic, dar ireversibil și irepetabil [...]. Timpul epic își poate îngădui numeroase licențe : anticiparea, sub diferite forme de preaviz (titluri, prologuri narative, interpolări explicative) și recuperarea prin rememorare ; contracția și diluarea ; lipsa de durată fixă ; repetarea și omniprezența. De unde se deduce ușor că dimensiunea temporală a istoriei este unidimensională, în timp ce dimensiunea epicului este pluridimensională" [1].

---

[1] Adrian Marino, *Dicționar de idei literare*, I, Editura Eminescu, București, 1973, p. 601.

Costin subliniase, de altfel, că „ceea ce povesteşti repede nu se întîmplă tot aşa de repede" (M.C. 227).

Istoria n-are nici început, nici sfîrşit, spre deosebire de *naraţiune;* de aici necesitatea convertirii istoriei în naraţiune. Naraţiunea lui Costin, limitată la o perioadă de 66 ani, ţine cont de toată istoria Moldovei, referirile la trecut şi la prezent fiind frecvente. Dar ea are limite deloc arbitrare, determinate, prima — de împrejurări (necesitatea continuării *Letopiseţului* lui Ureche), a doua — de raţiuni artistice. Costin nu se opreşte în mod arbitrar la 1661; *Letopiseţul* se încheie cu moartea fiului lui Vasile Lupu, pentru că această moarte a consemnat căderea totală a casei lui Vasile Lupu (figura centrală a cărţii).

Aşadar, autorul şi-a dus cronica pînă acolo unde evenimentele interesau pentru destinul eroului central (destin reprezentativ). Mai departe, Costin ar fi ştiut multe, foarte multe lucruri. Era pîrcălab de Hotin, de unde urmărea lesne activitatea febrilă din două mari împărăţii; în 1664 avea să intre în divanul ţării, unde a contribuit efectiv la luarea unor decizii importante. La toate acestea se mulţumeşte să facă numai aluzii în operele sale, lăsîndu-i pe alţii să le consemneze într-o naraţiune coerentă. Cînd rezistenţa vieţii l-ar fi stînjenit, s-a refugiat în trecut, făcînd concesii tehnicii legendei.

Înainte de a încheia acest capitol, trebuie să semnalăm un element de insolită memorialis-

tică. *Letopiseţul* se adresează contemporanilor lui Costin, *făcînd apel* la cunoştinţele şi *amintirile acestora.* Concretizarea se face aproape mereu prin imagini din prezent, familiare contemporanilor scriitorului. Acelaşi lucru îl întîlnim şi în celelalte scrieri costiniene. În *De neamul moldovenilor,* de pildă, faptul că dacii „în zilele lui Domenţian împăratul şi biru lua din vistieriia Rîmului", este raportat la prezent : „*cum am văzut în vacul nostru* pre tătarîi Crîmului, fiind mai puţini decîtu oştile Mosculuí şi a crăiei leşeşti şi de la amundoao acestea neamuri lua daruri, pentru să nu facă cu ceambulurile lor stricăciune ţărîlor lor" (M.C. 255).

„Am văzut" se referea aici la „noi" = eu şi voi, contemporanii *mei.* În acelaşi mod sînt făcute comparaţii între organizarea militară a romanilor şi a nemţilor din sec. XVII (M.C. 256), între armata lui Alexandru Macedon şi armatele leşilor şi moscalilor contemporani lui Costin (M.C. 256), precum şi între unele obiceiuri romane şi cele întîlnite în Evul Mediu la turci (M.C. 260). Este foarte interesantă această *activizare a memoriei cititorului* de către unul dintre cei mai paradoxali memorialişti români.

Scriitorul este mereu preocupat de suspiciunile virtuale ale cititorilor : „Şi aceste toate nu-ţi scriu, lăudîndu vreo parte, ce tocma cum au fostu, nu să fac laudă oştii leşăşti, *am prea mulţi de ţară martori*" (M.C. 161).

În acest caz, faptele relatate sînt prezentate drept memorii spre a fi crezute. E vorba însă mai mult de un *ton memorialistic* decît de memorialistică.

În mod deliberat, logofătul nu şi-a obiectivat experienţa existenţială în genul literar al memorialisticii, ci a folosit-o întru înţelegerea trecutului.

Şi, fără voie, îmi vin în minte cuvintele unui erou al lui Mateiu Caragiale, care, întrebat de ce nu-şi aşterne pe hîrtie amintirile, răspunde : „Sunt prea multe ; n-aş mai avea vreme. Cîte cărţi ar trebui ca să le încapă pe toate : s-au adunat atîtea în atîţia mari de ani ! Multe şi de tot soiul, frumoase şi urîte, vesele şi triste, măreţe şi josnice, pipărate, groaznice... zguduitoare..." [1].

---

[1] Mateiu Caragiale, *Pajere, Remember, Craii de Curtea-Veche, Sub pecetea tainei*, Editura pentru literatură, Bucureşti, 1965, p. 242.

DRUMUL SPRE POEZIE

Echivalarea clasicizantă a poeziei cu rostirea în versuri a privat cultura română de recunoașterea cîtorva secole de poezie scrisă. Căci, privită ca efort deliberat de obiectivare *în versuri* a lirismului, poezia cultă românească apare neaccidental abia începînd cu primii romantici. Dar *Învățăturile lui Neagoe Basarab* sînt o dovadă că noi aveam poezie *scrisă* încă din secolul al XVI-lea ! În literatura română, versificația a pătruns și s-a dezvoltat independent de Poezie. Pentru prima oară, evoluția versificației intersectează pe cea a poeziei în opera lui Miron Costin ; nu însă în toată opera-i versificată, ci doar în *Viiața lumii.*

Un lucru curios trebuie semnalat dintru început : în scrierile acestui cărturar nu se află cuvintele *poet* și *poezie !* Găsim în schimb termeni din sfera semantică a cuvîntului *versificație,* pentru care ni se dau și echivalenți...

străini : „în toate țările, iubite cetitoriule, se află acestu feliu de scrisoare, care elinește *ritmos* să chiamă, iară slavonește *stihoslovie*“ [1]. În privința termenului românesc, orice echivoc este înlăturat de Costin însuși, care declară că a scris *Viiața lumii* „mai multu să să vază că poate și în limba noastră a fi acest *feliu de scrisoare ce să chiamă stihuri*“.

Din explicația că „stihul iaste nu ca altă scrisoare dezlegată, ci iaste legată de sileave, cu număr“ se vede clar că prozei îi era opusă versificația, nu poezia. Opoziția era categorică și deloc măgulitoare pentru „altă scrisoare dezlegată...“ Aceasta din urmă era literatura *lipsită de norme fixe*, poetul exprimînd, în finalul citatului de mai sus, dezideratul versului cu număr fix de silabe. Nu ne miră, în acest caz, prezența sfaturilor normative din : *Înțelesul stihurilor. Cum trebuiaște să să citească.*

Deosebirea esențială între proză și stihoslovie ar consta în meșteșug, care înnobilează „scrisoarea legată“, privită nu ca produs al imaginației, ci ca rezultat al respectării unor norme fixe. Este o treabă „dăscălească“ ce se poate deprinde, ca orice meșteșug (el echivalează „dăscăliile“ cu „învățături“). Notăm, în paranteză, o coincidență ; Boileau și-a scris *Arta poetică* în 1674, la cel puțin un an după

[1] Toate citatele din *Viiața lumii* le-am reprodus după ediția : Miron Costin, *Opere alese*, texte stabilite de Liviu Onu, Editura științifică, București, 1967, pp. 159—169.

ce Miron Costin redactase comentariile la *Viiața lumii*. Aceste comentarii, care constituie expresia concentrată a unei gîndiri estetice clasicizante,[1] amintesc, vag, caracterul normativ al esteticii lui Boileau, care, în spiritul epocii, voia să „disciplineze" creația artistică, încadrînd-o în scheme fixe. Prin acest mic tratat de versificație, Miron Costin face primul pas hotărît de la „estetica latentă"[2] a înaintașilor către apariția unei estetici românești, care se va constitui mai tîrziu.

Înaintașii întru stihoslovie ai lui Dosoftei și Miron Costin atribuiseră versurilor un rol ornant, pe care-l întîlnim încă la Costin ; el va așeza o scurtă compunere versificată în fruntea *Letopisețului* din 1675. Aceeași „dulceață" o urmăreau și autorii stihurilor „la stema țării" : Varlaam (1643), Udriște Năsturel (1640), Șerban Greceanu (1693) ș.a.

Pe lîngă acest rol ornant, Miron Costin atribuie versurilor și un rol cognitiv. După dînsul, savoarea versurilor stă în „tîlcul" pe care-l închid : „mai vîrtos să înțelegi ce citești, că a ceti și a nu înțelege, iaste a vîntura vîntul sau a fiiarbe apa". În ciuda caracterului cam „tezist" („din toate stihurile să înțeleg deșărtările și nestătătoare lucrurile lumii"), poemul e important și datorită faptului că, pentru prima

[1] G. Ivașcu a vorbit, primul, de „vocația clasică" a lui Miron Costin *(op. cit.*, pp.179—184).

[2] V. Ion Iliescu, *Geneza ideilor estetice în cultura românească*, Editura Facla, Timișoara, 1972 (Partea a doua : *Estetica latentă).*

oară în cultura română, un scriitor vede în poezie ceva mai mult decît decorul. Semnificativ în acest sens este *Apostroful* tipărit în *Psaltirea* lui Dosoftei. Reluînd cîteva versuri ale mitropolitului poet, Costin le dezvoltă în aceeaşi notă *semantică* în primul rînd, nu prozodică.

Între psalmii 131 şi 132, Dosoftei intercalase opt versuri originale :

Cine-şi face zid de pace
Turnuri de frăţîe
Duce viaţă fără greaţă
Ntr-a sa bogăţie.

Că-i mai bună depreună
Viaţa cea frăţească,
Decît armă ce destramă
Oaste vitejească.

La aceste versuri Miron Costin răspundea printr-un *Apostrof* tipărit la sfîrşitul *Psaltirii* în versuri, intitulat *Epigrama preasfinţitului părinte Dosoftei proin* (fost, *n.n.*) *mitropolit Suceavschii :*

Cine-i bogat de avere pre lume-n tot omul,
De nu v-avea-ntru sine lăcuindu pre Domnulu
Acela de-avuţie saţiu nu mai vede.
De i-ar da toată lumea, elu totu nu să-ncrede.
Şi de cîtu mai multu strînge, mai multu să lărgeşte
Şi tot deşertu să vede-ntr-averea ce-i creşte. (M.C. 327)

Aceeași tehnică a apostrofei o va folosi și D. Cantemir în partea a patra din *Istoria ieroglifică* [1], dezvoltînd primele două versuri din *Viiața lumii*.

Pe lîngă această sugestivă „confruntare" între inițiatorii poeziei culte românești (Dosoftei și Miron Costin), au mai contribuit la dobîndirea dexterității prozodice a lui Costin lecturile din poeți străini (clasici latini și polonezi din secolele XV—XVII) și traducerile *în versuri* pe care le-a efectuat.

Înainte de a vedea ce fel de poezie a creat Miron Costin, este interesant să vedem către ce gen de poezie se îndreaptă admirația lui. Dintre lecturile-i preferate, reținem *epopeea* (pe care o consideră genul suprem de poezie) și *poezia imnică*. El scrie : „cu acestu chip de scrisoare (stihuri, *n.n.*) au scris mulți lucrurile și laudile împăraților, a crailor, a domnilor și începăturile țărilor și a împărăției lor". Cînd enumeră scrierile sfinților bisericii, Miron Costin începe cu stihirile (sing. stihiră), imnuri bisericești.

Dezideratul prezenței unui „tîlc" ascuns în stihuri mărturisește preferința pentru *poezia gnomică*.

Am reliefat aceste preferințe pentru că ele indică genurile de poezie în care a creat Miron Costin. Nu e surprinzător, în acest caz, faptul că începuturile poeziei culte românești s-au manifestat (pe lîngă tălmăcirea psalmilor, de

[1] D. Cantemir, *Opere*, IV, Editura Minerva, București, 1973, p. 163.

către Dosoftei) sub forma lirismului gnomic (întîlnit în multe scrieri în proză și, rareori, în versuri) și a celui imnic. Vom semnala, la momentul oportun, și genul epopeic.

*

În cazul lui Costin nu trebuie să căutăm poezie numai în versuri, ci în *toată opera* sa. Perspectiva este curat lirică. De aceea, putem vorbi la el mai degrabă de o *atitudine lirică*, accidental obiectivată în scris (alte manifestări ale atitudinii lirice : pamfletul, imprecația) decît de *poezie* în accepțiunea pe care o dăm azi acestui termen. Adevărată poezie avem numai în *Viiața lumii*, poem care depășește cu mult simpla importanță istorică (prin el Costin este inițiatorul liricii profane românești), avînd încă o apreciabilă valoare estetică. „Păcatele" scrisului costinian (paranteze, glosări) le întîlnim și aici, dar ele nu impietează asupra poeziei.

Au fost critici care i-au reproșat poetului lipsa lirismului ; dar acesta-i un poem gnomic, precum *Glossa* lui Eminescu și, în consecință, avem de-a face cu un lirism de tip special. Autorul a urmărit să exprime în stihuri adevăruri generale, sub formă de maxime. Poezia gnomică în general se caracterizează printr-o notă (întîlnită în toate scrierile lui Costin) dominant didactică, cuprinzînd sentințe, maxime, reflecții morale, sfaturi practice. *Letopiseţul* din 1675 îmi pare foarte important ca

literatură gnomică. Aceasta a fost vocația adevărată a lui Costin și este suficient, pentru a ne convinge, să citim cîteva pagini din oricare scriere a învățatului moldav. El este un scriitor prin excelență meditativ și lirismul țîșnește neașteptat în lamentațiile provocate de concluzii fataliste :

A lumii cîntu cu jale cumplită viiața,
Cu griji și primejdii, cum iaste și ața :
Prea subțire și-n scurtă vreme trăitoare.
O, lume hicleană, lume înșălătoare !
Trec zilele ca umbra, ca umbra de vară,
Cele ce trec nu mai vin, nici să-ntorcu iară.

Să ne amintim că în lamentațiile din *Letopiseț* lirismul izbucnea cu aceeași intensitate : „O ! nestătătoare și niceodată încredințate lucrurile a lumii, cum vîrsteadză toate și turbură și face lucruri împotrivă !“ (M.C. 98).

Un pasaj asemănător întîlnim și în *De neamul moldovenilor* : „Și cu vreme îndelungată, ce nu strămută și nu astupă, vestite împărății, crăii, domnii“. (M.C. 271). Altă dată o exclamație înlocuiește orice comentariu : „Iară nestătătoare și lunecoase hirile omenești !“ (M.C. 179).

În *Viiața lumii*, universala temă a sorții schimbătoare găsește o originală rostire :

Fum și umbră sîntu toate, visuri și părere.
Ce nu petrece lumea și-n ce nu-i cădere ?
Spuma mării și nor suptu cer trecătoriu.
Ce e în lume să nu aibă nume muritoriu ?

După ce apăruse deseori în *Letopiseț*, motivul „roții lumii" apare ca simbol al nestatorniciei :

> Trece veacul desfrînatu, trec ani cu roată,
> Fug vremile ca umbra și nici o poartă
> A le opri nu poate. Trec toate prăvălite
> Lucrurile lumii, și mai mult cumplite.
> Ca și apa în cursul său cum nu să oprește,
> Așa cursul al lumii nu să contenește.

Concluzia firească este că nimic să stea în veci nu poate :

> Nu-i nimica să stea în veci, toate trece lumea,
> Toate-s nestătătoare, toate-s niște spume.

Accentele în care e deplîns caracterul fulgurant, înșelător, al lumii, prevestesc cu două veacuri *Glossa* lui Eminescu :

> Umblăm după a lumii înșălătoare față.

Zădărnicia exprimată în aceste versuri nu este a cititorului *Bibliei* sau a unor cărți brodate în jurul „fortunei labilis", ci este concretizarea emoției unui poet care încearcă a surprinde lumea în latura-i stabilă. Ceea ce declanșează lamentația poetului este teama de hazardul necontrolabil :

> Norocul la un loc nu stă, într-un ceas schimbă pasul.
> Anii nu potu aduce ce aduce ceasul.

Orice izbîndă, odată dobîndită, intră sub acţiunea atotdistrugătoare a Timpului :

> Vremea începe ţările, vremea le sfîrşaşte
> Îndelungate împărăţii vremea primeneşte.
> Vremea petrece toate ; nici o împărăţie
> Să stea în veci nu o lasă, nici o avuţie
> A trăi mult nu poate.

Sînt citaţi într-o cavalcadă halucinantă prin lumile fabuloase pe care le sugerează, autorii faptelor ce păreau, cîndva, a se sustrage perisabilităţii :

> Cei din lume
> Mari împăraţi şi vestiţi

cărora

> Acu de-abiia nume
> Le-au rămas de poveste.

Mai mult decît apariţia motivului *„ubi sunt“* din Hrisostom, ne interesează aici faptul sugestiv că exemplele sînt luate şi din sfera culturală :

> Nici voi, lumii înţelepţii, cu filosofia
> Hălăduiţi de lume, nici theologhia
> V-au scutit de primejdii, sfinţi părinţi ai lumii,
> Ce v-au adus la moarte amară pre unii.

Versul eminescian „Nu spera şi nu ai teamă“ exista în germene la Costin :

> Nime lucruri pre voe de tot să nu crează,
> Nime-n grele, nădejdea de tot să nu piarză.

Finalul sublimează lamentația, într-un lirism gnomic de cea mai aleasă speță :

Vieţuim şi viiaţa iaste neştiută,
Şi pînă la ce vreme iaste giuruită.
Aşa ne poartă lumea, aşa amăgeşte,
Aşa înşală, surpă şi batjocureşte [...]

Vacul nostru cu-mprumut dat în datorie.
Ceriul de gîndurile noastre bate jocurie.

Prea puţini poeţi români au avut şansa de a-şi obiectiva emoţiile într-o limbă românească atît de savuroasă pentru cititorul de azi. Adevăruri care ar putea părea banale în altă rostire sînt înnobilate aici de un limbaj dezarmant prin savoarea desuetudinii :

Mulţi au fostu şi mulţi sîntem şi mulţi te-aşteaptă ;
Lumea din primenele nu să mai deşteaptă.
Orice iaste muritoriu, cu vreme să petrece ;
Trece vremea şi pre-ai săi toţi îi părăseşte [...]
Născîndu-ne, murim ; murindu, ne facem cenuşă [...]
Ia aminte, dară, o oame, cine eşti pe lume
Ca o spumă plutitoare, rămîi fără nume.

Lirism există destul în *Viiaţa lumii*, dar nu-l pot vedea acela care caută la începuturile poeziei româneşti un lirism gen Rimbaud sau Mallarmé.

În direcţia lirismului gnomic, numai *Apostroful* tipărit în Psaltirea lui Dosoftei se apropie, ca valoare lirică, de *Viiaţa lumii (Versuri*-le *despre începuturile neamului* sînt o simplă versificare pe temă istorică, iar *Stihuri*-le

împotriva zavistiei sînt supărător de moralizatoare).

Este sugestiv faptul că la începuturile poeziei laice românești stă lirismul gnomic. Edgar Papu vedea în *lirica reflecției* primul stadiu de emancipare a fenomenului liric. În fazele începuturilor, lirismul colectiv era singurul gen poetic existent. „Primul element care conferă lirismului *individual* noua sa perspectivă de adîncime este reflecția, adică o cugetare sau un ansamblu de cugetări cu substrat etic și psihologic". [1] Reflecția implică un caracter de originalitate, indiciile unui coeficient *personal* de gîndire, care-l desparte pe gînditor de ceilalți oameni. Faptul că motivul deșertăciunii domină *Viiața lumii* nu-i întîmplător. După opinia lui Edgar Papu „lirica deșertăciunii apare ca un produs *inițial* al reflecției, care evocă tristețea dată de certitudinea morții. Există, însă, înlăuntrul ei, două tipuri distincte (ambele apar la Costin, *n.n.*). Într-unul, tristețea provocată de caracterul inevitabil al morții se află împărțită cu deziluzia însăși a vieții, care-și trădează inconsistența chiar în prezentul desfășurării ei. În celălalt tip, această inconsistență se relevă numai ulterior prin intuirea unui ciclu încheiat (sesizarea decadenței epocii este acută la Costin, *n.n.*), sub chipul surprizei dureroase și adînc răscolitoare. Am-

[1] Edgar Papu, *Evoluția și formele genului liric*, Editura Tineretului, 1968, p. 44.

bele expresii lirice converg către același motiv al deșertăciunii, legate printr-o trăire zguduitoare, de coordonatele fundamentale ale existenței umane : viața și moartea“ [1].

Și să nu uităm că de la motivul deșertăciunii s-a ajuns la pesimismul modern. În literatura română, Miron Costin este și pe această cale un precursor.

I s-a mai reproșat autorului *Vieții lumii* influența livrescă, repetîndu-se obsedant cea a *Ecleziastului*. Iată ce poate să scrie autorul unei cărți recente : în *Viiața lumii* „cugetările pornesc de la textul *Ecleziastului*, comparațiile de la *David Proorocul*, iar întrebările privitoare la *mari împărați și vestiți* din cartea lui Toppeltin“ [2]. Așadar, nimic personal : totul „pornește de la...“, autorul fiind cel mult un bun compilator ! Cam la fel procedează și D. Velciu, care tot caută la Costin „corespondențe“, „apropieri“ și „influențe“ din mari autori [3]. Cineva a scris un studiu întreg intitulat *Ovidiu în opera lui Miron Costin* [4]. La fel proceda, cu multe decenii în urmă, profesorul Cartojan care, urmînd studiul *Fortuna labilis* al lui Ramiro Ortiz, căuta cu multă migală aparițiile succesive ale acestui motiv, începînd din antichitatea greacă și trecînd prin

[1] E. Papu, *op. cit.*, p. 58.
[2] I. Șiadbei, *op. cit.*, p. 118.
[3] D. Velciu, *op. cit.*, pp. 166—174.
[4] N. Lascu, Extras din : *Publius Ovidius Naso*, Editura Academiei, București, 1957.

toate marile literaturi. Concluzia : „Din literatura italiană, aceste locuri comune au putut trece prin studenţii polonezi din universităţile italiene în literatura regatului vecin şi printr-un model polon — pînă acum neidentificat — fără să negăm şi modelele clasice latine, a putut ajunge la Miron Costin“ [1]. Numai experienţa directă o neagă profesorul...

Însă „fortuna labilis“ este un motiv vechi de cînd Poezia, tocmai pentru că e o concluzie evidentă a oricărei experienţe îndelungate de viaţă. Nu era o condiţie obligatorie ca Miron Costin să fi citit *Ecleziastul* ca să se convingă că viaţa este trecătoare, după cum pesimismul lui Eminescu nu este rezultatul lecturilor din Schopenhauer. Costin citise de bună seamă *Ecleziastul* şi multe alte cărţi pe tema *fortunei labilis*, dar nu lecturile, ci domniile mai schimbătoare decît vremea, capetele căzute atît de des, pîrjolirile devastatoare şi războaiele ce nu mai conteneau l-au dus la convingerea că „nimica să stea în veci nu poate“. Este suficient să citim *Letopiseţul* pe care ni l-a lăsat, ca să vedem la cîte tăieri de capete (făcute fără prea multe proceduri judecătoreşti) a fost martor, despre cîte necinstiri de boieroaice a auzit şi la cîte pîrjoluri a asistat. Ideea nestatorniciei, provenită din experienţa concretă acumulată în patru decenii de viaţă atît de zbuciumată, a fost asociată fatalismului

[1] N. Cartojan, *Istoria literaturii române vechi*, vol. II, Fundaţia regală pentru literatură şi artă, Bucureşti, 1942, p. 171.

Ecleziastului, iar sinteza rezultată între experiența faptelor trăite și influențele livrești a fost concretizată în poemul *Viiața lumii.* S-a remarcat pe bună dreptate că „nesiguranța vieții de fiecare zi primește în comentariile lui Costin o elocventă prelungire livrescă“ [1]. Elocventă tocmai pentru că este *secundară,* dar organic legată de experiența personală a artistului, la care Doina Curticăpeanu surprindea o „capacitate de trăire în imaginație a nefericirii“ [2]; a nefericirii cauzate de prezentul istoric, trebuie adăugat. Prelungire în imaginație a suferinței, amplificarea ei în ficțiune; artistul își domină suferința, amplificînd-o.

De citit, boierul moldovean citise, e drept multe lucrări de istorie (îndeosebi lucrări didactice sau de popularizare din veacul al XVII-lea) precum și mari autori clasici, din care se văd ecouri în *Viiața lumii.* Dar ecourile livrești nu scad cu nimic valoarea primului poem gnomic românesc, în care întîlnim, dacă tot vorbim de influențe, una populară (de ex. proverbul : „Anii nu potu aduce ce aduce ceasul“). Și să nu uităm că, în secolul al XVII-lea, *Ecleziastul* însuși avea o circulație cvasipopulară. Cît despre imaginea (întîlnită și la Ovidiu) cu viața fragilă precum firul subțire, importantă nu este atît influența (dacă va fi fost reală) cît împămîntenirea motivului de către Costin. Acesta a scris poemul dintr-o convingere intimă, dobîndită în viața-i zbuciumată

[1] Doina Curticăpeanu, *op. cit.,* p. 45.
[2] *Ibid.*

şi nicidecum culeasă din cărţi. Motive livreşti, cu mare circulaţie în epocă, s-au asociat ulterior (motivul *„ubi sunt"*, cel al roţii norocului), în timpul scrierii poemului, dar numai spre a concretiza mai plastic convingerea intimă a poetului. Ne-o dovedeşte şi *Letopiseţul*, ale cărui comentarii sînt de cele mai multe ori în spiritul poemului *Viiaţa lumii*.

Spuneam că Miron Costin narează istoria pentru a o putea comenta. Adăugăm acum că el ştie de la început ce trebuie să demonstreze prin fiecare exemplu prezentat ca real. În *Poema polonă* spune la un moment dat : „Şi din scurgerea acestor veacuri, şi din felul cum [...]a căzut Împărăţia Romană din puterea ce avusese, fiecare poate să vadă ce schimbătoare este lumea" (M.C. 226). E puţină ironie în acel „fiecare" cu sens de „oricine" ; o ironie fină la adresa celor ce nu-i cred în stare pe poeţi să născocească ceva fără a răsfoi bucoavnele. La ce bun să căutăm „izvoare" şi „influenţe", de vreme ce situaţia social-politică nestatornică la culme dovedise tuturor contemporanilor poetului cît de trecător e totul ? Nu de influenţe este vorba, ci de *mentalitatea* comună scriitorilor epocii.

Dacă privim poezia ca atitudine lirică în faţa vieţii, Miron Costin este unul dintre primii poeţi români. Iar dacă vrem neapărat să citäm şi influenţe livreşti (opera lui Costin n-a reuşit încă să-i convingă pe unii istorici literari că nasc şi în Moldova creatori originali...), cea mai importantă îmi pare nu una tematică, ci

prozodică. Poemul este scris în versuri de 13 silabe, vers îndeobște folosit în poezia polonă din secolul al XVII-lea. P. P. Panaitescu arată că nu poate fi întîmplător faptul că același vers de 13 silabe l-a folosit Miron Costin și în cronica sa versificată în limba polonă.

A căuta lirismul lui Costin numai în versurile pe care le-a lăsat, înseamnă a nu vedea pădurea din cauza copacilor. Un fior *elegiac* îi străbate întreaga operă, dîndu-i unitate și timbru specific.

A lumii cîntu cu jale cumplită viiață...

Cîntecul, jalnic, se vrea util ; de aceea poetul adoptă stilul sentențios și caută a da „pilde". Născut *poet*, Miron Costin s-a îndreptat spre genurile literare predilecte în epocă. Poezia — așa cum o înțelegem astăzi — a practicat-o rar și nu întotdeauna la nivelul artistic maxim. Concepția lui despre poezie este desuetă. Dar poezia îi străbate opera, limitele ei fiind limitele poeziei epocii. Pentru istoria poeziei românești, importanța lui Miron Costin este cu totul excepțională ; alături de Dosoftei, el a început lupta cu o limbă nemlădiată îndeajuns ; lupta pentru o limbă în care *să se poată face poezie*. Lupta care îi va îngenunchia și pe alți poeți remarcabili (Eliade Rădulescu este exemplul cel mai concludent) a început-o, *deliberat*, el.

Născut prea devreme, Miron Costin a rămas un poet virtual. Dar — poet.

*

Circumstanțele istorice au făcut ca cea mai întinsă scriere în versuri a lui Miron Costin să fie zămislită într-o limbă străină (poloneză). Este vorba de *Poema polonă*, rezultată din prelucrarea *Cronicii polone*, din care s-au scos pasajele de erudiție, reținîndu-se în esență firul epic, dezvoltat cu noi episoade. Rezultatul a fost o operă în care se surprind trăsăturile definitorii ale genului epopeic.

Această primă încercare de epopee românească a fost zămislită cînd genul era încă în floare.

Cam în aceeași vreme Milton scria *Paradisul pierdut* (1667), iar în secolul următor Voltaire compunea, onorabil încă, *Henriada* (1728). Cu un secol înainte de Costin apăruseră trei dintre cele mai izbutite lucrări ale genului : *Orlando furioso* (1516—1532), *Lusiadele* (1572) și *Ierusalimul eliberat* (1575).

Opera lui Costin se înscrie într-o tradiție literară în care epopeea era un gen foarte prețuit. Poema e scrisă în versul de 13 silabe, frecvent folosit în literatura polonă din secolul al XVII-lea, mai ales în poezii epice cu caracter istoric, mult cultivate în Polonia de atunci. Acest vers este cel obișnuit de poeții poloni ai vremii, versul eroic. *Poemul eroic cu subiect istoric* era un gen de predilecție în țara vecină începînd din a doua jumătate a veacului XVI și pînă la mijlocul veacului XVIII.

Opera lui Miron Costin stă, după opinia istoricului literar polonez Al. Brückner, alături de

cele mai bune produse similare ale literaturii polone din veacul al XVII-lea. Din motive destul de greu de înțeles, cercetătorii cei mai competenți ai literaturii române nu i-au acordat atenția cuvenită (excepție făcînd P. P. Panaitescu, căruia îi datorăm cunoașterea ei, în ediție critică, de către cititorii români).

N. Cartojan spunea despre *Cronica polonă* și *Poema polonă* că, pur și simplu, „nu fac parte din literatura românească"; „totuși — scria îngăduitor profesorul — pentru înțelegerea personalității literare a cronicarului și pentru cunoașterea adîncită a ideilor lui despre romanitatea neamului, ne vom opri pe larg și asupra scrierilor lui în limba polonă" [1].

G. Călinescu nu-i acorda nici atîta atenție poemei, amintind-o în ultimele rînduri ale paragrafului dedicat lui Miron Costin : „Poemul este prozaic, dar nu naiv. Genul acesta de enumerație versificată se constată a fi fost foarte plăcut polonilor, fiindcă în veacul următor, Zaluski își făcea catalogul cărților în versuri" [2].

Dar faptul că a fost redactată într-o limbă străină și că polonezii o studiază în cadrul literaturii lor nu este un argument întru susținerea ideii că opera nu aparține literaturii române, atîta vreme cît autorul ei este unul dintre ctitorii acestei literaturi. Viziunea *românească* asupra lumii e mai puternică decît motivele mitologiei clasice folosite de poet.

---

[1] N. Cartojan, *op. cit.*, p. 165.

[2] G. Călinescu, *Istoria literaturii române de la origini pînă în prezent*, ed. cit., p. 26.

Haina străină (slavonă, grecească, latină, poloneză, italiană) în care s-a manifestat uneori spiritul românesc în cultură nu a dus la alterarea sau transformarea lui. Avem datoria de a reconsidera această afirmare românească în alte galaxii, din care a venit timpul să ne adunăm substanța. Trebuie să-l refacem pe Costin din această risipire a lui. Conștiința de cultură este schimbată azi, în sensul unei deschideri către universal, care nu se face pe o singură cale, nici nu se lasă invalidată de folosirea unei limbi străine. Opera este în consonanță cu sensibilitatea românească și cu spiritul poporului nostru. Viziunea raiului, de pildă, ar fi fost în mod cert alta dacă lucrarea ar fi fost gîndită și redactată de un străin. *Poema polonă* aparține mediului cultural și ideologic moldovenesc, care a generat-o și se înscrie în mod firesc în evoluția istoriei culturale a românilor. Ei aveau nevoie, ca neam, de o scriere care să cînte originile [1] și aceasta a apărut, în mai multe variante chiar, de sub pana lui Miron Costin. Numai datorită circumstanțelor istorice ea a fost redactată în limba poloneză. Este cert că poetul care făcea eforturi „ca să să vază că poate și în limba noastră a fi acest feliu de scrisoare ce să chiamă stihuri" plănuia să scrie *în românește* un poem despre originile neamului. Șase *stihuri de descălecatul țării* pusese în fruntea *Letopisețului*. Ele sînt rezultatul prelucrării unei versificări anterioare,

[1] Eminescu presupunea existența unei epopei, în vremuri vechi, în Moldova.

tipărită în 1673. Structura „compunerii" nu este de poem gnomic, precum *Viiața lumii* sau *Apostrof*, ci de epopee :

Neamulu țărîi Moldovii de unde dăradză ?
Din țara Italiei, tot omul să creadză.
Fliah întăi, apoi Traianu au adus pre acice
Pre strămoșii cestoru Țări de neamu ferice.
Răsădit-au țăriloru hotarele toate.
Pre semne ce stau în veci a să vedea poate.
Elu cu vița cestui neam Țara Românească
Împlut-au, Ardealul totu și Moldovenească.
Semnele stau de să văd, de dînsulu făcute :
Turnulu Severinului să custe-n vremi multe.
Strămoșii Moldovei adus-au în țară,
Pre gheții cu sabiia scoțînd din hotară.
Stau semnele podului cu praguri căzdute
Și Turnulu Severinului de Seviru făcute.
Podulu preste Dunăre-n Țara Rumânească
Le-au trecutu-și oștile-n Țara Ungurească.
Pre cela pod au trecutu Moldoavei stremoșii,
Bătînd războiu cu dachii, a sașiloru moșii (M.C. 362).

Numai privindu-le ca început de epopee putem salva aceste versuri lipsite de fior liric.

Am reprodus integral această „compunere", deoarece este o mostră a formei pe care ar fi putut s-o îmbrace prima încercare de epopee românească, dacă Miron Costin ar fi zămislit-o întîi în românește.

Nu avem indicii certe că vel-logofătul a vrut să scrie, în *Poema polonă*, epopeea originilor noastre etnice, dar elementele de epopee *domină* în această scriere, care, indiferent de

intenționalitatea autorului, constituie prima epopee scrisă de un român. Și de ce ne-am mira că încerca să nareze la modul epopeic istoria formării poporului său, de vreme ce între lecturile acestui om de cultură clasică acest gen era des întîlnit ? Se pare că epopeea genezei unui neam îi părea boierului moldav genul suprem de poezie, Poezia însăși.

Preocuparea de a face cunoscute originile poporului român este o constantă a scrisului lui Miron Costin. Rostirea la modul epopeic poate fi pusă pe seama influenței modelelor străine (antice și medievale), ceea ce nu reduce cu nimic valoarea scrierii. Ea începe după modelul clasic („Cînt țara-mi înlăcrimată și pe bieții locuitori ai Țării Moldovei"), nelipsind nici invocația muzelor : „Muză sarmată ! Iartă-mă că nu pot îndestula cum se cuvine cerințele fiilor tăi prea frumos educați, dragii tăi cei alintați, pentru care, deși i-ai hrănit la sînul tău, ai adus cu multă cheltuială și doice, chemînd pe zeițele depărtate din Helicon și cîte cîntărețe sînt în jurul Helespontului, precum și Aretuzele și Pieridele, fecioare din părțile Siciliei, și n-ați lipsit nici voi, Diane din Asiria" (M.C. 220).

Poetul nostru, pe care îl „îndurerau nemaiauzite scene de tiranie neroniană, prădăciuni, cruzimi de nepovestit", ar vrea „cel puțin să arăt în cuvinte simple de unde se trage neamul moldovenilor, să dezvălui aceasta lumii".

Tentația monografică îl constrînge să facă destule paranteze, mult mai puține totuși decît în celelalte scrieri, în care efortul informativ prevala asupra celui artistic (a fost deja remarcată structura enciclopedică, aglutinantă, a epopeilor, care absorb texte cu conținut variat prin interpolări numeroase). În *Poema polonă*, raportul între informație și efortul rostirii artistice s-a inversat, interesul autorului concentrîndu-se asupra obținerii efectului artistic. În cele mai multe pasaje e lăudabil modul în care poetul a evitat pericolul monografic, necăzînd în amănunte nesemnificative. O comparație cu *Cronica polonă* este relevantă în acest sens : despre limbă, de exemplu, există un întreg capitol în cronică, redus la un singur paragraf în poemă. Semnificativ este faptul că acest paragraf se structurează tot pe un tipar epic, subliniind schimbările produse în limbă de-a lungul timpului.

Discontinuitatea epică este favorabilă genului epopeic ; și iată cum unul din defectele scrisului său devine, grație genului abordat, o calitate.

Mai mult decît operele anterioare ale lui Costin, *Poema* are unitate, istorisind o acțiune închegată (nașterea poporului român) în jurul căreia se dezvoltă o serie de episoade secundare, toate povestind însă evenimente eroice de o deosebită însemnătate în viața acestui popor. Autorul acordă o atenție cu totul specială legendelor etiologice (explicative). El reproduce legendele care justifică însemnele

heraldice ale Moldovei (bour) și Țării Românești (corb). Sînt inserate, de asemenea, numeroase legende care explică toponimele : Moldova, Siret, Bistrița, Limpede, Cîmpii lui Dragoș, Suceava. Iațcani, Roman, Boureni ș.a. Poetul are obsesia localizării reperabile geograficeşte, precum și obsesia etimologică. Trebuie remarcat însă că nu toate etimologiile sînt corecte ; avem de-a face cu o operă literară a unui cărturar a cărui fantezie se obiectivează deseori în ficțiuni etimologice. Paralel cu adevărul istoric este urmărită verosimilitatea, justificarea în plan artistic. Motive mitologice cunoscute sînt prelucrate într-o înlănțuire epică originală. Episodul răpirii inelului de o pasăre este un elment folcloric foarte răspîndit. N. Cartojan l-a semnalat și în literaturile medievale europene, precum și în *O mie și una de nopți*. G. Călinescu semnala, la rîndul său, că Sakuntala pierdea în rîu inelul dat de regele Dușanta și un pescar îl găsea într-un pește. Ar fi zadarnic să încercăm a spune cu precizie de unde s-a inspirat Costin. Important este că a creat o ficțiune viabilă. Pornind de la un fapt consemnat istoricește — victoria asupra dacilor — Costin construiește o frumoasă ficțiune : expediția fabuloasă a lui Traian spre răsărit („Tartaria cea Mare", bactrieni, „țările Persiei", „pustia de lîngă Marea Roșie", Egipt), ceea ce echivalează pentru autor cu... „înconjurul lumii". Expediția este presărată cu semne ale trecerii eroului (Traian „lasă în urmă un șanț săpat pe vecie") și poate

fi comparat cu cea, la fel de fabuloasă, a lui Alexandru Macedon, despre care boierul moldav găsise multe însemnări prin cărțile pe care le citează.

Istoria e povestită la modul fabulos, cu multe imagini din mitologia eroică tradițională : cea mai aprigă luptă este „întrecerea în numele lui Mars", zeu sîngeros care participă la luptele muritorilor. Războiul este „hora lui Mars", din care învinșii ies, lăsînd locul celor mai puternici. Popoare întregi se mută dintr-un loc în altul. Totul este posibil în această epopee, al cărei cadru nu-i pare autorului cu nimic mai prejos decît cel al vestitului Egipt.

Întîlnim unele neconcordanțe istorice și afirmații riscante, ca această glosă : „Nilul are o înfățișare neplăcută" (M.C. 230). Costin își permite acum orice afirmație (el, care în celelalte scrieri era atît de prudent în a judeca ceea ce nu văzuse cu propriii ochi !), căci în această scriere efortul artistic e dominant ; cum am putea să ne îndoim de intențiile preponderent estetice ale autorului, cînd întîlnim pasaje precum acesta : „Peste tot, cîmpii mănoase, pășuni întinse ; care alte pămînturi în lume se pot asemăna cu acestea ? Și Prutul, [...] rîu bogat șerpuind pe șesuri întinse cu cîmpii mănoase pe maluri. Aici zadarnic te mai lauzi, Egiptule, că acolo în țara ta întreci Prutul în bogăție".

Iar în alte versuri : „Dacă zeițele din fabulele grecești ar fi aflat de aceste ținuturi, ar fi venit desigur aici în Olimpul lor".

Mai occidentalizant, prințul Cantemir mută „ipoteza" mai spre apus, pe Ceahlău... *(Descriptio Moldaviae).*

Personificările și, mai ales, exaltarea aceasta, menită a conferi măreție rostirii, este de-acum a poetului, nu a savantului autor de monografii. Istoria e văzută la modul grandios, ca această plecare a maramureșenilor spre Moldova : „Mergeau veseli la luptă romanii, acum prefăcuți în români, cu numele acesta mare astfel corupt. Ei își aminteau de Traian și de locurile glorificate prin numele său, precum și de virtuțile și calitățile lui antice".

Avem de-a face aici cu avataruri ale aceleiași seminții. De altfel, conștiința puternică a apartenenței la neam o au în genere eroii marilor epopei.

Autorul știe să dea versurilor suflul necesar în epopee, iar coborîrea lui Dragoș în Moldova devine și ea fabuloasă : „Cînd aplecară ochii, văzură o țară, cum ar fi o grădină înflorită între gardurile ei cu patru laturi. Privind spre răsărit, se minunară de așa țară cu cîmpii pline de flori, asemenea raiului."

În acest decor fabulos au loc fapte neobișnuite : „aici iapa adesea fată doi mînji, și oaia trei miei deodată, iar vaca tînără de trei ani fată un viței", în timp ce Bîrladul, „rîu roditor" curge „în bogăție îmbelșugată, ducînd cu unda lui miere și lapte, desfătări ca în rai".

Iată în această primă epopee românească și o călătorie în paradis ; într-un rai terestru, identic cu cel reprezentat literar în folclorul

românesc. Hiperbolizarea realului e frapantă, dovadă că poetizarea este voită.

Aceste informații nu mai sînt ale simplului cronicar, ci ale rapsodului ce zămislește epopeea unui neam. Este „vorbire aleasă", cum zice poetul, care se orientează aici mai mult spre efectul artistic decît spre informație.

I-a fost dat exilatului să izbutească pagini de aleasă epopee, într-o limbă străină, cu mai bine de un veac înaintea *Țiganiadei*. Fragmente întinse din *Poema polonă* au măreție de epopee, narînd fapte din vremuri fabuloase și eroice ; personaje legendare participă la acțiuni în care un loc important îl ocupă miraculosul (păgîn și nu creștin, cum ne-am fi așteptat la un moldovean din secolul al XVII-lea) iar aluziile mitologice sînt frecvente. Nu numai la mitologia românească, de sorginte folclorică, ci și la cea clasică, de orgine greco-romană. Lupta este, cum aminteam, „întrecerea în numele lui Mars" (zeul războiului, la romani) ; fluviul „poartă război cu Phoebus (denumire purtată de zeul Apollo) ca să prindă din razele lui, căci stîncile aplecate îi ascund cerul" ; Nilul se „laudă" cu „protecția Cererei" ș.a.m.d. Se fac aluzii la locuri celebre din istoria civilizației universale, la care sînt raportate mediile epopeei noastre : „Moldova cea bogată în recolte, asemănătoare Egiptului".

Din păcate nu vom putea dovedi valoarea literară a acestei epopei decît prin citate în limba polonă, care ar face analizabil și stilul acestei scrieri sau, cel puțin, printr-o traducere

românească în versuri, care să respecte ritmul original. Prin traducerea în proză se pierde enorm din măreția epopeei. Oricum, însă, este sigur că Miron Costin a „urdzit" nu numai „începătura letopisețului", ci și începătura epopeei românești.

Numindu-l cronicar, uităm că a scris, printre alte opere, prima epopee românească, adevărată *Eneidă* a latinilor din Dacia.

Nu cunoaștem versuri românești scrise de Miron Costin după 1675 și nu vom ști niciodată care ar fi fost urmările efortului de disciplinare prozodică pe care și l-a impus în *Poema polonă*.

O privire atentă asupra eforturilor lui în privința versificației pe de o parte, și asupra poetului virtual (care nu luase cunoștință de sine, neavînd conștiința... literaturii), pe de altă parte, va duce la descoperirea unui unic drum spre poezie al acestui artist care a început prin a scrie versuri ; drum pe care l-a parcurs deliberat uneori, involuntar alteori. Vedem poezie și acolo unde Miron Costin n-a sperat. Superbă „răzbunare" a Istoriei !

DESTIN SCRIITORICESC

Așa cum Ureche-vornicul este primul cronicar notabil, Miron Costin este primul enciclopedist moldovean și primul destin de mare intelectual născut în Principate. Cu greu i s-ar putea alătura cineva, în acest secol XVII românesc, bogat în oameni de ispravă în războaie, în domni, domnițe, pîrjoluri și tăieri de capete. E fascinant destinul acestui om care, între ocupațiile ostășești și dregătorești, scrie literatură istorică, face traduceri din latinește, zămislește monografii și chiar versuri ; și în același timp pune la cale intrigi, aduceri și răsturnări de domni, fiind atît de înțelept încît să nu fie prea conformist într-o vreme în care aceasta ar fi însemnat trădare de țară. Se știe din documente că nutrea mari ambiții de dominare politică, dar esențial pare faptul că este primul moldovean care încearcă a-și stabili o reputație culturală.

Dintre multele rubedenii, mai mult decît influentele familii domnitoare ale Movileştilor şi Cantacuzinilor, interesează legăturile de sînge (îndepărtate, e drept, dar semnificative) cu Grigore Ureche şi Ioan Neculce.

Deşi familia lui nu era din cele mai vechi, dobîndise averi însemnate, printr-un ereditar spirit descurcăreţ. Tatăl său nu ştia să se iscălească, dar era foarte priceput în treburile vieţii. De la acest hatman analfabet moşteneşte Miron titlul de nobil polon, ceva avere şi multe relaţii politice.

Anii copilăriei şi i-a petrecut în Polonia, învăţînd la colegiul iezuit din Bar, după metoda scolastică, limba lui Cicero şi disciplina severă a clasicismului latin. Ieşi din această şcoală cu o cultură enciclopedică şi cu neţărmurită admiraţie pentru antichitate.

Pe la 1652—1653 se întoarce în Moldova, găsind o realitate mult deosebită de cea în care trăise pînă atunci. Venea cult şi rafinat într-o ţară care tocmai atunci trecea printr-un proces de înnoire şi dezvoltare culturală (sfîrşitul domniei relativ liniştite a lui Vasile Lupu). Atmosfera cărturărească incipientă era favorabilă unui intelectual care avea să tînjească toată viaţa după tihna lecturii. Om deprins cu acţiunea continuă, intră în viaţa politică, preocupîndu-se intens de viitorul lui şi al familiei. Ceea ce a ridicat situaţia socială a lui Miron Costin a fost căsătoria cu Ileana Movilă, descendenta unei familii cu tradiţii culturale şi politice polonofile. Prin căsătorie

se înrudise cu mulţi oameni politici influenţi, dar şi cu o personalitate culturală precum Petru Movilă.

Prin procese repetate şi cumpărări adună o avere imensă (161 de sate) şi e mîndru cînd doi copii îi sînt botezaţi de mînă domnească. Începe şirul lung al dregătoriilor avute la Curte, fiind preocupat deopotrivă de rivalităţile din sînul boierimii, ca şi de problemele importante care priveau interesele generale ale ţării. Miron Costin a avut, în epocă, una din cele mai spectaculoase cariere politice, începută practic sub domnia lui Istrate Dabija-vodă şi accelerată îndeosebi după moartea acestuia. Ascensiunea lui s-a produs paralel cu degradarea continuă a noţiunii de domnitor. În acest timp, cînd domnii se schimbau des, „Miron Costin a fost unul din stîlpii puternici ai ţării, cel care, atîta vreme cît orientarea filopolonă nu a devenit o obsesie şi nu i-a diminuat simţul realist, a fost cel ce *a asigurat o anumită continuitate vieţii politice interne* (a fost prezent timp de 19 ani în divanul ţării, n.n.) şi a determinat, prin cuvînt şi prestigiu, o politică externă realistă, potrivită momentului“ [1]. Înaintea lui Dimitrie Cantemir, un cărturar a dirijat destinele Moldovei, salvîndu-i cu abilitate fiinţa, în vremuri tulburi, la graniţa unor imperii puternice.

Puţini scriitori români au avut demnităţi asemănătoare boierului moldav : sluger, paharnic, pîrcălab, mare comis, mare vornic de Ţara de

[1] Enache Puiu, *op. cit.*, p. 50.

Sus, mare vornic de Țara de Jos, mare logofăt (cea mai înaltă demnitate boierească în Moldova). Spre bătrînețe e numit staroste la Putna, calitate în care, dacă-l credem pe Neculce, săvîrșea fapte demne de Lăpușneanu : „Că numai odată la o bătaie au prinsu 40 de tălhari și i-au tăiat cîte în patru bucăți, de i-au pus pen prepeleci de la drumuri".

Dar „pré înaltul" și „pré luminatul" dregător era și un foarte bun (și abil) diplomat, din care vremurile tulburi, pline de „presupusuri de nepace", au făcut și un mult umblat călător. Precum Eminescu peste două veacuri, Miron cutreierase în lung și-n lat întreg pămîntul românesc. Cunoștea, în plus, Polonia (unde mergea ca la Iași), Ungaria, Serbia, Austria și ținuturile căzăcești. Unde nu-l purtaseră garnizoanele, ajunge ca diplomat, prilej cu care cunoaște și alte meleaguri (Constantinopolul, de pildă). Peste tot este împins de o curiozitate înnăscută, iscodind în stînga și-n dreapta. Cînd nu putea iscodi cu privirea, iscodea cu vorba, răscolind amintirile bătrînilor. Încă din 1675 Miron Costin adunase o bună samă de cuvinte", anticipîndu-l, în acest sens, pe Neculce.

Importanța lui Costin este cu atît mai mare, cu cît el a scris în epoca de formare a unei tradiții culturale românești. Este o epocă 1640—1750 ; de remarcat faptul că Miron Costin trăiește în prima ei fază) în care „scriitorii bisericești și cei laici se consideră misio-

nari cu scopuri înalte“ [1]. Cei dintîi sînt apărătorii tradiției ortodoxe, ceilalți consideră de datoria lor să apere originea neamului de „basna“ lui Simion Dascălul. Costin este primul care scrie o lucrare dedicată exclusiv acestei probleme : *De neamul moldovenilor* — echivalentă, în acest plan, cu *Răspunsul...* lui Varlaam din 1645 și cu *Pravoslavnica mărturisire* (din 1691) a lui Petru Movilă, împotriva încercărilor de convertire a românilor la calvinism și catolicism. Costin a fost, în Moldova timpului său, un misionar al culturii apusene, cu care luase contact prin filieră poloneză. Dar, cu toate acestea, cît de organic se încadrează în cultura română acest cărturar !

Reprezentat al spiritualității *românești* din secolul al XVII-lea, Miron Costin marchează primul efort de „sincronizare“ a culturii noastre cu marea cultură a epocii respective. Acest prim spirit „heliadesc“ a fost cel mai cult dintre moldovenii timpului și — lucru deosebit de important pentru scriitor — își dublase cultura printr-o extrem de bogată experiență de viață. Cuvîntul său avea mare greutate în Moldova, și Petriceicu vodă îl considera „din toți boierii mai de treabă la voroavă pe Miron Costin“ (Neculce) ; și nu se înșelase vodă, de vreme ce, prin replici inteligente, Miron îi determină pe marele vizir ca trupele turcești să nu ierneze în Moldova ! Nu-i de neglijat amănuntul că în *Poema polonă* Costin ne spun

[1] I. Șiadbei, *op. cit.*, p. 71.

despre marele logofăt : „această dregătorie s-a luat de la greci : *logothetis*, înseamnă purtător de cuvinte“ (M.C. 238).

Faima îi mersese departe şi marele sol polonez Ioan Gninski îi cerea sprijinul pentru unele probleme politice ale Poloniei, mărturisindu-i, printre altele, bucuria că va discuta chestiuni de erudiţie cu dînsul. Omul acesta care mediază relaţiile — deloc destinse — între două mari împărăţii (Polonia şi Turcia) este considerat în tot estul Europei drept om de mare vază şi nu-i de mirare că, în 1674, un raport din Lemberg făcea cunoscut că „a sosit aici un boier moldovean anume Miron Constantinenko, bărbat foarte distins şi instruit, merge ca sol la mareşal (Sobieski), trimis de noul domn al Moldovei, care-şi arată sentimentele sale de prietenie. Circulă svonul că în realitate a fost trimis de însuşi împăratul (turcesc) pentru tratarea păcii, în aşa fel ca republica (polonă) să-şi unească forţele cu el [...] aduce şi ştiri despre mişcările turcilor“ [1].

După (sau chiar înainte de) 1670 începe să lucreze la opera-i literară, fără ca evenimentele vieţii lui să scadă în spectaculozitate. Acest moldovean antiturc participă la asediul Vienei alături de... turci, contra lui Sobieski, cu care era de fapt în strînse legături. La întoarcerea de la Viena este luat prizonier de către poloni,

[1] Apud. P. P. Panaitescu, *Influenţa polonă în opera şi personalitatea cronicarilor Gr. Ureche şi Miron Costin*, Analele Acad. Române, Mem. Sect. Ist., Tom. IV, Bucureşti, 1925, p. 112.

în noaptea de Crăciun 1683 și dus, după cîteva săptămîni, la Sobieski, care-l găzduiește în castelul său de vînătoare de la Daszow, în Carpați ; aici va scrie *Poema polonă*, dedicată ocrotitorului său. Om descurcăreț, deci, iese basma curată din toate împrejurările dificile și, între astfel de încercări, așterne rînduri prețioase în bucoavnele sale. Ar fi vrut să scrie mai mult și mai des, dar condițiile istorice erau vitrege, capetele oamenilor cădeau ușor și dregătorul moldav n-a avut răgaz să scrie decît atît „cît să nu să uite lucrurile și cursul țării". În altă parte dă semne de modestie, îndemnîndu-l blînd pe cititor : „crede neputinții omenești, crede valurilor și cumplitelor vremi, întreabă pe ce vremi am scris și cum amu scris". Pe la patruzeci de ani (vîrsta lucidității depline, ziceau latinii...) cădea în tentația de a versifica și compunea stihuri fataliste : „Vacul nostru cu-mprumut dat în datorie : / Ceriul de gîndurile noastre bate jocurie".

Scrie mult și în variate domenii, deschizînd drumuri importante în cultura noastră. Continuă o tradiție și inaugurează alta (altele). Se documentează cît poate pentru a scrie o monografie asupra neamului, care i-a fost visul cel mai drag. A făcut și muncă de lucid propagandist în folosul țării, scriind într-o limbă cunoscută pe atunci în Europa.

Dar cărturarul mult umblat avea, pe lîngă calitățile enumerate (diplomat, scriitor, oștean) și un rafinament rar întîlnit, pe atunci, la Porțile Orientului. Într-o vreme cînd regiunea

recunoștea drept dar de preț numai aurul, Miron Costin îi oferea domnitorului Moldovei o grădină de arbuști meșteșugit lucrată, în formă de labirint (forma favorită a artei grădinăritului în secolul al XVII-lea).

Se pare însă că intră în destinul multor cărturari să nu prea stea de scrisori, ci mai mult de griji și suspinuri. Familiile rivale Costineștilor se întăriseră an de an (conflictul între Costini și Ruseteşti a fost comparat cu cel muntean între Cantacuzini și Băleni), iar Miron întreținea o corespondență extrem de riscantă cu conducătorii poloni. „Grijile și suspinurile" lui Miron Costin aveau o puternică justificare reală. Ne-o dovedește chiar sfîrșitul tragic al acestui intelectual enciclopedist, ce și-a pierdut capul din porunca unui domn care, după spusele lui Neculce, „carte nu știa", în schimb „era sănătos, mînca bine și bé bine". A murit cu datorii neplătite, pe care nici fiul său, Nicolae (mare logofăt !) nu le-a putut achita.

Uciderea lui a avut un ecou internațional cu totul neașteptat. Ziarele occidentale își informează cititorii asupra tragediei petrecute în Moldova [1], iar un călător francez aflat întîmplător în Moldova consemnează cu interes vădit evenimentul : „Le hospodar obligea aux mêmes serments l'illustre Miron [...] mais il ne pût l'obliger à signer ce traité qu'après l'avoir menacé bien des fois de lui faire trancher la tête, et d'exterminer toute sa famille,

[1] Vezi E. Puiu, *op. cit.*, pp. 88—89.

qui est la plus considérable de cette province" (Philippe d'Avril, *Voyage en divers Etats d'Europe et d'Asie entrepris pour découvrir un nouveau chemin à la Chine*, Paris 1962)[1].

Acest ilustru începător al culturii românești a zămislit, prin însăși viața lui, un roman la fel de atrăgător ca opera-i scrisă.

Romanul există, dar n-a apărut încă scriitorul.

aprilie 1976

[1] Apud. E. Puiu, *op. cit.*, p. 78.

CUPRINS

În căutarea lui Miron Costin 5
Viața țării. Istoricul 14
Viața țării și *Viiața lumii.* Moralistul . . . 50
Disponibilitatea stilistică 66
Prozatorul 81
Memorialistica și refuzul memorialisticii . . 112
Drumul spre poezie 131
Destin scriitoricesc 158

Lector: GHEORGHE GHEORGHIȚĂ
Tehnoredactor: ELENA CĂLUGĂRU

Bun de tipar 25.IX.1976. Tiraj 11.110 ex. broșate.
Coli ed. 6,03. Coli tipar 5,25.

Tiparul executat sub comanda
nr. 569 la
Întreprinderea Poligrafică
„13 Decembrie 1918"
str. Grigore Alexandrescu nr. 89—97
București
Republica Socialistă România

Lei 3,50

Seria „Introducere în opera lui...", cu un pronunţat caracter eseistic, îşi propune să ofere cititorilor (cu deosebire tineretului studios) analize, într-o modalitate modernă de tratare, ale principalelor aspecte din opera marilor scriitori români şi ale temelor fundamentale.

În această serie a Editurii Minerva urmează să apară eseuri aparţinînd unor critici şi istorici literari de prestigiu, despre opera lui V. Alecsandri, Ion Ghica, Al. I. Odobescu, Şt. O. Iosif, E. Lovinescu, Mihail Sadoveanu, G. Bacovia.

EDITURA MINERVA